

Renáta Jamborová
Senior v sieti medzigeneračného vplyvu

Dobrá kniha Trnava 2020

© Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta, 2020
© PhDr. Renáta Jamborová, PhD., 2020

Trnavská univerzita, Teologická fakulta
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava
tel.: +421 2/52 77 54 10
www.tftu.sk

Štatistické spracovanie grafov a tabuliek: PhDr. Margita Kollárová, PhD.
Technický redaktor: Mgr. Marianna Hamarová
Jazyková redakcia: RNDr. Mgr. Andrea Novomeská, PhD.
Zalomenie a grafická úprava: Fabián Chupáč

Vedeckí recenzenti:
prof. PhDr. Mária Šmidová, PhD.
doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.

Vychádza ako výstup z projektu APVV 15-0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“

ISBN 978-80-8191-214-6

Obsah

Úvod 4

1. Demografická revolúcia a súčasný stav 6

- 1.1. Terminologické vymedzenie pojmu „staršia osoba“ 7
- 1.2. Zmeny v súvislosti s demografickým vývojom.....7
- 1.3. Medzigeneračná solidarita a kontext demografickej krivky 11

2. Hodnotový systém a odovzdávanie skúseností 13

- 2.1. Odovzdávanie a výmena medzi generáciami 13
- 2.2. Rodinné väzby a vzájomné odovzdávanie skúseností 15
- 2.3. Sociálna sieť a kontext vzájomnej väzby 17

3. Medzigeneračná komunikácia a voľný čas 19

- 3.1. Komunikácia verzus kategorizácia 19
- 3.2. Komunikačné kanály 20
- 3.3. Efektívna komunikácia a vytváranie vzťahov 21
- 3.4. Voľný čas ako komunikačný prostriedok 24
- 3.5. Komunikácia, výchova a voľný čas 24

4. Zmysluplnosť existencie a medzigeneračné odkazy 27

- 4.1. Sociálna rola, status a pozícia seniora 27

5. Empirický výskum 34

- 5.1. Stanovenie cieľov a výskumnej otázky 35
- 5.2. Empirické dáta 36
- 5.3. Analýza a interpretácia dát (výsledky výskumu) 37
- 5.4. Závěry a interpretácia výsledkov 63

Záver 73

Summary 81

ÚVOD

Publikácia vychádza v období, keď sme zasiahnutí vírusom COVID-19. Ide o jedinečný a špecifický čas, ktorý sa dotkol krajín, štátov, spoločnosti a v nej najmä seniorov ako najzraniteľnejšej skupiny v krajine. Uvedená situácia silno zasiahla a ovplyvnila vzájomné spolužitie mladšej a staršej generácie z pohľadu izolácie, strachu a obáv. Zároveň však prispela k väčšej citlivosti a záujmu o staršiu generáciu a jej miesto v spoločnosti z pohľadu života a dôstojnosti osoby, a ukázala tiež, aké miesto seniори v spoločnosti a v danej krajine naozaj zastávajú. Vzhľadom na uvedené skutočnosti možno považovať uvedenú realitu za súčasť integrálneho vnímania vzájomného medzigeneračného spolužitia. Obdobie pandémie koronavírusu je príležitosťou a zároveň možnosťou premeny, resp. zmeny, a som presvedčená, že táto skúsenosť nás poznačí omnoho viac, ako sme si mysleli alebo čakali, a to na úrovni individuálnej, spoločenskej, ako aj medzigeneračnej. Aktuálna situácia prináša obmedzenie kontaktu medzi rodinami a návštevami blízkych, kontaktu medzi staršími a mladšími ľuďmi, rodičmi a deťmi, seniormi a vnúčatami. Obmedzený osobný kontakt v rámci rodín nás vystavuje izolovanosti a zároveň paradoxne hľadáme možnosti, ako sa spojiť s inými, ako byť kreatívni cez IT technológie, telefóny, Skype, Zoom či iné podobné aplikácie. Je to nový fenomén, ktorý v súčasnosti nadobudol dôležitý komunikačný význam a stal sa vážnou výzvou a otázkou, čím a ako sa môžeme spolu medzigeneračne spájať či komunikovať. Aké skutočné hodnoty a skúsenosti nám má priniesť uvedený čas bez toho, aby sme nezostali iba v izolácii vlastnej ochrany a odlúčenia, ale v napojení na siete a kontakty tých, ktorí sú nám blízki a na ktorých nám záleží. V tejto špecifickej situácii pandémie nám v kontakte a ľudskosti paradoxne veľmi pomáha virtuálna sieť, ktorá nabrala na vysokých obrátkach v oblasti kontaktov, konferencií, pracovnom nasadení v podobe *home office* využívania telefónov či IT technológií, vzájomného kontaktovania, obchodovania, nakupovania, liečenia a podobne. O IT technológiách o sme hovorili ako o veľkej výhode, ale aj ako o nebezpečnej hrozbe v súvislosti s rodinou, vzájomnými väzbami, medzigeneračnou pozornosťou či kontaktmi. Práve hrozba IT technológií, ktorých sme sa explicitne obávali, nám dnes pomáha prežiť, ochraňuje či zachraňuje našu prácu, vzťahy, obchody, zdravie aj životy. Stali sa momentálne jedným z doporučených kanálov pre komunikáciu. Prečo? Aby sme si následne uvedomili, že chceme a potrebujeme byť aj v osobnom kontakte. Chceme navštíviť svojich blízkych a príbuzných, ale paradoxne je to rizikové a momentálne nedoporučené. Niežeby sme nemali čas, ale dnes je to z preventívnych dôvodov doslova zakázané. Dostali sme sa na priesečník či medzník, kde svet možno zastaviť a spojiť iným navigačným systémom? Alebo ho posunúť ku kľúčovým

hodnotám práve z pocitu a miesta nedostatku? Dnes nevieme odpovede na tieto a iné podobné otázky, verím však, že čoskoro objavíme pravý odkaz tohto času, o ktorom teraz iba tušíme, čo nám asi chce priniesť a povedať. Jedno je však isté: medzigeneračná citlivosť, solidarita a previazanosť sú omnoho dôležitejšie, ako sme si mysleli a aké miesto sme im poskytovali a vytvárali. V rýchlo rozbehnutom svete sme nemali čas jeden na druhého, dosahovali sme rýchlo vytúžené ciele, strácali sme zmysel pre ticho a kontakt so sebou a svetom okolo nás v duchu vnímania citlivosti, empatie a pozornosti na kľúčové odkazy, akými sú čas, blízkosť či hodnota osobných stretnutí, ktoré sú naplnené srdcom aj prítomnosťou bytia, bez rýchleho chvatu byť už na inom mieste. Čas, ktorý sa odvážil narušiť náš zabehnutý a rozbehnutý svet bez toho, aby sa nás pýtal, či s tým súhlasíme, alebo či si to môže dovoliť. Jednoducho prišiel a vstúpil, aby nás konfrontoval so sebou, s našimi hodnotami, zmysluplnosťou chvíle aj života. Vytrhol nám stoličku istoty, na ktorej sme bezpečne sedeli, a vymenil ju za neistotu čakania a krehkosti. V tomto duchu predkladáme aj uvedenú publikáciu – ako príležitosť konfrontovať seba a každé obdobie nášho života v súvislosti s múdrosťou dozrievania a učenia sa cez skúsenosť a jedinečnosť príležitostí a sily, ktorá nás presahuje a ktorej súčasťou je každý z nás.

1. DEMOGRAFICKÁ REVOLÚCIA A SÚČASNÝ STAV

Starnutie je neoddeliteľnou súčasťou života. Je životnou etapou každej ľudskej bytosti. V kontexte druhej demografickej revolúcie podľa Dirka J. van Kaa (2008) sa čoraz výraznejšie mení demografické zloženie Európy i USA. Štatistické prognózy v demografických správach zostavené Európskou komisiou Generálneho sekretariátu pre zamestnanosť a sociálne veci v Luxembursku predpokladajú zvyšovanie počtu starších ľudí v populácii. Proces starnutia obyvateľstva sa teda bude v najbližších desaťročiach zrýchľovať. Kým v súčasnosti pripadajú na 1 obyvateľa vo veku nad 65 rokov dvaja obyvatelia vo veku do 17 rokov, v roku 2050 bude podľa stredného variantu tento pomer opačný – na jedného obyvateľa vo veku do 17 rokov pripadnú takmer dvaja obyvateľa vo veku nad 65 rokov. Ľudia sa rodia a umierajú, preto sa populácia neustále mení a vyvíja. Počet obyvateľstva sa zvyšuje narodením a imigráciou, znižuje sa úmrtím a vycestovaním. K typickým znakom seniorskej populácie patrí vzhľadom k vyššej nádeji dožitia prevaha žien, a to stále výraznejšie so stúpajúcim vekom.

Podľa Hangoni a Cehelskej (2014) sa napriek starnúcej populácii v Európe Slovenská republika so svojou vekovou štruktúrou zaraďuje medzi desiatku európskych krajín, ktoré majú najmladšie obyvateľstvo. V Slovenskej republike k 31.12.2008 žilo 654 305 (12,09%) obyvateľov vo veku nad 65 rokov. Priemerný vek obyvateľstva vzrástol z 36,2 roka v roku 2001 na 38,3 roka v roku 2008. Do roku 2025 sa očakáva zvýšenie priemerného veku na 42 rokov.

Index starnutia (počet osôb vo veku 65+ na 100 detí vo veku 0-14 rokov) sa zvýšil zo 60,8 v roku 2001 na 78,3 v roku 2008. Demografické prognózy nám ukazujú, že veľký pokles časti obyvateľstva tvoriacej hrubý domáci produkt a z toho plynúci nedostatok finančných prostriedkov na uhrádzanie zdravotnej a sociálnej starostlivosti sa ako problém vynorí už v polovici 21. storočia.

Podľa odhadov OSN o veľkosti svetovej populácie z roku 2002 je európsky kontinent jediným svetovým regiónom, ktorého populácia sa v nasledujúcich rokoch bude znižovať, a to na úrovni 0,28%. Pomer detí v európskej populácii sa zo 17% v roku 2000 zníži na 15% v roku 2050. Zároveň budú ľudia okolo rokov 2045-2050 žiť dlhšie, pretože predpokladaná dĺžka života v Európe sa zvýši z aktuálnych 73,2 roka až na 80,5 roka. Pribudne starších ľudí, pretože v roku 2050 budú až jednu tretinu európskej populácie tvoriť 60 a viacroční. To znamená, že perspektívne bude 13,7% ľudí z celkového počtu svetovej populácie viac ako šesťdesiatročných. Prekvapujúce je aj zistenie, že v tzv. treťom svete sa očakáva cca. 3,5- až 5-násobne rýchlejší nárast počtu starších ľudí než v Európe.

Podľa prognózy vývoja obyvateľstva Slovenskej republiky do roku 2050 z dielne Štatistického úradu Slovenskej republiky z roku 2002 „očakávaný demografický vývoj prinesie so sebou mnoho závažných zmien“. Spoločnosť sa musí pripraviť na zvyšovanie podielu starších ľudí, integráciu väčšieho množstva cudzincov (často z kultúrne veľmi rozdielnych pomerov) a zvýšené napätie v medzigeneračných vzťahoch. Intenzita týchto procesov bude bezprostredne závisieť od vývoja plodnosti, úmrtnosti a migrácie, avšak nepriamo ich budú ovplyvňovať aj ďalšie demografické faktory, ako aj faktory spoločenské, politické, ekonomické či kultúrne.

Na zvládnutie situácie budú potrebné nové prístupy v populačnej, rodinnej, sociálnej, hospodárskej a migračnej politike. Treba vážne pracovať na opatreniach, ktoré pomôžu zmierniť očakávané nepriaznivé dopady na spoločnosť a obyvateľstvo. Účinnosť populačných opatrení je však dlhodobá záležitosť. S realizáciou zmien je potrebné začať s istým časovým predstihom. Navyše všetky opatrenia treba pripraviť a realizovať s jasným zámerom a vo vzájomnom prepojení. Početné zastúpenie starších ľudí v populácii patrí k najzávažnejším demografickým charakteristikám súčasnej spoločnosti a začína sa prejavovať svojimi dôsledkami i v našich podmienkach.

Pokles počtu detí a nárast počtu starších ľudí je pre ľudstvo nový fenomén, ktorý je spojený s celým radom závažných sociálnych, psychologických a ekonomických následkov, ktoré významne ovplyvňujú život jednotlivcov, ako i celej spoločnosti.

1.1. Terminologické vymedzenie pojmu „staršia osoba“

Podľa Repkovej (2013) Rada Európy definuje nový koncept pojmu „staršia osoba“ („*older person*“) ako pohľad, ktorým charakterizujeme nielen chronológiu veku, ale aj kategóriu sociálno-vzťahovú. Môžeme povedať, že ide aj o sociálne kontakty v širšom či užšom kontexte, ako sú stretnutia s rodinou či priateľmi, prípadne o interakciu v spoločnosti. Všetky uvedené skutočnosti do značnej miery ovplyvňujú kvalitu života a hodnotu starých ľudí. K tomuto presvedčeniu nás vedie aj zistenie Křivohlavého (2001), podľa ktorého u ľudí, ktorí žili v sociálnej izolácii, bola miera úmrtnosti dvojnásobne vyššia ako u tých, ktorých sociálna oporná sieť bola dostatočne rozvinutá. Musíme však mať na zreteli, že početnosť sociálnych kontaktov a vôbec schopnosť seniorov udržiavať svoje vzťahy s okolím veľmi úzko súvisí s ich zdravotným stavom (Likova, 2012).

1.2. Zmeny v súvislosti s demografickým vývojom

Zmeny, ktoré sa týkajú zdravotného stavu, veľmi úzko súvisia s chronologickým vekom, ale aj s ďalšími faktormi v tomto období života. Prebiehajú akoby reťazovo, kedy často jedna zmena

nadväzuje na príčinu druhej, a možno ich charakterizovať ako pokles pôrodnosti, sobášnosti a potratovosti, ale aj nárast rozvodovosti, užívania antikoncepcie (najmä hormonálnej) a tiež ako nárast počtu detí narodených mimo manželstva Matulník (2004). Podľa údajov EUROSTAT-u v roku 2017 predstavovala veková kategória 65 a viacročných takmer 1/5 obyvateľov EÚ (19,4%), pričom najvyššie hodnoty osôb tejto vekovej kategórie zaznamenali Taliansko (22,3%), Grécko (21,5%) a Nemecko (21,2%). V rozmedzí rokov 2007 až 2017 je v EÚ-28 možné pozorovať nárast v podobe 2,4 percentuálneho bodu. Čo sa zasa týka podielu mladých ľudí, ten v krajinách EÚ v sledovanom období 2007 až 2017 poklesol, a to o 0,3 percentuálneho bodu. Spomedzi členských štátov EÚ v roku 2017 dosiahlo na celkovej populácii najvyšší podiel mladých ľudí Írsko (21,1%), zatiaľ čo najnižší podiel týchto osôb bol zaznamenaný v Nemecku (13,4%). Dodajme, že k 1. januáru 2017 sa celkový počet obyvateľov krajín EÚ-28 odhadoval na 511,5 milióna, pričom mladí ľudia vo veku 0 až 14 rokov tvorili 15,6% obyvateľstva EÚ-28, zatiaľ čo osoby v produktívnom veku, t. j. od 15 do 64 rokov, tvorili 64,9% populácie EUROSTAT (2019).

Tieto zistenia podkladáme i podrobnejšou numerickou vizualizáciou a v nasledujúcich tabuľkách predkladáme prehľad vekovej štruktúry obyvateľstva EÚ-28 a vybraných krajín Európy podľa hlavných vekových skupín za roky 2007 a 2017 (tabuľka č. 1), ako aj údaje iba za Slovensko.

Tabuľka č. 1: Veková štruktúra obyvateľstva podľa hlavných vekových skupín v % (Zdroj: EUROSTAT, 2019).

Population age structure by major age groups, 2007 and 2017
(% of the total population)

	0-14 years old		15-64 years old		65 years old or over	
	2007	2017	2007	2017	2007	2017
EU-28 ⁽¹⁾ ⁽²⁾	15.9	15.6	67.1	64.9	17.0	19.4
Belgium ⁽¹⁾	17.0	17.0	66.0	64.6	17.1	18.5
Bulgaria	13.2	14.1	69.1	65.2	17.6	20.7
Czech Republic	14.4	15.6	71.1	65.7	14.5	18.8
Denmark	18.6	16.7	66.1	64.3	15.3	19.1
Germany ⁽¹⁾	13.9	13.4	66.3	65.4	19.8	21.2
Estonia ⁽¹⁾	14.9	16.2	67.9	64.4	17.3	19.3
Ireland ⁽¹⁾	20.3	21.1	68.9	65.4	10.8	13.5
Greece	14.7	14.4	66.7	64.0	18.6	21.5
Spain	14.6	15.1	68.9	66.0	16.5	19.0
France ⁽¹⁾	18.5	18.3	65.2	62.5	16.3	19.2
Croatia ⁽²⁾	15.6	14.5	66.7	65.8	17.7	19.6
Italy	14.1	13.5	65.7	64.1	20.1	22.3
Cyprus	18.9	16.3	68.8	68.1	12.4	15.6
Latvia	14.2	15.6	68.4	64.6	17.4	19.9
Lithuania	16.0	14.8	67.3	65.9	16.6	19.3
Luxembourg ⁽¹⁾	18.3	16.2	67.7	69.5	14.0	14.2
Hungary ⁽¹⁾	15.2	14.5	68.9	66.8	15.9	18.7
Malta	16.6	14.1	69.5	67.0	13.9	18.8
Netherlands	18.1	16.3	67.4	65.2	14.5	18.5
Austria	15.6	14.4	67.5	67.1	16.9	18.5
Poland ⁽¹⁾	15.8	15.1	70.8	68.3	13.4	16.5
Portugal	15.7	14.0	66.7	64.9	17.5	21.1
Romania	16.9	15.6	68.4	66.6	14.7	17.8
Slovenia ⁽¹⁾	14.0	14.9	70.1	66.2	15.9	18.9
Slovakia	16.2	15.5	71.8	69.5	12.0	15.0
Finland	17.1	16.2	66.5	62.8	16.5	20.9
Sweden	17.0	17.6	65.6	62.6	17.4	19.8
United Kingdom	17.8	17.8	66.3	64.1	15.9	18.1
Iceland	21.3	19.7	67.1	66.2	11.6	14.0
Liechtenstein	17.1	14.9	71.0	68.2	11.9	17.0
Norway	19.4	17.8	66.0	65.5	14.6	16.6
Switzerland ⁽¹⁾	15.8	14.9	68.1	67.1	16.2	18.1
Montenegro	20.1	18.2	67.0	67.4	12.9	14.4
The former Yugoslav Republic of Macedonia ⁽²⁾	18.9	16.6	68.8	70.2	11.2	13.3
Albania	24.9	18.2	68.3	68.7	8.8	13.1
Serbia ⁽¹⁾	15.6	14.4	67.2	66.3	17.2	19.4
Turkey	26.6	23.7	66.6	68.0	6.8	8.3

⁽¹⁾ Break in time series in various years between 2007 and 2017

⁽²⁾ The population of unknown age is redistributed for calculating the age structure.

Source: Eurostat (online data code: demo_pjanind)

V tabuľke č. 2 ponúkame prehľad vývoja vekového zloženia obyvateľstva Slovenskej republiky podľa pohlavia a vybraných 5-ročných vekových skupín za roky 1997, 2007 a 2017. V tabuľke č. 3 zas prezentujeme strednú dĺžku života podľa pohlavia pre vybrané 5-ročné vekové skupiny za roky 2007 a 2017 a napokon tabuľka č. 4 podáva prehľad o rodinnom stave obyvateľov Slovenskej republiky podľa vybraných 5-ročných vekových skupín za roky 1997, 2007 a 2017, pričom všetky sledované ukazovatele sa vyvíjajú v kontexte vyššie zmienených zistení.

Tabuľka č. 2: Vekové zloženie obyvateľstva Slovenskej republiky podľa pohlavia a 5-ročných vekových skupín v absolútnych počtostiach. Zdroj: ŠÚ SR, 2019 <http://datacube.statistics.sk/>

Pohlavie	Vekové skupiny	1997	2007	2017
Muži	60 – 64	95 253	114 483	172 407
	65 – 69	88 472	86 207	138 343
	70 – 74	69 160	63 633	84 586
	75 – 79	42 671	48 607	55 276
	80 – 84	18 503	27 793	31 593
	85 a viac	14 366	14 782	22 089
Ženy	Vekové skupiny	1997	2007	2017
	60 – 64	120 706	140 675	194 548
	65 – 69	122 433	119 431	171 798
	70 – 74	107 836	100 532	122 843
	75 – 79	73 643	88 984	95 801
	80 – 84	35 080	60 571	65 550
	85 a viac	33 097	36 242	56 976
Spolu	Vekové skupiny	1997	2007	2017
	60 – 64	215 959	255 158	366 955
	65 – 69	210 905	205 638	310 141
	70 – 74	176 996	164 165	207 429
	75 – 79	116 314	137 591	151 077
	80 – 84	53 583	88 364	97 143
	85 a viac	47 463	51 024	79 065

Tabuľka č. 3: Stredná dĺžku života podľa pohlavia pre vybrané 5-ročné vekové skupiny v Slovenskej republike za roky 2007 a 2017. Zdroj: ŠÚ SR, 2019, <http://datacube.statistics.sk/>.

Pohlavie	Vekové skupiny	2007	2017
Muži	60 – 64	16,53	18,49
	65 – 69	13,40	15,16
	70 – 74	10,56	12,07
	75 – 79	8,02	9,36
	80 – 84	5,89	6,97
	85 a viac	4,12	5,07

Ženy	Vekové skupiny	2007	2017
	60 – 64	21,14	22,80
	65 – 69	17,00	18,63
	70 – 74	13,16	14,65
	75 – 79	9,66	10,96
	80 – 84	6,74	7,71
	85 a viac	4,41	5,08

Tabuľka č. 4: Vekové zloženie obyvateľstva Slovenskej republiky podľa rodinného stavu a 5-ročných vekových skupín v absolútnych početnostiach. Zdroj: ŠÚ SR, 2019, <http://datacube.statistics.sk/>.

Rodinný stav	Vekové skupiny	1997	2007	2017
Ženatí/vydaté	60 – 64	153 542	183 461	248 653
	65 – 69	132 386	136 576	201 422
	70 – 74	92 121	94 859	121 628
	75 – 79	48 077	63 574	71 743
	80 – 84	15 969	31 909	35 041
	85 a viac	8 407	14 299	17 278
Rozvedení/é	Vekové skupiny	1997	2007	2017
	60 – 64	10 983	20 757	54 528
	65 – 69	8 704	12 168	37 238
	70 – 74	5 912	7 438	19 663
	75 – 79	2 796	4 598	10 984
	80 – 84	901	2 237	5 588
	85 a viac	299	312	4 337
Slobodní/é	Vekové skupiny	1997	2007	2017
	60 – 64	8 963	14 637	25 610
	65 – 69	8 569	8 342	17 585
	70 – 74	7 595	5 216	9 380
	75 – 79	4 767	4 601	5 349
	80 – 84	2 160	3 386	2 967
	85 a viac	2 102	2 720	3 085
Ovdovení/é	Vekové skupiny	1997	2007	2017
	60 – 64	42 471	36 303	38 164
	65 – 69	61 246	48 552	53 896
	70 – 74	71 368	56 652	56 758
	75 – 79	60 674	64 818	63 001
	80 – 84	34 553	50 832	53 547
	85 a viac	36 655	33 693	54 365

Z uvedených tabuliek môžeme konštatovať, že narastá podiel viacgeneračných rodín (Hagestad, 2006), pričom najmladšia generácia (vnúčatá) tak získava možnosť nadviazať dlhotrvajúci vzťah so svojimi starými rodičmi. Na jednej strane sa teda zvýšil podiel rodín s viacerými generáciami žijúcimi v rovnakom čase, t. j. pomyselná dĺžka rodiny, avšak na strane druhej sa zúžila jej šírka – t. j. tí, ktorí sa stali starými rodičmi, majú menej vnúchat. Vyššie uvedené skutočnosti je možné vyjadriť aj inými slovami: zvýšil sa podiel starších ľudí, ktorí sa nestali starými rodičmi, a na strane druhej možno viac očakávať ľudí, ktorí sa stanú starými rodičmi. Zmeny v demografickom správaní teda veľmi úzko súvisia so zmenami v rodinnom živote, pričom práve nárast rozvodov a neustále sa zvyšujúci podiel detí narodených mimo manželstva podnietili diskusie týkajúce sa dostupnosti rodinnej podpory pre starších ľudí. Podľa Gläsera (2010) sa ukazuje, že vo väčšine európskych spoločností sú rodinní príslušníci hlavným zdrojom starostlivosti alebo poskytovania podpory, a preto v tejto súvislosti starí rodičia hrajú dôležitú úlohu. Podľa Tomassiniho et al. (2004) a Albertiniho (2012) sa ukazuje, že medzi európskymi krajinami existuje značná rozmanitosť v oblasti životných podmienok starších ľudí a že práve vyšší podiel starších ľudí žijúcich s dieťaťom sa nachádza najmä na juhu a východe v porovnaní so severnou časťou Európy. Okrem toho bol v mnohých európskych krajinách zaznamenaný znižujúci sa výskyt počtu domácností s viac ako jednou generáciou (starší rodičia a dospelé deti), čo súvisí s preferovanou vysokou mierou autonómnosti tak nukleárnej rodiny, ako aj starších generácií. Výsledkom je potom znižujúci sa neustály kontakt medzi vnúchatami a starými rodičmi. Inverzne je tomu v USA, kde je zaznamenaný nárast počtu viacgeneračných domácností (Gläser et al., 2010). Okrem toho treba podotknúť, že zvyšujúca sa prevalencia neúplných rodín v súvislosti s kompenzáciou neprítomnosti druhého rodiča kladie dodatočné požiadavky na jeden súbor starých rodičov (zvyčajne vlastných rodičov – matiek) a zároveň druhý súbor starých rodičov vylučuje z kruhu rodiny (Hagestad, 2006).

V odbornej literatúre sú teda veľmi dobre dokumentované početné výskumy predovšetkým v USA, pričom sú zamerané najmä na výchovu vnúchat starými rodičmi a ich uznávaný význam ako tzv. záchrannú sieť predovšetkým starých matiek, avšak menej často už výskumy reflektujú pozitívne efekty starých rodičov pre širšiu rodinu a spoločnosť.

1.3. Medzigeneračná solidarita a demografický vývoj

Kombinácia nárastu strednej dĺžky života a poklesu plodnosti zmenila rovnováhu medzi generáciou mladých a starých ľudí. Okrem toho sú čoraz bežnejšie „vratké rodinné línie s väčším počtom starých rodičov ako vnukov“, pričom tieto zmenené vzorce dali vzťah medzi

prarodičmi a vnúčatami nevídané trvanie. S tým tiež súvisí zmenšovanie „horizontálnych väzieb v generáciách (súrodenci, bratranci/sesternice), zatiaľ čo vertikálne väzby pozdĺž generačných línií sú v histórii trvácnejšie a zložitejšie než kedykoľvek predtým“ (Hagestad, 2006).

2. Hodnotový systém a odovzdávanie skúseností

Pravá zrelosť a umenie integrovať seba a svoj život sú charakterizované prítomnosťou všetkých podstatných ľudských kvalít, ktoré prispievajú k emocionálnemu, sociálnemu, intelektuálnemu, tvorivému aj duchovnému dobru. Hoci dosiahnuť pravú zrelosť, ujasniť si svoj hodnotový rebríček, ktorý sa nám počas života mení, a pritom vedieť svoje skúsenosti aj odovzdávať, je spojené naozaj s veľkou múdrosťou a zrelosťou osoby. Tkvie v osvojení si celej škály kvalít, ktoré sa týkajú vzťahu osoby so sebou, s druhými, so svetom v sebe a okolo seba. Podľa Křivohlavého (2011) životná múdrosť predstavuje to, čo je vo svojom jadre vrcholom všetkého poznávania, usudzovania a poskytovania podpory a opory ľuďom v ťažkých situáciách, alebo schopnosťou kráčať s inými a nakoniec vydať seba a svoj život za iných. Múdrosť je spojením znalosti, charakteru a cnosti. Múdrosť zladuje a posilňuje osobný aj sociálny vývoj. Dosiahnuť takúto múdrosť znamená dosiahnuť vrchol naplnenia a splniť poslanie života.

2.1. Odovzdávanie a výmena medzi generáciami

Ak uvažujeme o medzigeneračnej solidarite a motivácii medzigeneračného prenosu, podľa Glasera (2010) zdieľame vlastné skúsenosti a zdroje hlavne v rámci vlastnej a rozšírenej rodiny. Tu spravidla prevládajú dve kľúčové teórie o alokácii sociálnej a finančnej podpory: altruizmus a výmena. Model altruizmu naznačuje, že pomoc je vyvolaná potrebou a je poskytovaná bez predvídania návratu. Výmenné modely signalizujú, že medzigeneračné transfery sa realizujú na základe očakávania služieb v súčasnosti alebo v budúcnosti. To znamená, že rodičia môžu poskytovať vyššiu mieru pomoci deťom, od ktorých dostávajú alebo očakávajú podporu. Súvisí to s generalizovanou výmenou, kde ľudia môžu poskytovať podporu príbuzným v očakávaní reciprocity od príbuzenskej skupiny ako celku. Tento model napríklad naznačuje, že starší rodičia môžu pomôcť dospelým deťom, pretože im v minulosti pomáhali aj ich rodičia (Glaser et al., 2010). Doterajšie zistenia naznačujú podporu obidvoch teórií, pričom tieto dva typy motivácie sa, samozrejme, nevylučujú. Na jednej strane výskumy ukázali, že rodičia môžu poskytnúť pomoc chudobnejším deťom v snahe vyrovnať stav a okolnosti svojich potomkov. Na druhej strane vyššia frekvencia kontaktov medzi starými rodičmi a vnúčatami je spojená s vyššími finančnými transfermi, o čom hovoria Lennartsson, Silverstein a Fritzell (2010). Akým smerom sa zvyčajne realizujú medzigeneračné transfery? Výskumy ukazujú, že smerom od starších rodičov až po dospelé deti, a nie smerom nahor, teda od dospelých detí k starším

rodičom. Iba v najstaršom veku (75 rokov a viac) majú starší rodičia väčšiu pravdepodobnosť, že získajú pomoc.

Zistenia z výskumov tiež naznačujú, že medzigeneračná pomoc smerom nadol je do značnej miery podmienená zdrojmi, ktoré má darca k dispozícii. Tí starší rodičia, ktorí majú partnera, vyššiu úroveň dosiahnutého vzdelania a sú bohatší, pravdepodobnejšie vo vyššej miere poskytnú pomoc svojim dospelým deťom v porovnaní s nezosobášenými, menej vzdelanými a chudobnejšími staršími rodičmi. Z analýzy celoeurópskych údajov taktiež vyplýva, že výška pomoci pre deti (vrátane starostlivosti o vnúčatá) je vyššia zo strany starých rodičov majúcich vnúčatá než u staršieho rodiča bez vnúcat.

Podľa štúdie Tomassiniho (2004), ktorý reflektuje na isté sledované frekvencie stretávania, je podiel starších ľudí, ktorí majú kontakt s ktorýmkoľvek zo svojich detí, stále menší než v iných európskych krajinách, ako napr. vo Fínsku či Španielsku. Keďže holandské rodiny sú pomerne veľké (viac ako 1/2 z nich má tri alebo viac detí), je pravdepodobné, že aspoň jedno z detí žije v tesnej blízkosti a udržiava si častú frekvenciu kontaktu s rodičom. V tomto ohľade môže byť Fínsko opačným prípadom – ide o spoločnosť s malým počtom obyvateľov bývajúcich však v pomerne veľkej krajine. V súvislosti s pohlavím sa rozdiely nepreukázali, a tak otcovia, ako aj matky majú podobnú frekvenciu kontaktu s deťmi. Pri sledovaní týždňovej frekvencie stretávania sa rodičov s deťmi boli zistené rozdiely podľa rodinného stavu u mužov, pričom sú to ženatí muži, ktorí sa stretávajú s deťmi častejšie ako rozvedení a slobodní. U žien vo Fínsku bola pozorovaná znižujúca sa, resp. nepravidelná frekvencia stretávania sa s deťmi podľa rodinného stavu, pričom rozvedené matky vo Fínsku sa stretávajú so svojimi deťmi menej často.

Výskum zdravia, starnutia a dôchodku v Európe zas prináša aj zistenia týkajúce sa podoby finančných a sociálnych transferov a pomoci naprieč európskymi regiónmi, pričom prevody od rodičov k deťom sú síce menej časté, ale o to intenzívnejšie v krajinách južnej Európy ako v severských krajinách. Vyjadrené inými slovami: v južnej Európe podporujú rodičia svoje deti predovšetkým prostredníctvom spoločného bývania (a z toho vyplývajúceho spolunažívania) a cez steny domu prechádza malá ekonomická podpora. V severských krajinách je spoločné bývanie rodiča a dieťaťa prinajmenšom neštandardné. Naopak, deti opúšťajú domov svojich rodičov veľmi skoro a následne od nich dostávajú priamu a explicitnú podporu a pomoc (Tomassini, 2004; Albertini a Kohli, 2012).

2.2. Rodinné väzby a vzájomné odovzdávanie skúseností

Uvedené zmeny a dané demografické skutočnosti podľa Uhlenberga (2008) ukazujú aj na dôležitosť poznania nielen počtu vnukov, ale tiež sledovanie rodinných väzieb – ktorého dieťaťa sú to deti, resp. z pohľadu starého rodiča vnúčatá, tzv. súbor vnúchat. Jednoducho vyjadrené: deti jedného dieťaťa tvoria súbor. Ak mali teda rodičia štyri deti a všetky štyri majú aspoň po jednom dieťati, ide o štyri súbory vnúchat. Uhlenberg uvádza, že v rokoch 1950 až 1980 sa v USA podiel rodín so štyrmi alebo viacerými skupinami bratrancov/sesterníc, ktorí súťažili o pozornosť starých rodičov, znížil zo 48 na 24% (t. j. o ½), a zároveň odhaduje, že do roku 2010 sa tento podiel zníži na 10%.

Prečo poznanie súborov vnúchat považujú niektorí odborníci za dôležité? Z perspektívy starých rodičov je počet súborov vnúchat vyjadrením tzv. potenciálnych požiadaviek aktívnej prítomnosti starých rodičov, času a ich zdrojov. Podľa Uhlenberga a Hamilla (1998) starý rodič so štyrmi vnúchatami v štyroch súboroch pravdepodobne strávi s vnúchatami viac času v porovnaní so starým rodičom s jedným súborom štyroch vnúchat, ale nie štyrikrát toľko. Ide tu o podiel času, jeho aktívneho prežívania. Zdroje a pozornosť vo vzťahu s vnúchatami sa pravdepodobne zvýšia s poklesom počtu súborov. Inak povedané, starí rodičia s menším počtom súborov by mohli mať so svojimi vnúchatami intenzívnejšie vzťahy. Aj keď investujú menej času do starorodičovskej roly ako jednotlivci s viacerými súbormi, môžu investovať viac do vnúchat, ktoré majú. „Takéto diskusie často vychádzajú z predpokladu, že rodičovský čas a čas starých rodičov, pozornosť a materiálne zdroje sú konečné entity a naznačujú, že so zvyšujúcou sa homogenitou/symetriou detí a dospelých v rodinných jednotkách sa zintenzívnia vzťahy a každé dieťa dostane viac dospelých zdrojov“ (Hagestad, 2006).

Na základe predchádzajúcich teoretických a empirických štúdií medzigeneračných vzťahov existuje niekoľko premenných, ktoré ovplyvňujú tak frekvenciu, ako aj kvalitu vzťahov medzi starými rodičmi a vnúchatami, a stali sa dôležitou témou v sociologickom a demografickom výskume. Tieto premenné Peter Uhlenberg a Bradley G. Hamill (1998) zoskupili do troch kategórií indikátorov: (1) **možnosti premenných** („opportunity variables“) – **priestorová vzdialenosť**; počet vnúchat, počet súborov vnúchat; zdravotný stav starých rodičov a práca starých rodičov; (2) **pohlavie, rodinný stav a kvalita vzťahu medzi rodičom a starým rodičom**; (3) **socio-demografické premenné** (vek, rasa a vzdelanie). Ich zistenia sú nasledovné:

- ☐ Geografická vzdialenosť sa ukázala ako veľmi silný predpoklad, resp. indikátor častého alebo naopak veľmi zriedkavého kontaktu starých rodičov s vnúchatami. Tí starí rodičia,

ktorí sú k vnúčatám bližšie, s nimi udržiavajú častejšie kontakty ako tí, ktorí od nich bývajú vo veľkej vzdialenosti.

- Kvalitu vzťahu medzi starými rodičmi a vnúčatami ovplyvňuje počet súborov vnúcat. Ukazuje sa tiež, že stredná generácia, t. j. rodičia, pôsobia ako tzv. strážcovia brány vzťahu vnúcat a starých rodičov.

Počet súborov vnúcat vytvára rozdiely vo frekvencii a kvalite vzťahov medzi starými rodičmi a ich vnúčatami. S narastajúcim počtom súborov vnúcat klesá pravdepodobnosť častosti stretávania sa s ktorýmkoľvek súborom vnúcat a naopak, pravdepodobnosť zriedkavého stretávania sa narastá. Akokoľvek, pravdepodobnosť častejších kontaktov s aspoň jedným súborom vnúcat je však väčšia pre starých rodičov majúcich väčší počet súborov vnúcat v porovnaní s tými, ktorí disponujú iba jedným súborom vnúcat.

V súvislosti s častotou stretávania sa starých rodičov s vnúčatami sa pohlavie ukazuje ako relevantné, pričom staré mamy sa častejšie stretávajú so svojimi vnúčatami v porovnaní so starými otcami a staré mamy tiež vykazujú veľmi nízku mieru nepravidelných kontaktov.

Je rozdiel, ak sú starí rodičia prepojení so súborom vnúcat, ktorý pochádza od dcéry alebo syna. Zároveň sa ukazuje, že starí rodičia zo strany matky detí v porovnaní so starými rodičmi zo strany otca detí sa častejšie stretávajú so svojimi vnúčatami, a teda vykazujú veľmi nízku mieru nepravidelných kontaktov. Tento efekt platí viac pre staré mamy ako starých otcov.

Rodinný stav starých rodičov má významný vplyv na pravdepodobnosť častého alebo zriedkavého kontaktu s vnúčatami, a to obzvlášť v prípade starých otcov. Tak pre staré mamy, ako aj pre starých otcov platí, že sú to ženatí/vydaté, ktorí sa so svojimi vnúčatami stretávajú častejšie v porovnaní s ovdovelými, opätovne zosobášenými či osobitne rozvedenými.

Samotní autori Uhlenberg a Hamill (1998) považujú za najdôležitejšie zistenie, že starorodičovstvo je nevyhnutné skúmať vo vnútri celého príbuzenského referenčného rámca, v ktorom najviac zaváži pohlavie.

V kontexte sledovania predmetnej problematiky treba spomenúť i odbornú literatúru a výskumy, ktoré sa týkajú tzv. medzigeneračného transferu/prenosu v rámci rodiny a boli realizované najmä v USA. Podľa Mutchlera a Bakera (2004) medzigeneračný prenos je široký pojem používaný na opis zdieľania zdrojov v rámci rozšírenej rodiny a jeho indikátormi bývajú spravidla rezidencia generácií, s tým súvisiaca blízkosť, frekvencia kontaktov, kvalita vzťahov, spoločná výmena vzájomnej podpory, pomoci a peňazí.

2.3. Sociálna sieť a kontext vzájomnej väzby

Výmena a odovzdávanie skúseností sa realizuje v rámci sociálnej siete. Podľa Krupu (2006) a Fyrenda (1998) môžeme sociálnu sieť definovať ako sieť, ktorá pozostáva z neformálnych vzťahov medzi ľuďmi, ktorí prichádzajú do vzájomného kontaktu viac alebo menej pravidelne. „Dobrá sociálna sieť má pre kvalitný život veľký význam. Jedným zo spôsobov, ako rozvíjať sociálnu sieť, je pomôcť vytvárať nové priateľstvá na základe obľúbenej aktivity. Preto aby sme mohli podporovať spoločné aktivity, musíme poznať potreby a želania jednotlivcov“ (Krupa, 2006).

Vstúpiť do prirodzeného sveta druhého človeka znamená porozumieť významovým súvislostiam jeho videnia a prežívania sveta ako celku – vedieť sa pozeráť na svet „očami iného“ a vedieť sa orientovať a pohybovať v jeho kultúrnom prostredí. To je v prepojení na medzigeneračný pohľad nevyhnutné. Podľa Klenovského (2006) aby sme porozumeli existencii druhého človeka, musíme sa vedieť orientovať v jeho prirodzenom svete. *Prirodzený svet* predstavuje celok našich vzťahov k veciam, priestoru, ľuďom, našim príbuzným aj hodnotám. *Mat' vzťah* znamená rozumieť a pripisovať význam všetkému, s čím sa vo svete stretávame.

Starutím sa mení oblasť motivácie a hodnotového systému seniora. Starší ľudia sa na jednej strane stávajú labilnejšími, citlivejšími na svoju osobu, majú sklon k depresívnosti, úzkostiam, uzatvárajú sa do seba, strácajú záujem o vonkajší svet. Na druhej strane sa v nich môže viac posilňovať trpezlivosť, rozvážnosť, stálosť, zvyšovať obozretnosť a opatrnosť. Niektorí sú rýchlo zraniteľní, majú sklon k slzám, rýchlejšie u nich prichádza k dojatiu, nemajú radi konflikty a prílišný stres (Michančová, 2009). Uvedené skutočnosti sú v úplnom protiklade s rýchlo nastavenou dobou spoločnosti a výkonom ich vnúčať v domácom aj medzinárodnom rozmere. Postoj úcty je prvou podmienkou, aby sme mohli komunikovať a pozitívne vnímať iného. Je to dar dôvery, jasný a pozitívny úsudok o partnerovi (staršom či mladšom). Naučiť sa objavovať jeho objektívnu hodnotu bez ohľadu na jeho správanie či iné postoje alebo názory. Fyrend (1998) rozdeľuje sociálnu sieť na:

- *osobnú* – to znamená, že je zameraná na komplexnosť človeka, jeho priame kontakty, rôzne skupiny a pod. Sústreďuje sa najmä na kontakty, ako dobre sa jednotlivci poznajú, ako sú si vzájomne blízki;
- *totálnu* – ide o skupinu alebo nejaký systém, informácie o sociálnom živote medzi ľuďmi vo vybranej skupine, rodine či medzigeneračných vzťahoch;

- *čiasťoční* – pochádza z totálnej sociálnej siete, napr. sieť rodiny v dedine. Vychádza zo vzťahov medzi jednotlivcami, skúma sociálne vzory, aké sa vytvárajú medzi ľuďmi, ktorí sú na seba z rôznych dôvodov naviazaní.

Podľa Krupu et al. (2006) je pri kontaktovaní a mapovaní sociálnej siete dôležité:

- nájsť zdroje, ktoré by sme mohli využiť pre riešenie problému alebo odlišnej komunikácii;
- nájsť súvislosti medzi vlastnosťami sociálnej siete a aktuálnym problémom;
- vytvoriť základ pre intervenciu – buď udržať, alebo vytvoriť novú sociálnu väzbu.

Podľa Maslowa (2014) podobne ako stromy potrebujú slnko, vodu a živiny z prostredia, potrebuje aj každý človek bezpečie, lásku a určité postavenie vo svojom prostredí. Vnímame potrebu bezpečia, príslušnosti a láskyplných vzťahov. Vážnosť a úctu môžu uspokojiť iba ľudia zvonka, z čoho vyplýva istá nezanedbateľná závislosť na vonkajšom prostredí. Prostredie je pevne dané a je nezávislou veličinou, oproti čomu je človek premennou veličinou. Práve preto sa nedostatočne motivovaný človek (senior) musí obávať prostredia, pretože stále existuje možnosť, že prostredie ho sklame alebo zlyhá. Oproti tomu sebaaktualizovaný jedinec, ktorého základné potreby sú uspokojené, je omnoho menej závislý na vonkajšom prostredí. Nepodlieha tak veľmi vonkajšiemu vplyvu či vedeniu. Rastovo motivovaní ľudia nepotrebujú nutne byť neustále s druhými ľuďmi, pretože im to môže byť niekedy až na prekážku. Viac sa riadia vnútornými určujúcimi prvkami, čo sú zákonitosti ich vlastnej vnútornej podstaty, ich možností a schopností skrytých zdrojov, tvorivé impulzy, potreba neustále poznávať seba samého a stať sa celistvým človekom, ktorý si uvedomuje, kým v skutočnosti je, čo v skutočnosti je, čo chce, čo je jeho povolanie či poslanie a aká je zmysluplnosť života a bytia.

Autonómia alebo relatívna nezávislosť na prostredí znamená relatívnu nezávislosť na vonkajších podmienkach. Zdroje jednania takýchto ľudí sú viac vnútorné ako reaktívne, relatívna nezávislosť na vonkajšom prostredí však neznamená nedostatok vzájomného kontaktu alebo nedostatok rešpektu k nárokom iným. Znamená to, že zrelý a integrovaný človek je v kontakte so svojimi prániami či plánmi a nepodlieha tak veľmi vonkajšiemu prostrediu. Práve u seniora by sme mali pozorovať takúto integrálnu zrelosť. Tento spôsob integrity človeka predpokladá neustálu otvorenosť pre zrenie človeka a jeho disponibilnosť neustále sa učiť, objavovať seba, svet a svoju súčinnosť v tejto vzájomnej dynamike. Je to predpoklad osobnej cesty zrelosti života seniora, ktorý je plne zapojenou a integrovanou osobnosťou, a tiež má čo priniesť v rámci medzigeneračnej solidarity mladšej generácii a svojim vnúčatám.

3. Medzigeneračná komunikácia a voľný čas

Komunikácia je symbolickým vyjadrením sociálnej interakcie. Povahu interakcie vyjadrujeme prostredníctvom symbolov rôznych podôb (písmo, hovorené slovo, obrázok, gesto, akcia, aktivita, činnosť). Sociálna komunikácia je výpoveďou o tom, ako človek vníma, chápe, interpretuje seba aj iných. Podľa Komárkovej (2001) sociálna komunikácia je procesom odovzdávania významov medzi ľuďmi, preto komunikácia medzi generáciami môže priniesť významné výmeny pre videnie reality, asimilovanie skúsenosti a širší pohľad na seba aj realitu okolo seba. Význam tu neznamená iba obsah, ale tiež ďalšie komponenty, ktoré vyjadrujú prepojenie s obsahom komunikácie a osobným účastníkom na situáciu alebo spoločenský kontext, v ktorom sa komunikácia uskutočňuje.

Podľa Pláňavu (2005) pod pojmom „medziľudská komunikácia“ rozumieme niečo spoločne zdieľať, a to v rámci verbálnej alebo neverbálnej komunikácie. Môžeme komunikovať vo dvojici alebo aj viac ľudí spoločne, teda ide o komunikáciu skupiny. Komunikujeme slovami, rukami, pohľadom, pohladením alebo inými kanálmi, pričom komunikácia sa deje vždy v istom prostredí, v celkom určitých okolnostiach, v istom kontexte. Každá naša komunikácia je pritom neopakovateľná a jedinečná udalosť. Komunikovať môžeme i cez kontakt, ktorý má technický charakter (telefón, mobil, Skype, televízia či noviny). Každé z týchto médií má svoje špecifiká, ale aj riziká. V dnešnej dobe je však táto široká paleta komunikačných nástrojov veľkou výhodou so širokou škálou využiteľnosti. Práve v čase vyhrotenej a rýchlej komunikačnej doby môže byť široká variácia komunikačných techník veľkou výhodou v rámci medzigeneračnej komunikácie, pričom učenie sa novým technológiám a ich používanie môže byť rovnako obohacujúce pre seniora či vnúča, ktorí tak môžu spolu tráviť čas, prostredníctvom osobného kontaktu alebo iného komunikačného kanálu, ktorý bude rozvíjať a obohacovať obidve strany.

3.1. Komunikácia a kategorizácia

Podľa Pláňavu komunikáciu môžeme rozdeliť do niekoľkých kategórií:

Kontaktovo-vzťahová je komunikácia zameraná na nadväzovanie kontaktov a vytváranie vzájomných vzťahov.

Mocensko-kontrolná, resp. komunikácia ovplyvňovania – ňou pôsobíme na druhého človeka či na ľudí s cieľom ich kontrolovať alebo priamo ovládať. Môže to byť aj manipulatívny nátlak, aby sme jednu zo strán v komunikácii dostali tam, kam chce jeden z komunikujúcich.

Poznávací komunikácia sa týka nášho kritického myslenia a uvažovania, kognitívnych schopností. Snažíme sa niečomu naučiť a uložiť si to v našej pamäti ako schopnosť vecí spájať, vyhodnocovať a rozpomínať sa v rámci súvislostí, triedenia a vyhodnocovania.

Sebaprezenčná komunikácia – jej cieľom je najmä naviazať kontakty z dôvodu túžby získať prevahu, alebo sa jednoducho predviesť či ukázať iným.

Podľa Komárovej (2001) všeobecným predpokladom komunikácie je existencia komunikačného vzťahu medzi účastníkmi. V každom komunikačnom akte rozlišujeme: zámer komunikátora, zmysel obsahu, vecný obsah správy, zmysel odkazu pre príjemcu a efekt na príjemcu. Sociálna komunikácia sa delí podľa miery uvedomelosti na zámernú a nezámernú. Má tiež rysy činnostné, interakčné a vzťahové.

3.2. Komunikačné kanály

V súvislosti s demografickým aj celosvetovým trendom je potrebné hľadať adekvátne využívanie komunikačných kanálov, ktoré povedú k prehĺbeniu vzťahov generácií a zároveň prinesú informácie, ktoré posilnia obidve strany v kvalite ich života. V rámci potreby komunikovať sa podľa Pokornej (2010) komunikácia s ľuďmi vyššieho veku v porovnaní s ostatnými ľuďmi nelíši. Ako v bežnej komunikácii, tak aj pri vzájomnej a špecifickej komunikácii so seniormi sa vyskytujú štyri základné potreby:

- 1) potreba sociálneho kontaktu a interakcie;
- 2) potreba vysvetlenia a potvrdenia, uistenia;
- 3) potreba rady, podpory a edukácie;
- 4) potreba komfortu a útechy, uistenia a ukludnenia.

Pri hľadaní determinantov ovplyvňujúcich komunikáciu a špecificky medzi interakciou seniorov a mladšou generáciou musíme prihliadať na individuálne podmienené involučné zmeny a špecifiká. V súlade s rešpektovaním ľudskej osoby a jej odlišností je tiež potrebné prispôbiť komunikačné techniky a schopnosti schopnostiam a možnostiam počúvajúceho. Pri senioroch je tiež dôležité rešpektovať a rozdeľovať kalendárne starnutie a biologické starnutie. Kalendárne starnutie označuje dobu, ako dlho je jedinec na svete. V tomto kontexte chronologického veku je potrebné brať do úvahy individuálne rozdiely jedincov, čo znamená, že chronologický vek nemôžeme brať za spoľahlivý indikátor starnutia. Objektívnym pohľadom na hodnotenie procesu starnutia je biologický vek človeka. Z tohto pohľadu hodnotíme funkčný stav, kondíciu a výkonnosť človeka. Veľmi výraznými determinantmi komunikácie so seniormi sú tiež zmeny v sociálnej oblasti. Starý človek je vystavený generačnej osamelosti. Z pohľadu sociálnych vzťahov je starnutie ovplyvnené a sprevádzané

zmenami neformálnych sociálnych sietí jednotlivca a ich podpornej funkcie z dôvodu ovdovenia či úmrtia súrodencov a priateľov.

Podľa Matouška (2005) vedieť komunikovať spolu so seniorom o témach, ktoré môžu byť užitočné pre mladšiu a staršiu generáciu, môže prinášať nové horizonty spoločných pohľadov na prítomnosť, ale aj budúcnosť. Orientovať sa spolu vo svete, reagovať na zážitky či načúvať emóciám môže byť vzájomne prospešné a dodávajúce silu. Rozhovory medzi generáciami navodzujú pocit dôvery, blízkosti, podpory a ocenenia, otvárajú priestor nádeje a premostujú staré skúsenosti a zážitky s novými rozmermi hodnôt a perspektívou nadhľadu na život ako celok a dar. Ponúkajú pocit ukotvenia aj uvedomenia si možnej zmeny v bezpečnom prostredí vzťahu staršieho a mladšieho, vnuka a starého rodiča, matky a syna. Môže to viesť k hlbšej integrácii prežitého a k odovzdaniu hodnôt múdrosti života.

3.3. Efektívna komunikácia a vytváranie vzťahov s inými

Efektívne komunikovať znamená, že veci a udalosti, o ktorých sa vzájomne rozprávame, sa stávajú zameraním našej vzájomnej konverzácie. Rozlišujeme 4 typy zamerania správ, v ktorých si odovzdávame informácie:

- správy tematické;
- správy zamerané na iných,
- správy zamerané na seba,
- správy zamerané na vzťah.

Tematické správy sa zameriavajú na udalosti, myšlienky alebo ľudí, ktorí nie sú momentálne prítomní.

Správy o iných (osobné) sú zamerané na osobu, ktorá je prítomná. Sú to vyjadrenia nasmerované napr. k nášmu partnerovi (Ako sa cítiš? Kedy sa vrátiš? Kam ideš?).

Správy o sebe sa zameriavajú na nás. Tak ako správa o iných, tak aj správy o nás sú zamerané na teba či na mňa.

Správy o vzťahu naznačujú osobnú zaangažovanosť JA, TY, alebo MY.

Následne poznáme ešte iné typy správ, ktoré sú tvorené tematickými informáciami – či už správami o sebe, o iných alebo o vzťahoch.

Niekedy do rozhovoru vnášame tretiu osobu hlavne preto, že to vytvára istý odstup a bezpečnosť. Skutočný dôverný vzťah je taký, v ktorom si partneri, resp. komunikujúci navzájom odhalujú svoje vnútro a stanú sa tak vzájomne zraniteľnými. Ak sú však naozaj priateľmi, svoje informácie o druhom nezneužívajú. Práve naopak, vzájomné odkrývanie

a spoznávanie ich posilňuje vo vzťahu ešte viac. Tento aspekt je zaujímavý vo vzťahu medzi generáciami a hlavne príbuznými, ako sú otec, matka, starí rodičia či vnúčatá. Nechceme sa stať vzájomne zraniteľnými a citlivými v oblasti komunikácie a inakosti. Preto často utekáme, aby sme nemuseli stretnúť jeden druhého alebo spolu komunikovať či trpezlivo počúvať názory a skúsenosti iných. Medziľudská komunikácia je kruhový proces – ide o komunikačný cyklus. Každá komunikácia vytvára stovky komunikačných cyklov. Súčasťou komunikačného cyklu je naše verbálne alebo neverbálne vysielanie správy inému s mnohými odkazmi a neverbálnymi dodatkami. Druhá osoba vidí alebo počuje našu správu a odpovedá na daný podnet.

Ak je reakcia a odpoveď uspokojivá, vnútorne uzatvárame komunikačný kruh ako pozitívny a naznačíme to verbálnym alebo neverbálnym ukončením. Ak nie sme spokojní s odpoveďou alebo reakciou či názorom iného, náš komunikačný cyklus zostane otvorený. Neukončené komunikačné cykly pôsobia negatívne. Ak následne nekomunikujeme, máme na mysli neuzatvorené komunikačné cykly. Dnes je novodobým fenoménom komunikácie tzv. *ghosting* alebo úplné odmlčanie sa vo vzťahoch, ktoré sa začalo vyskytovať s nástupom digitálnej doby, sociálnych médií a online zoznamovania. Vzťahy sa stali rýchloobratovým tovarom a ľudia často necítia potrebu vysvetľovať dôvod ukončenia vzťahu, nekomunikácie či neukončenia svojho komunikačného cyklu. Jednoducho sa odmlčia.

Ak komunikačná odozva splní naše očakávanie (myšlienky, potreby, pocity), odzrkadlí sa to na našej tvári. Ak nám teda druhí rozumejú, prejaví sa to najmä na našej tvári, pohyboch hlavy a tela. Ak vnímame, že druhý rozumie tomu, čo chceme komunikovať, zvýši to našu energiu v tele, prinesie nám to pohodu, radosť, pocit spolunáležitosti. Ak zas s niečím nesúhlasíme, signalizujeme tým sklamanie, zmätok alebo neistotu.

Podľa Lukniča (1995) ak sa chceme dostať do hlbšieho kontaktu so sebou a s iným človekom, ktorý je pre nás zaujímavý alebo dôležitý, napr. naša vnučka, matka či dcéra, je v komunikácii potrebný cyklus uvedomenia, ktorý nám pomôže jasnejšie a zrozumiteľnejšie vyslať správu a delegovať to, čo sa v nás odohráva. Vzťahy sú ako tanec bez slov. Partneri počas svojho života tancujú okolo mnohých problémov a udalostí. Slová ich tanečným krokom dodávajú zmysel a dôraz na to, čo chcú vzájomne vyjadriť. Napojenie na seba počas tanca stimuluje vlastné uvedomenie, ktoré spolu s rečnickými zručnosťami rozšíri možnosť výberu krokov. Ak sa rozhodneme podeliť s informáciami o sebe, môžeme využiť šesť rečnických zručností. Sú to: rozprávanie za seba, poskytovanie zmyslových údajov, vyjadrovanie myšlienok, informovanie o pocitoch, vyjadrovanie potrieb, opisovanie činností.

Rozprávanie za seba je základným predpokladom získania ostatných rečnických zručností. Potrebné je využívať osobné zámená ako „ja“, „mňa“ a „môj“, ktorými sa napájame na

základný cyklus vlastného uvedomenia. Možno sa tu vynára otázka, či ľudia, ktorí rozprávajú za seba, nie sú egocentrickí alebo sebeckí. Ak by rozprávali iba o sebe, bolo by to tak, ale je iné rozprávať o sebe a rozprávať za seba.

Poskytovanie zmyslových údajov je schopnosť opísať okolitý svet, ktorý človek vidí, počuje a cíti. Keď poskytujeme tieto údaje, dávame konkrétne príklady toho, čo sme na určitom mieste a v určitú chvíľu vnímali alebo spozorovali. Opisujeme to, čo by sme radi cítili alebo počuli v budúcnosti. Zmyslové údaje môžeme použiť pri rozhovore, kde chceme dosiahnuť porozumenie, obhájiť si názor a podložiť ho údajom. Pomáha objasňovať a vysvetľovať, robí naše poznámky objektívnejšie, odvoláva sa na správanie a usmerňuje naše myslenie.

Vyjadrovanie myšlienok je schopnosť povedať, na čo myslíme, v čo veríme, čo predpokladáme alebo očakávame. Vyjadrovanie vlastných myšlienok je dôležité z dvoch hlavných dôvodov. To, čo si o iných, o sebe a o situácii myslíme, do veľkej miery ovplyvňuje skutočné udalosti. Tie sa môžu stať v budúcnosti splnenými udalosťami. Po druhé, keď svoje myšlienky zverejníme, ostatní sa dozvedia o tom, nad čím rozmýšľame, a nám to pomôže v porozumení komunikácie v budúcnosti.

Informácie o pocitoch – ide o priame vyjadrovanie našich nálad. Pocity sa obyčajne vyjadrujú neverbálne, či už nepriamo alebo symbolicky. Neverbálne prejavy pocitov si často ani neuvedomujeme. Vyjadrenie pocitov prichádza až vo chvíli, keď vieme, čo cítime, a vieme to premeniť na slová. Pocity sú iba čiastočkami informácií, pomocou ktorých vyjadrujeme svoje prežívanie, a tiež v akej atmosfére sa nachádzame. Ak chceme, aby nám ostatní porozumeli, je dobré svoje pocity vyjadriť priamo. Zníži to napätie, ujasníme si myšlienky a konanie a zvýši sa hladina porozumenia.

Vyjadrenie potrieb – naše konanie je ovplyvnené potrebami. Potreby nás aj našich blízkych motivujú a ovplyvňujú naše rozhodnutia a činy. Vyjadrením potrieb sa uchránime pred povrchným vyjadrením, ako napr. možno by sme mohli. Toto signalizuje, že komunikujúci nechce povedať všetko, možno sa bojí, aby nebol sklamaný, napadnutý, alebo aby niekoho nenahneval. Ak vyjadríme svoje potreby a zámery, dáme jasne najavo, čím chceme byť, čo chceme robiť alebo mať. Keď sú potreby vyjadrené ako požiadavky, znejú nátlakovo. Splnenie niektorých potrieb a túžob sa dá dosiahnuť diskutovaním. Tým, že ich vyjadríme, vyzývame druhú stranu, napr. svojho vnuka, dcéru alebo starého rodiča, aby nám ich mohol naplniť.

Opisovanie činností – opisovaním činností vyjadrujeme svoje správanie: čo sme urobili, robíme alebo budeme robiť. Opisujeme ním svoju minulosť, terajšie alebo budúce činnosti. Vety, ktorými opisujeme svoje činnosti, majú svoju výhodu. Ostatným dávame vedieť, že si uvedomujeme svoje konanie. Ak svoje konanie opíšeme, ostatní porozumejú, čo sa za ním

skrýva. Opisovanie činností vyjadruje dôveru a istotu. Keď sa budeme rozprávať s inými za seba, je to krok k nadväzovaniu kontaktu s nimi. Konverzácia však nemusí byť zdĺhavá. Stačí, ak do nej zapojíme minimálne dve časti cyklu uvedomovania. Možnosti uvedomovania alebo odkrývania seba samého sú úzko späté. Uvedomovanie nám poskytne možnosti, do akej miery sa pred druhými odhalíme. Ak sa sprístupníme, prestaneme byť obmedzovaní. Podľa Longovej (1999) náš osobnostný rast v oblasti komunikácie nie je dôležitý iba pre nás samých, ale aj pre ostatných. Ak chceme druhým ľuďom a ich príbehom načúvať naplno a s citom, potom sa musíme rovnako správať aj voči sebe, uvedomujúc si, že „dar, ktorý som prijal, som dostal preto, aby som ho odovzdal spoločenstvu. V konečnom dôsledku ja sám a môj životný príbeh je súčasťou siete, ktorá buduje sieť ľudských vzťahov a vzájomného prepojenia“ (Longová, 2002). Teda nielen vlastnej sebarealizácie a sebaaktualizácie alebo vlastného „ja“, ale je súčasťou niečoho vyššieho, zmysluplného a transcendentného.

3.4. Voľný čas ako komunikačný prostriedok

Voľný čas je vo všeobecnosti vnímaný ako čas, ktorý človeku zostáva po splnení všetkých povinností súvisiacich s vykonávaním a prípravou do práce a návštevou školy. Počas voľna si môžeme dopriať oddych, regeneráciu psychických aj fyzických síl, uvoľnenie či zábavu. Aktivity vykonávané počas voľného času nám prinesú uspokojenie a celkový prospech aj tým, že nám umožňujú stretávať sa s inými ľuďmi a vytvárajú priestor pre sebarealizáciu. Podstatné je nezabúdať na to, že voľný čas je potrebné zmysluplne vyplňať v každom veku, pretože je jedným z najdôležitejších zdrojov rozvoja každého človeka. Podľa Hofbauera (2004) rodina je pre dieťa a mladého človeka prvým prostredím, ktoré vytvára pre voľný čas priaznivé podmienky. Hodnotová výchova, motivácia k dosahovaniu cieľov, usporiadanie života rodiny, rodičov a starých rodičov by mali byť usporiadané tak, aby vytvárali podmienky pre spoluúčasť na plánovaní a prežívaní voľného času. Spôsoby realizácie voľného času v našich rodinách závisia od sociálneho statusu, životného štýlu aj vzťahu k voľnočasovým potrebám. Praktické skúsenosti v tomto smere a vzorce voľnočasového chovania rodičov či starých rodičov prijímajú deti v napodobňovaní, niekedy aj v rozpore s vlastným prístupom či odmietaním, čím si vytvárajú súlad alebo kritický pohľad, ktorý následne budú prenášať po celý svoj život.

3.5. Komunikácia, výchova a voľný čas

Výchova vo voľnom čase nadväzuje na výchovu v rodine a tiež na výchovu a vzdelávanie v škole. V tomto zmysle voľný čas a jeho zmysluplné trávenie rozvíja hlavne mravné (etické), estetické, citové a vôľové kvality osobnosti. Podľa Kratochvílovej (2010) „základným

poslaním a všeobecným cieľom výchovy detí a mládeže vo voľnom čase je účinne prispievať k formovaniu rozvoja osobnosti – jej fyzickej, psychickej, sociálnej aj duchovnej stránky – vychádzajúc z individuálnych predpokladov každého jednotlivca“.

V rámci voľnočasových aktivít vystupujú do popredia zámery, ktoré vychádzajú z cieľov a naplňajú funkcie voľného času:

- umožňujú regeneráciu fyzických a psychických síl, aktívny oddych, prispievajú k fyzickému aj psychickému zdraviu;
- umožňujú rozvoj a uspokojenie individuálnych potrieb, záujmov, schopností;
- podporujú rozvoj spoločenských kontaktov a vzťahov, vedú k osvojeniu spoločenských noriem a správania, ľudského spolužitia, angažovanosti, k formovaniu vedomia postojov k životným situáciám;
- vytvárajú podmienky a príležitosti pre zmysluplné využívanie voľného času v súlade so spoločenskými hodnotami, a tak napomáhajú utváranie aktívneho udržania spôsobu života;
- pomáhajú predchádzať negatívnym spoločenským javom v prejavoch hrubosti, násillia, trestnej činnosti, kriminality, drogových a iných závislostí;
- vytvárajú podmienky pre tvorivé aktivity, nápady a sebarealizáciu, utvárajú podmienky zdravého vývinu osobnosti a vzájomných väzieb medzi deťmi a rodičmi alebo medzi vnúčatami a starými rodičmi.

V rámci výchovného vplyvu na dieťa či dospelávajúceho mladého človeka hrá dôležitú úlohu osobnosť starého rodiča ako vychovávateľa v rámci trávenia voľného času. Podľa Kratochvílovej (2010) priebeh a výsledky výchovy v značnej miere závisia od osobnosti vychovávateľa, pedagóga, rodiča či staršieho rodiča. Tak ako v živote niet nedôležitých maličkostí, pretože z maličkostí sa skladá život, tým viac v spoločnom trávení voľného času spolu so starými rodičmi môže byť veľmi veľa dôležitých maličkostí. Ak by sa dala určiť hierarchia dôležitosti výchovy a odovzdávania skúseností, mohli by sme konštatovať, že práve osobnosť vychovávateľa či starého rodiča patrí k najdôležitejším činiteľom výchovy a zameriava sa na proces formovania osobnosti. Osobnostné predpoklady ako stabilita, ustálenosť, schopnosť empatie, porozumenia, počúvania, pozitívna hodnotová orientácia, ochota vypočuť a pomôcť v zmysle humanistického chápania môžu byť veľmi dôležitým aspektom každej úspešnej činnosti na životnej ceste mladého človeka. Autenticita, láskavosť, trpezlivosť, autorita, zodpovednosť, tvorivosť, schopnosť niesť riziko či spolupráca sú hodnoty staršej generácie, ktoré môžu byť kľúčovými v dnešnej tekutej a rozkolísanej dobe pre deti i

mladého človeka. Sebareflexia a autodiagnostika sú termíny vhodné pre realizáciu procesu zrenia ako pre mladého dospievajúceho človeka, tak aj pre seniora. Pre staršieho rodiča tu môže vyvstať otázka: *Aký som starý rodič? Aký by som chcel byť? Aký ešte môžem byť?* Najúčinnějšíou metódou pri výchove je osobný vzor. Lehmann v diele *Voľný čas a kult* (2017) uvádza, že práve trávenie voľného času v spojení s kontempláciou má pre súčasného človeka svoje neodmysliteľné miesto v sebareflexii, ale aj v odovzdávaní skúseností. Niekedy práve vytvoriť alebo využiť voľný čas stojí človeka obetu, respektíve nás učí spájať a kontemplovať celok ako skutočnosť. Zmysel voľného času nie je v tom, aby človek dokázal fungovať dlhšie, alebo aby stratil čas, ale aby zostal v rámci svojej funkcie človekom, to znamená, aby vstúpil do sektoru prostredia, kde bude schopný kontemplovať svet ako celok. Aby dokázal sám seba vnímať a realizovať ako bytosť vloženú do tohto celku. Podľa Pipera pravá kultúra a osobnosť človeka sa môže zmysluplne zapojiť, vzmáhať a rásť len na základe voľného času. Voľný čas prežívame len vtedy, ak ho chápeme ako zmysluplný v osobe. Tento rozmer vnímania voľného času dokonca vnímaný až ako kult je práve priestorom, ktorý môže vytvárať senior vo svojom veku zrelosti a stability. Podľa Pipera je voľný čas zakorenený v kulte, a to v samotnom slávení aj v pojme voľného času: nečinnosť a ticho, voľnosť a nenútenosť, spontánnosť a kreativita. Uvoľniť sa a oddychovať znamená žiť v harmónii so svetom ako takým. Táto harmónia sa nedá dosiahnuť iba každodenným, všedným spôsobom. Úsilie znova nadobudnúť priestor pre voľný čas a zároveň vyvolať u ľudí správny spôsob, ako prežívať voľný čas so sebou, svojimi blízkymi či vnúčatami, znamená vrchol harmónie so svetom. To si však nedokážeme vydobýť iba na základe rozhodnutia alebo stanovenia cieľa, pretože podľa Pipera iba výsostná harmónia so svetom je tým najhlbším zdrojom voľného času.

4. Existencia a zmysluplnosť života

Starnutie je špecifický nezvratný biologický proces, pri ktorom vznikajú zmeny organizmu v závislosti od pôsobenia vonkajších a vnútorných faktorov. Čo môže byť cieľom tretej fázy života? Podľa Křivohlavého (2011) úlohou tretieho úseku života je kultúrne aj osobnostne dozrievať v plne rozvinutú, ucelenú a harmonicky vyvinutú osobnosť. Tento cieľ možno formulovať aj ako „byť niekým“, byť charakterom, osobou v plnom zmysle slova.

Integrita osobnosti naznačuje celistvosť, úplnosť, zlúčenie, splynutie drobností do jedného celku. Integritu je možné chápať ako hru vo filharmonickom orchestri, kde je všetko dobre zladené.

4.1. Sociálna rola seniora

Sociologický slovník (Linhart, 1996) charakterizuje pojem *sociálna rola* ako očakávaný spôsob chovania viazaný na určitý sociálny status. Rola je vzťah medzi skutočnými reálnymi činnosťami jedinca a ich vymedzenými, individuálne platnými normami. Roly sa zostavujú v súbežnej normatívnej špecializácii prebiehajúcej v spoločnosti a zároveň v sociálnej generalizácii prevádzanej každým jej členom. Sú základom individualizovania a prednosťou noriem. Teória rolí je kritizovaná za to, že vo svojom nejednotne definovanom pojme vyjadruje presocializované pojmávanie jedinca, odtrháva ho od spoločnosti alebo naopak, stotožňuje realitu roly s osobnou realitou. Roly sú často spojené so sociálnymi typmi chovania a vzormi individuality. Tie však na rozdiel od roly pripúšťajú istú charakteristiku ich výkonov, nemusia mať presne vymedzené normy a byť viazané na určité postavenie. Sociálna rola však funguje ako schéma – motivácia.

Sociálnu rolu môžeme voľne a zjednodušene charakterizovať ako vzor správania určený skupinovými alebo spoločenskými očakávaniami spojenými so sociálnym statusom. V spoločnosti i v sociálnych skupinách sa ľudia stýkajú ako nositelia sociálnych pozícií, povedzme otec so synom, učiteľ so žiakom, robotník s majstrom a pod., z ktorých pre nich vyplývajú rozličné práva a povinnosti, teda vzory a normy týkajúce sa ich správania. V spoločnosti aj v skupinách existujú všeobecné očakávania, že sa ľudia budú správať zaužívaným, štandardným spôsobom, spájaným s ich sociálnym statusom. Sociálna rola je teda štandardné správanie, aké od nositeľa určitého statusu očakávajú ostatní členovia spoločnosti, prípadne sociálnej skupiny. Vďaka tomuto štandardizovanému, rolovému správaniu, ktoré

prebieha ako naučené, často takmer automatické, môže plynúť každodenný život spoločnosti a vďaka nemu môže spoločnosť fungovať.

Spoločnosť i sociálne skupiny prostredníctvom rolového správania regulujú aj socializujú svojich členov, a tak si zároveň zabezpečujú svoje pretváranie a pretrvanie. Aby ľudia mohli spolu existovať v sociálnych skupinách a v spoločnosti, musia sa správať tak, ako to od nich očakávajú ostatní. Pokorná (2010) považuje za spoločensky vysoko nebezpečnú diskrimináciu z pohľadu veku – vekovej kategorizácie. Uvedený fenomén vekovej kategorizácie pokladá za neprijateľný, pretože komplex konceptov starnutia je vysoko individuálny a široký. Prináša so sebou široké spektrum rôznych fenoménov a schopností, ktoré istý jednotlivec má v plnej miere a iný zas v danom veku už stráca. Od jednotlivca sa očakáva, že sa za každých okolností bude správať štandardným spôsobom. Jednotlivci teda v procese socializácie a spoločenského vystupovania preberajú a osvojujú si sociálne roly spojené so sociálnymi statusmi, ktoré postupne nadobúdajú. Učením a preberaním sociálnych rolí sa učia žiť v spoločnosti a začleňujú sa do nej. Tak spoznávajú spoločnosť, svoje miesto v nej a stávajú sa sociálnymi bytosťami. Pritom si formujú vlastnú osobnosť, individualitu, lebo osvojovanie si sociálnych rolí nie je iba jednosmerným pôsobením spoločnosti či sociálnych skupín na jednotlivcov (Směkal, 2017). Osobnosť je jednota duševného a telesného založená na jednote tela, utvorená biologickými, sociálnymi a duchovnými vplyvmi. Prejavuje sa u niektorých ľudí odlišne, a to v predmetných činnostiach, sociálnych vzťahoch a duchovnom živote. Osobnosť a jej rolové správanie je sústavou vnútorných podmienok, ktoré rozhodujú o tom, ako spracovávame podnety z vnútorného prostredia a ako na ne reagujeme.

Sociálny status, pozícia

Sociologický slovník charakterizuje tento pojem ako sociálne postavenie alebo tiež sociálne spoločenské postavenie. Je to nepresne ohraničený pojem používaný v prostredí v zmysle miesta, polohy jedinca v štruktúre istej sociálnej skupiny či organizácie, kde sa používa aj zástupný termín sociálna pozícia, niekedy aj sociálna rola. Sociálny status (lat. *status* = postoj, postava, zriadenie, pomery, blahobyť) – v najvšeobecnejšom chápaní sa používa tento termín ako súhrnné vyjadrenie sociálnej pozície človeka. Sociálna pozícia je jedným zo základných pojmov sociálnej psychológie. Ide o postavenie v určitom sociálnom systéme, resp. v jeho štruktúre. Konkrétne pozície so sebou nesú konkrétny súbor práv a povinností. Pozícia označuje spoločenskú funkciu človeka. Môže ísť o pracovnú pozíciu, o postavenie v rodine a podobne. Z danej pozície sa odvíjajú očakávania voči správaniu a konaniu jednotlivca. Napríklad od matky sa očakáva vytvorenie emocionálnych vzťahov v rodine, od seniora venovanie väčšieho

množstva času sebe a iným. Každá pozícia v skupine má inú váhu a iný význam, čo určuje ich status.

Sociálna pozícia vždy zahŕňa:

Sociálnu rolu – očakávaný spôsob správania vo vzťahu k danej pozícii/povinnosti (podľa Linharta, 1996) a *sociálny status* – autorita, moc, prestíž vo vzťahu k danej pozícii. Sociálny status je sociálna pozícia v skupine či spoločnosti spojená s istými právami a povinnosťami. Každý človek zastáva v spoločnosti i v rôznych sociálnych skupinách množstvo sociálnych pozícií. Každá z týchto sociálnych pozícií, ktoré si spoločnosť spája s istými právami a povinnosťami, je sociálny status. Každý človek zastáva množstvo sociálnych statusov, jeden z nich však býva kľúčový, rozhodujúci, a to ten, ktorý rozhodujúcim spôsobom určuje sociálne postavenie človeka v spoločnosti, sociálne ho definuje.

Sociálne kompetencie osobnosti

Sociálna kompetencia je všeobecná schopnosť jednotlivca úspešne a efektívne interagovať s prostredím. Prejavuje sa najmä v efektívnom riešení situácií a v správaní sa v určitých podmienkach. Nejde tu o samostatnú črtu osobnosti, ale o všeobecnú schopnosť adaptovať sa na vzniknutú situáciu a zvoliť si účinné formy a postupy správania. Podľa Hupkovej (2011) sociálna kompetencia súvisí so sociálnou zrelosťou osobnosti, osobitne v období seniorského veku. Predpokladá také osobnostné vlastnosti, ktoré umožňujú jej pôsobenie v interakcii, vstupovanie do sociálnej interakcie a riešenie sociálnych situácií (napr. zodpovednosť za rodinu, schopnosť sebareflexie, pestovanie vzájomných zodpovedných vzťahov). V sociálnej interakcii sa prejavujú sociálne dimenzie osobnosti (vlastnosti, ktoré sú súčasťou štruktúry osobnosti – závislosť, nezávislosť, dominancia, extrovertnosť a pod.). Sociálne dimenzie a kompetencie v období seniorského veku by mali byť ustálenými stabilizovanými kategóriami, ktoré určujú postavenie osobnosti v sociálnom systéme. Je to pozícia, status a rola jednotlivca (v našom ponímaní seniora).

Maslow hovorí o pyramíde potrieb, ktoré rozdeľuje na:

1. *fyziológické potreby* – sú to potreby dôležité na prežitie. Ich uspokojeniu venujeme bežne najviac času. Ak nemáme uspokojené tieto potreby, nevieme uspokojovať vyššie potreby.
2. *potreba bezpečia a istoty* – pocit bezpečia potrebuje mať každý človek. Náš prah vnímania pocitu bezpečia je individuálny. Potrebu bezpečia môžeme rozlišovať na troch úrovniach. Potreba bezpečia má široké spektrum uspokojenia, pričom ide najmä o oblasti ekonomického bezpečia, potrebu fyziologického bezpečia a potrebu psychologického bezpečia.
3. *sociálne potreby – potreba spolupatričnosti a lásky*:

- Človek potrebuje kontakt, komunikáciu, možnosť byť s druhými. Je to potreba spolupatričnosti a lásky.
- Potreba informovanosti – mať informácie o svete, čo sa deje v meste, správy o ľuďoch. Problémy so sluchom často stoja u zrodu izolovanosti a opustenosti hlavne u seniora.
- Potreba lásky, mať niekoho rád, mať pocit, že s nami niekto počíta, pretože to je zmyslom života.
- Potreba patriť k nejakej skupine – cítiť sa členom skupiny, rodiny, klubu. Ak nám chýba tento pocit, je to zvlášť bolestné a znepokojujúce.
- Potreba vyjadrovať sa a byť vypočutý – mať možnosť s niekým hovoriť, konverzovať, vyjadriť svoj názor, podeliť sa so svojimi myšlienkami.

4. *potreba uznania a úcty* – pocit, že som pre iných dôležitý a užitočný, že ma iní potrebujú.

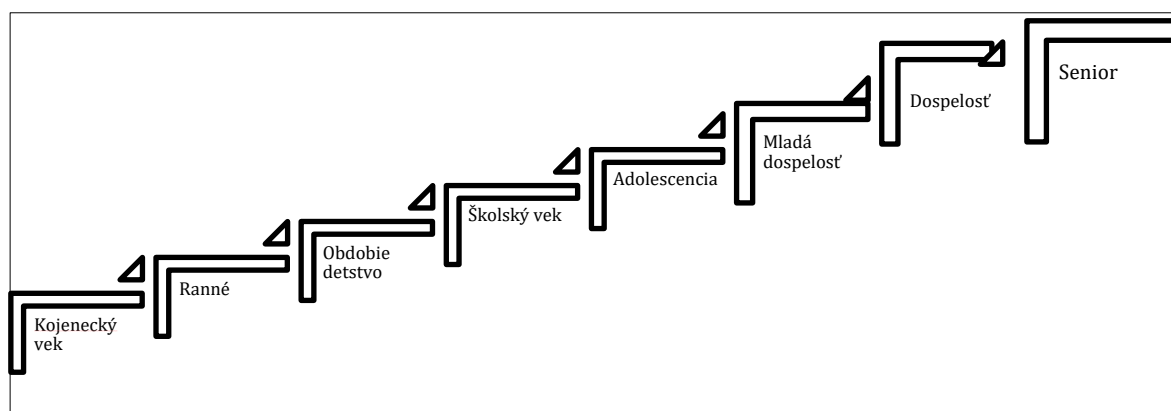
5. *spiritualita – sebatranscendencia*. Otvorenie duchovných rozmerov, gerontotranscendencia. Posun do metaperspektívy, od materialistického k transcendentálnemu, túžba po predefinovaní času, priestoru aj smrti. Redefinovanie seba samého – prekročiť, presahovať svet aj čas.

Duchovné sily a spirituálny rozmer človeka majú schopnosť rozvíjať sa úmerne s pribúdajúcim vekom. Podľa Lukasovej (1998) čím viac je človek obmedzený v priestore a pohyblivosti, tým viac naberá na význame duchovný život, ktorý môže byť aktívny až do vysokého veku. Je to dar starnutia. Výhodou vyššieho veku je ujasnenie životnej filozofie a jasná orientácia na zmysel a hodnoty človeka. Starší človek už spracoval v sebe búrky mladistvého zápalu a omyly konkrétnych pokusov, ako riešiť veci a životné situácie. Je ustálený v bezpečnej hodnotovej štruktúre, ktorá bola osobne vybudovaná a prijatá cez životné skúsenosti a prostredníctvom cesty zrenia. Tieto duchovné hodnoty a stabilita sú zdrojom bohatstva starších ľudí. Práve duchovná oblasť má v staršom veku tendenciu rozširovania, oproti oblasti telesnej a psychickej, ktoré sa znižujú a zužujú.

Eriksonove štádiá vývoja osobnosti

Erikson (1996) spracoval vývojový diagram osobnosti, v ktorom hovorí o jednotlivých štádiách vývoja a zrenia osoby. Predkladá hlbší pohľad práve na obdobie seniorského veku, ktoré zadeľuje do ôsmeho a deviatego obdobia (Obr. 1). Je to obdobie integrity verzus znechutenia, zúfalstva alebo múdrosti. Každá ľudská bytosť smeruje k starnutiu. Podstatou je, ako vieme integrovať prežitý život do plnosti a plodnosti svojich dní.

Obr. 1. Vekové obdobia človeka. Obdobie ôsme a deviate je obdobím sociálnych hodnôt – odovzdávania skúseností, významných životných hodnôt (viery, nádeje a lásky), podelenie sa o dotyky s transcenciou. Zdroj: vlastné spracovanie.

Transcendencia

„Hlboko zaujatá nezaujatosť“ – paradoxné spojenie a tiež stav prejavujúci sa transcendentnosťou, odpútanosťou od materialistického a racionálneho videnia, pričom je dôležité, v akom svetle sa nám javí prežitý život. Sebatranscendencia je žitie v harmónii so zvolenými hodnotami, uskutočňovanie spirituálnych a duševných aktivít. Podľa Frankla je svet objektívne zmysluplný. Zmysluplnosť si človek nepotrebuje vymýšľať. V našom živote existuje istá hierarchia a poriadok. Zmysluplnosť drobných, niekedy nepatrných až triviálnych udalostí nám dáva nový rozmer a šancu vychutnávať, precitovať život tak ako nikdy predtým. Podľa Frankla v každom človeku je zapísaná požiadavka nájsť a pochopiť zmysluplnosť toho, čo robí a čo sa deje, aj keď niektoré udalosti môžeme pochopiť aj neskôr s určitým časovým odstupom. Podľa Křivohlavého (2006) zmysluplnosť celého života je to, čo je centrálnym bodom existencie každého z nás. Hľadáme ju, snažíme sa ju poznať, aj keď sme si vedomí, že ju nemôžeme celkom uchopiť, no napriek tomu „ide o to žiť život, ktorý stojí za to“.

Podobne ako mladý človek má aj senior plniť celkom konkrétne úlohy. Predovšetkým má dbať o dôstojnosť a dávať príklad. Podľa Fischera (1996) senior oslobodený od pokúšania zmyslov a od honby za kariérou a ziskami sa má snažiť o pokoru. V seniorskom veku už nie je dôvod robiť si ilúzie, ale tiež nežiť s hrôzou a strachom, pretože nám ubúdajú sily, ale s nádejou a dôverou mať elán k práci a ku službe. Výhody seniora sú životná skúsenosť, životná múdrosť prameniaca zo znalostí vecí a zmyslu života, rozvážnosť, premyslené konanie, primeranosť celkového chovania, stálosť, zabehaný životný rytmus, pracovitosť, väčšia tolerantnosť k chybám a omylom druhých. Negatívom môžu byť konzervativizmus, odmietanie nových vecí a foriem, lipnutie na prekonaných zásadách a normách, nechť meniť vytvorené životné

zvyklosti a stereotypy, podceňovanie mladých ľudí, neznalosť problematiky mladej generácie, strach o vlastnú osobu.

Podľa Krivohlavého (2006) zmyslupnosť života umožňuje človekovi zaujať úplný vzťah k svetu, kde sa prejavuje prostredníctvom aktivity. Osobné porozumenie zmyslupnosti života integruje na jednej strane interpretatívny rozmer a na druhej strane direktívne aspekty. V rámci interpretatívneho aspektu hovoríme o kondícii, ktorú tvoria predovšetkým myšlienky a myšlienkové obsahy – tento rozmer obsahuje koncept sebapoznania. Toto poznanie v sebe zahŕňa vlastnosti osobnosti ako psychického, tak aj fyzického smerovania. Zmyslupnosť života sa môže počas života meniť, čím sa osobné chápanie života stáva dynamickým systémom, ktorý sa v priebehu života adaptuje a reorganizuje. V rámci diagnostického prístupu o poňatí života navrhli Dirman-Kohli a Westerhof (2000) metódu SELE diagnostiky. Názov označuje nemeckú skratku dvoch základných javov: SE (sám) a LE (život). Uvedení autori aplikovali využívanie tejto techniky v rámci nedokončených viet. Získané odpovede triedili na kladné a záporné charakteristiky, pričom išlo o snahu zistiť, čo je pre danú osobu dôležité v rámci plánov, cieľov, žiadostí a očakávaní. Rôznosť sa medzi staršou a mladšou generáciou objavovala najmä v oblasti aktivity, sociálnych vzťahov, časových perspektív, celkového hodnotenia života, telesného a psychického seba porozumenia. Byť človekom v existenciálnom pohľade znamená nebyť determinovaný, naprogramovaný, ale mať svoju vlastnú vôľu. V ľudskom živote existujú paradoxy, dialektické formy uvažovania a to, že pravda môže mať rôzne podoby, ktoré môžu byť aj protikladné. V tomto boji sa objavujú možnosti, ktoré vedú k hlbšiemu porozumeniu a k hľadaniu a nachádzaniu nových ciest nášho života. Tie sa objavujú v dvoch formách transcendencie: vtedy, keď sa človek môže povzniesť nad vec a nad detaily situácie, a transformáciu, keď sa daná skutočnosť zmení tak, že ukazuje nové potenciály.

Podľa Krivohlavého (2006) existenciálny zmysel je definovaný ako poznávanie poriadku, súvislostí a účelu vlastnej existencie. Človek, ktorý smeruje k zmyslupnosti, sa javí ako ten, kto výrazne zažíva smerovanie svojej činnosti k určitému cieľu, dosahovanie cieľa, pričom ten je v harmónii s jeho celkovým životným zameraním. Kam to máme v živote namierené? Kde leží cieľ celoživotnej plavby a o čo nám vlastne ide? Náš najsilnejší cieľ má pre nás aj najvyššiu hodnotu. Jeho charakteristikou je to, že dáva každej našej aktivite podiel na svojej hodnote, a tým aj na zmyslupnosti. Ukazuje sa, že to nie jej ani tak inteligencia, ale múdrosť, čo človeku pomáha dobre si zvoliť celoživotný cieľ plavby. Múdrosť má viac spoločného s bohatými životnými skúsenosťami a ich zvažovaním. Kam máme v živote namierené, akou pomocou môže byť naša životná skúsenosť a zodpovednosť za dar života v každom období nášho života – u adolescenta, na vrchole dospelosti, pri starnutí, aj pred odchodom zo života. V týchto

chvíľach sme so svojím svedomím zvlášť konfrontovaní a pýtame sa, aký je zmysel nášho života a aká múdra je aj voľba nášho životného smerovania.

5. Empirický výskum

V mesiacoch september-október 2018 sme realizovali kvantitatívny sociologický výskum týkajúci sa postavenia seniorov v rodine a ich medzigeneračného vplyvu na vnúčatá a svoje prostredie. Pri výbere respondentov bol použitý nepravdepodobnostný, tzv. účelový výber. Zber primárnych empirických dát sa vykonal kombinovaním, a to tak online v rámci formátu Google Forms (<https://docs.google.com/forms>), ako aj technikou rozdávaných a zbieraných štruktúrovaných dotazníkov prostredníctvom vyškolených anketárov. Získali sme odpovede od 236 respondentov, avšak po ich vyčistení sa pracovalo s databázou údajov od 229 respondentov. Dotazník pozostával zo 45 otázok (75 premenných), pričom päť z nich tvorili batérie. Následne sa vykonali triedenia 1., 2. a 3. stupňa. Získané empirické dáta sme analyzovali prostredníctvom kontingenčného koeficientu (Cramer V), korelačného koeficientu poradovej korelácie (Spearman rho) a zároveň sme použili analýzu rozptylu (F-test). Pri prezentácii výsledkov výskumu boli vytvorené frekvenčné a krížové tabuľky a grafy. Na vyhodnocovanie výsledkov výskumu sme použili/aplikovali štatistický program SPSS, verzia 20.0, a program MS Excel.

Objekt výskumu

Objektom výskumu boli seniori, ktorí dovŕšili 62 rokov veku života a majú aspoň 1 vnúča. Výberový súbor tvorí 26,2% mužov a 73,8% žien, pričom boli vytvorené 3 vekové kategórie: vo veku 62 až 65 rokov je 21,4% seniorov (o niečo viac ako 1/5), podiel seniorov vo veku 66 až 70 rokov predstavuje 32,3% (takmer 1/3) a najviac seniorov je vo vekovej kategórii viac ako 70 rokov (46,3%). Čo sa týka najvyššieho dosiahnutého vzdelania, môžeme konštatovať, že najviac respondentov má stredoškolské vzdelanie s maturitou – 40,2% (2/5) a nasledujú seniori s vysokoškolským vzdelaním, ktorých je 34,5% (o čosi viac ako 1/3). Stredoškolské vzdelanie bez maturity dosiahlo 16,6% respondentov a podiel seniorov so základným vzdelaním predstavuje len 8,7%.

Výskumná vzorka

Rozloženie seniorov podľa kraja bolo nasledovné: najviac ich pochádza z Bratislavského kraja – 46,3% (takmer 1/2), nasleduje 15,3% respondentov z Trenčianskeho a 10,5% Trnavského kraja, ďalej 8,7% z Prešovského, 8,3% zo Žilinského kraja a 7,0% z Košického kraja. Najmenej seniorov pochádza z Nitrianskeho (3,1%) a Banskobystrického kraja (0,9%).

Podľa veľkosti sídla býva o čosi viac ako 1/3 respondentov v Bratislave alebo Košiciach (35,8%), nasleduje veľkosť sídla s počtom od 500 do 1999 obyvateľov s podielom 24,5% (o niečo viac ako 1/5), 12,2% respondentov býva v mestách od 5000 do 19 999 obyvateľov, 9,6% seniorov žije v mestách od 50 000 do 100 000 obyvateľov, 7,9% v obciach od 2000 do 4 999 obyvateľov, v mestách od 20 000 do 49 999 obyvateľov má trvalý pobyt 7,0% respondentov a 3,1% seniorov býva v obciach do 499 obyvateľov (podrobnú charakteristiku výberového súboru podľa sledovaných znakov uvádzame v tabuľke č. 1).

Status zamestnanosti respondentov bol 83,8% seniorov (t. j. 192 seniorov, čo je o čosi viac ako 4/5), ktorí nepracujú, a teda sú nepracujúci dôchodcovia, 19 seniorov pracuje na čiastočný úväzok (8,3%) a 18 seniorov stále pracuje na plný úväzok (7,9%). Z analýz o spôsobe bývania vyplýva, že vo vlastnom byte/dome býva 221 respondentov (96,5%) a v domove dôchodcov 8 respondentov (3,5%).

5.1. Stanovenie výskumnej otázky a špecifických cieľov (ŠC)

Výskumné otázky :

ŠC1: Zmapovať základné/prvotné údaje o počte vnúčat, o mieste bydliska najstarších vnúčat, o vzdialenosti medzi bydliskom starých rodičov a najstarších vnúčat, ako aj o veku najstarších vnúčat.

ŠC2: Identifikovať, aké hodnoty považujú seniori vo svojom živote za dôležité (lásky, vernosť, zodpovednosť, schopnosť odpúšťať a zmierovať sa s inými, náboženstvo, dobré vzťahy so svojimi vnúčkami) a zistiť ich mieru dôležitosti.

ŠC3: Zistiť, akú mieru dôležitosti pripisujú seniori dobrým vzťahom s vnúčkami pre svoj život a v tejto súvislosti tiež vysledovať mieru frekvencie obracania sa najstarších vnúčat k seniorom s prosbou o radu.

ŠC4: Analyzovať častotú/frekvenciu stretávania sa seniorov s najstarším vnúčkom tak osobnými stretnutiami, ako aj prostredníctvom telefonovania/skypovania, a zároveň určiť, pri akých príležitostiach, resp. spoločenských udalostiach sa spolu stretávajú.

ŠC5: Zistiť, aké sú názory týkajúce sa spôsobov a miery intenzity podpory najstaršieho vnúčka zo strany seniorov.

ŠC6: Zistiť, či a do akej miery trávia starí rodičia svoj voľný čas v spoločnosti najstarších vnúčat, ako aj identifikovať činnosti, ktorým sa aktívne venujú doma a mimo domova.

ŠC7: Zistiť, či existujú súvislosti medzi skúmanými dimenziami – intenzitou podpory najstaršieho vnúčka, frekvenciou stretávania sa s najstarším vnúčkom, intenzitou aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčkom, fondom sociálnej podpory starých rodičov,

celkovou spokojnosťou so životom seniorov, náboženskou praxou seniorov a ďalšími sledovanými (aj socio-demografickými) znakmi.

5.2. Empirické dáta

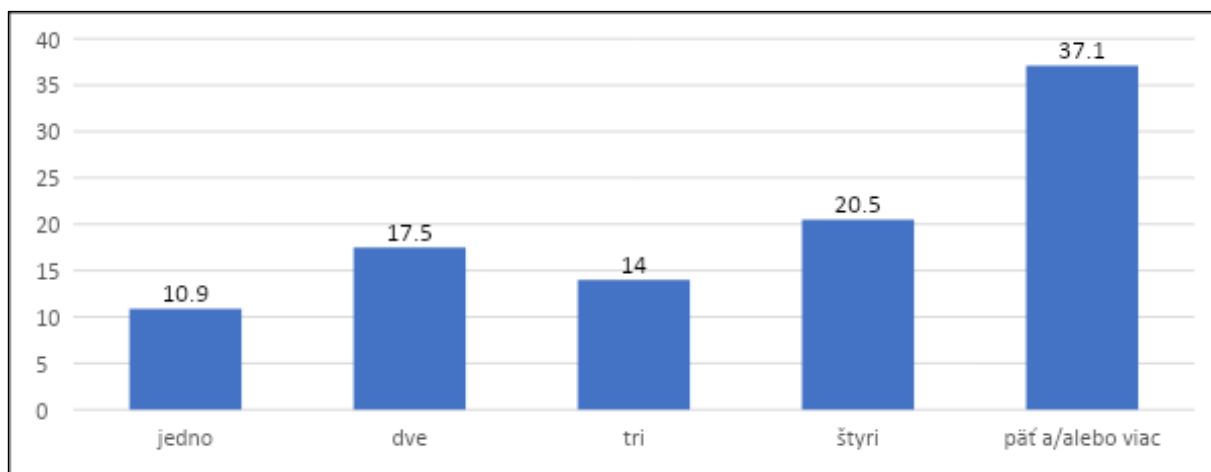
Tabuľka č. 5: Charakteristika výberového súboru podľa pohlavia, vekových kategórií, stupňa dosiahnutého vzdelania, kraja a veľkosti sídla.

Ukazovateľ	Absolútne	%
Pohlavie		
Muži	60	26,2
Ženy	169	73,8
Spolu	229	100
Vekové kategórie		
62-65 rokov	49	21,4
66-70 rokov	74	32,3
Viac ako 70 rokov	106	46,3
Spolu	229	100
Stupeň dosiahnutého vzdelania		
Základné	20	8,7
Stredoškolské bez maturity	38	16,6
Stredoškolské s maturitou	92	40,2
Vysokoškolské	79	34,5
Spolu	229	100
Kraj		
Bratislavský	106	46,3
Trnavský	24	10,5
Trenčiansky	35	15,3
Nitriansky	7	3,1
Žilinský	19	8,3
Banskobystrický	2	0,9
Prešovský	20	8,7
Košický	16	7,0
Spolu	229	100
Veľkosť sídla		
Do 499 obyvateľov	7	3,1
Od 500 do 1999 obyvateľov	56	24,5
Od 2000 do 4999 obyvateľov	18	7,9
Od 5000 do 19 999 obyvateľov	28	12,2
Od 20 000 do 49 999 obyvateľov	16	7,0
Od 50 000 do 100 000 obyvateľov	22	9,6
Bratislava, Košice	82	35,8
Spolu	229	100

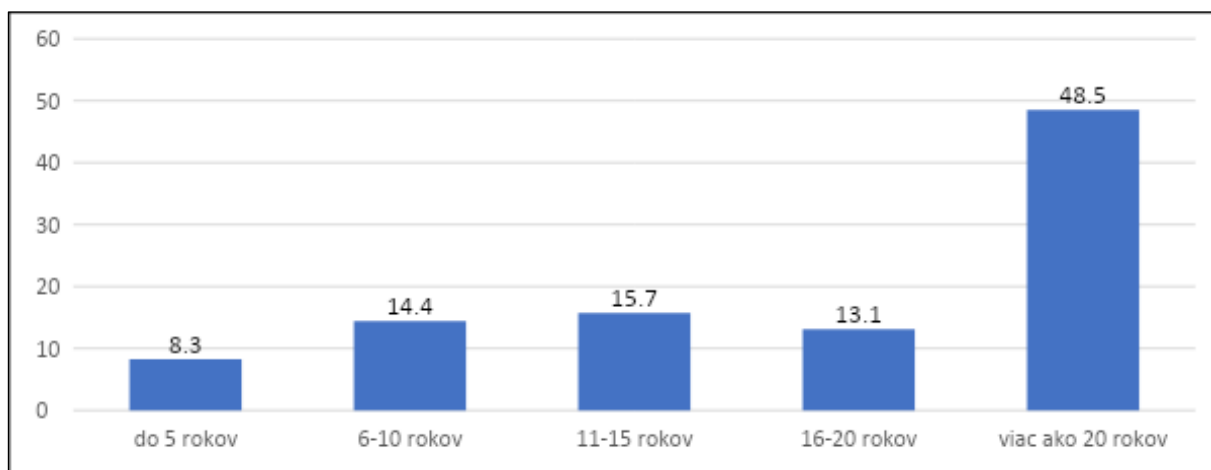
5.3. Výsledky výskumu

V súvislosti so zisťovaním počtu vnúčat (graf č. 1) sa v odpovediach seniorov ukázalo, že najviac z nich, takmer 2/5 (t. j. 37,1%) má päť a viac vnúčat, 1/5 (20,5%) má štyri vnúčatá, 17,5% seniorov 2 vnúčatá, nasledujú seniори s 3 vnúčatami (14%) a napokon seniори s 1 vnúčaťom (10,9%). Pri zisťovaní (kvality) vzťahu starého rodiča a vnúčaťa sme sa prostredníctvom naformulovaných otázok v dotazníku zamerali iba na identifikovanie vzťahu s najstarším vnúčaťom. Ukázalo sa, že takmer 1/2 respondentov (48,5%) má najstaršie vnúča vo veku viac ako 20 rokov, veková kategória vnúčat 11 až 15 rokov je druhá najpočetnejšia – 15,7%, tretia najpočetnejšia je kategória 6 až 10 rokov (14,4%), nasleduje kategória 16 až 20 rokov (13,1%) a najmenej početnou je veková kategória najstarších vnúčat do 5 rokov, čo predstavuje len 8,3% (viď. graf č. 2).

Graf č. 1: Počet vnúčat seniorov (v %).

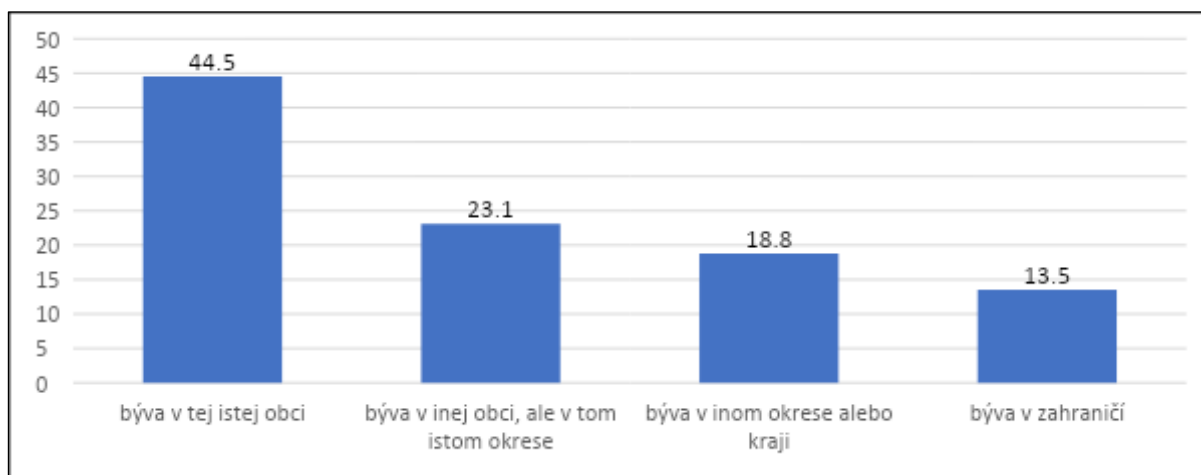

Graf č. 2: Vek najstaršieho vnúčaťa (v %).

Z grafu č. 3 vyplýva, že takmer 45% (44,5%) seniorov býva v tej istej obci ako ich najstaršie vnúča. Distribúcia ďalších variantov je nasledovná: v inej obci toho istého okresu býva 23,1% respondentov, v inom okrese alebo v inom kraji ako vnúčatá žije 18,8% seniorov a napokon v zahraničí býva 13,5% najstarších vnúčat.

Graf č. 3: Bydlisko najstaršieho vnúčaťa (v %).

Detailnejšie analýzy veku najstaršieho vnúčaťa podľa miesta bydliska seniorov preukázali, že najvyšší podiel najstarších vnúčat vo veku viac ako 20 rokov v porovnaní s ostatnými vekovými kategóriami býva v zahraničí (64,5%), ďalej v inom okrese alebo kraji 51,2%, v inej obci, ale v tom istom okrese 50,9%, a napokon v tej istej obci ako ich starí rodičia býva 41,2% najstarších vnúčat. Namerané údaje sú prezentované v tabuľke č. 6 dole.

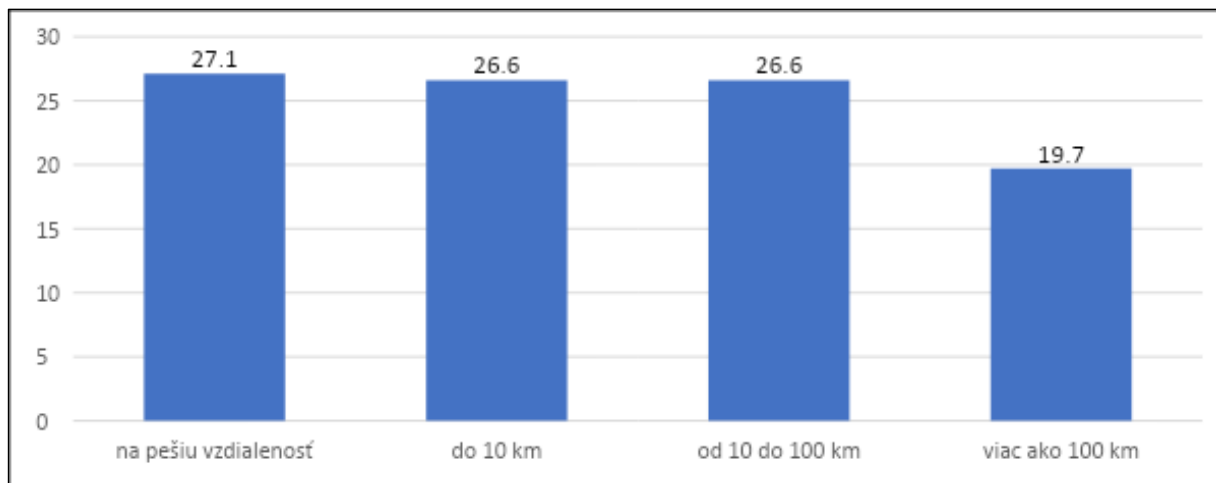
Tabuľka č. 6: Vek najstaršieho vnúčaťa podľa miesta bydliska seniorov (v %).

	býva v tej istej obci	býva v inej obci, ale v tom istom okrese	býva v inom okrese alebo kraji	býva v zahraničí
do 5. r.	9,8	7,5	9,3	3,2
6-10 r.	13,7	15,1	16,3	12,9
11-15 r.	18,6	13,2	14,0	12,9
16-20 r.	16,7	13,2	9,3	6,5
viac ako 20 r.	41,2	50,9	51,2	64,5

Údaje o vzdialenosti medzi bydliskom starého rodiča a najstaršieho vnúčaťa dopĺňa graf č. 4: viac ako 1/2 seniorov (53,7%) je vzdialená od najstaršieho vnúčaťa do 10 km a z nej 27,1% starých rodičov uviedlo, že na pešiu vzdialenosť. 26,6% seniorov odpovedalo, že bydlisko

medzi nimi a najstarším vnúčaťom je vzdialené od 10 do 100 km a 19,7% seniorov zas uviedlo, že ich najstaršie vnúča od nich býva vo vzdialenosti viac ako 100 km.

Graf č. 4: Vzdialenosť medzi bydliskom seniorov a ich najstaršieho vnúčaťa (v %).

Následne sme sa zamerali na zisťovanie súvislostí medzi vekom najstarších vnúčať a vzdialenosťou medzi bydliskom respondentov a týchto vnúčať. Z tabuľky č. 7 vyplýva, že takmer 2/3 vnúčať majúcich viac ako 20 rokov (64,4%) býva od svojich starých rodičov vo vzdialenosti viac ako 100 km. Vzdialenosť bydliska vnúčať starších ako 20 rokov a ich starých rodičov od 10 do 100 km je druhou najpočetnejšou kategóriou a v takejto vzdialenosti býva viac ako 1/2 vnúčať v tejto vekovej kategórii, t. j. 52,5%. Zistili sme, že sledované ukazovatele medzi sebou korelujú a so zvyšujúcim sa vekom najstaršieho vnúčaťa sa zväčšuje vzdialenosť medzi bydliskom starých rodičov a vnúčať (Spearman rho = 0,148, p = 0,025).

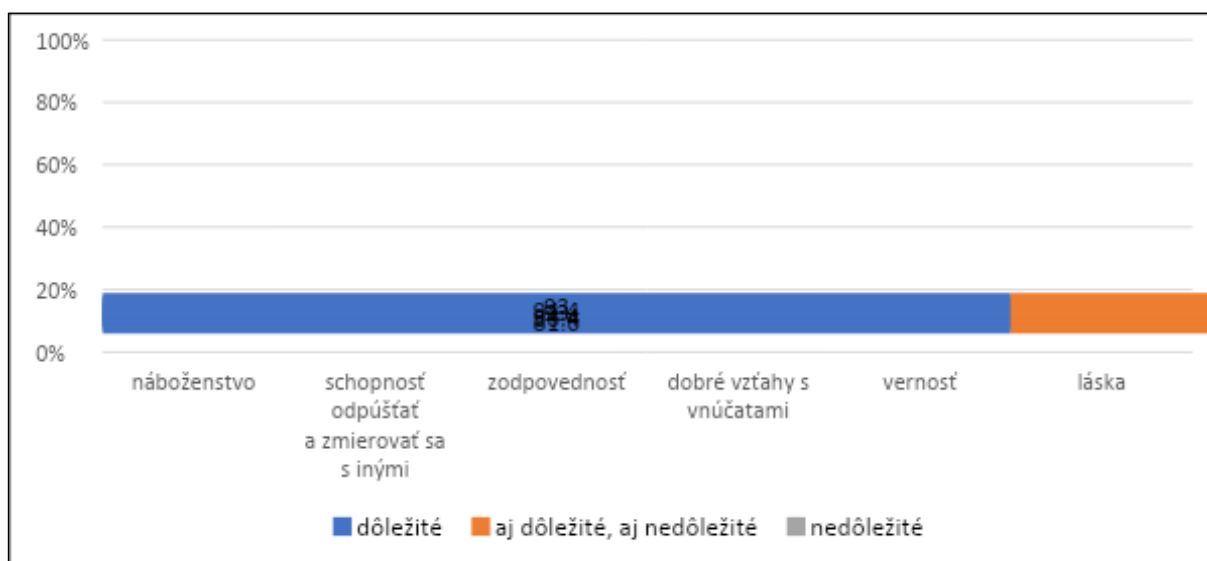
Tabuľka č. 7: Vek najstaršieho vnúčaťa podľa vzdialenosti medzi jeho bydliskom a bydliskom seniora (v %).

	na pešiu	do 10 km	od 10 do 100 km	viac ako 100 km
do 5. r.	12,9	8,2	4,9	6,7
6-10 r.	9,7	24,6	8,2	15,6
11-15 r.	16,1	19,7	18,0	6,7
16-20 r.	19,4	8,2	16,4	6,7
viac ako 20 r.	41,9	39,3	52,5	64,4

Respondentom bola prostredníctvom dotazníka predložená aj otázka zisťujúca hodnotové orientácie seniorov, resp. to, čo považujú za dôležité vo svojom živote (zistenia sú prezentované v grafe č. 5). Seniori sa vyjadrovali k 6 položkám (láska, vernosť, dobré vzťahy s vnúčaťami,

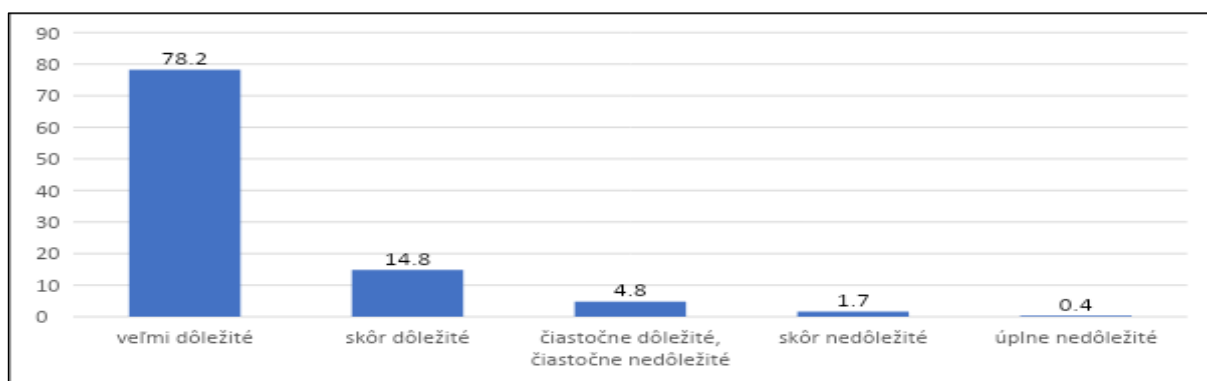
zodpovednosť, schopnosť odpúšťať a zmierovať sa s inými, náboženstvo) na 5 stupňovej škále (veľmi dôležité, skôr dôležité, dôležité aj nedôležité, skôr nedôležité, úplne nedôležité), ktorú sme rekodovali na trojstupňovú škálu (dôležité, dôležité aj nedôležité, nedôležité). Za dôležité pre svoj život považujú starí rodičia predovšetkým vernosť a zodpovednosť (zhodne po 94,4%), nasledujú dobré vzťahy s vnúčatami a láska (zhodne po 93%), schopnosť odpúšťať a zmierovať sa s inými (86,4%) a nakoniec náboženstvo (81,6%).

Graf č. 5: Miera dôležitosti pre život seniorov (hodnotové orientácie seniorov; v %).

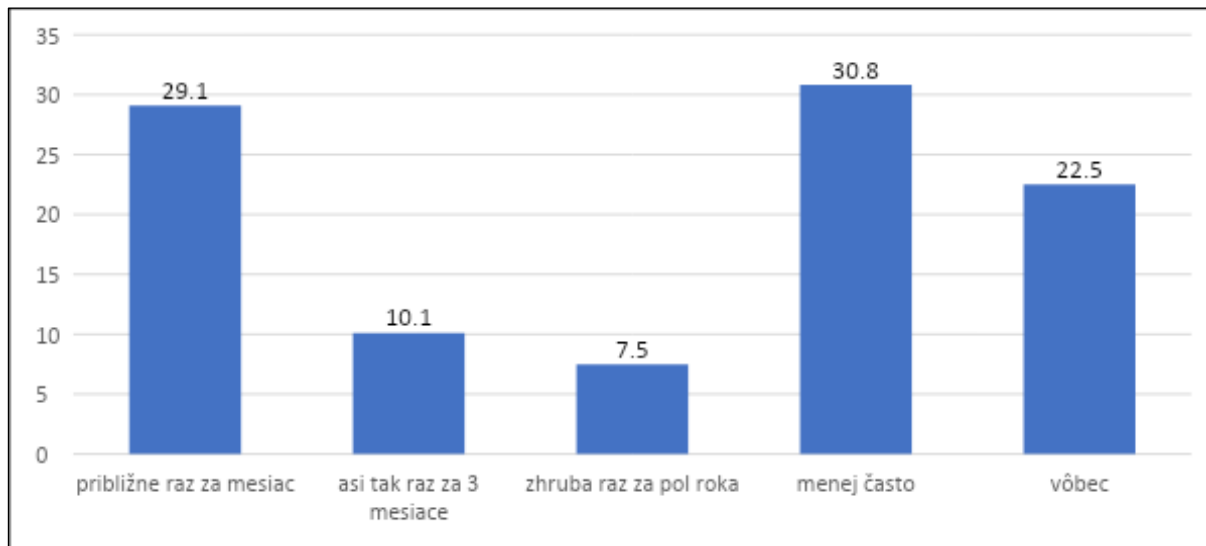
Keď sa sústredíme iba na položku dobré vzťahy s vnúčatami (graf č. 6), môžeme konštatovať, že takmer 4/5 respondentov (78,2%) ich vníma ako veľmi dôležité a za skôr dôležité ich označilo 14,8% (spolu 93% respondentov). Len 4,8% seniorov ich vo svojom živote považuje za čiastočne dôležité, ako aj čiastočne nedôležité, a iba 2,1% ich označilo za nedôležité (skôr nedôležité – 1,7%; úplne nedôležité – 0,4%).

Graf č. 6: Miera dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami (v %).

V tejto súvislosti uvádzame aj odpovede respondentov týkajúce sa častosti obracania sa najstarších vnúchat na starých rodičov ohľadom prosieb o radu. Distribúcia odpovedí je prezentovaná v grafe č. 7: najviac respondentov, takmer 1/3 (30,8%) uviedla, že tomu tak je menej často ako raz za pol roka, takmer 30% respondentov (29,1%) uvádza druhý najpočetnejší variant častosti prosieb o radu, t. j. prosba približne raz za mesiac, nasleduje variant vôbec s 22,5% odpovedí. Ďalším v poradí je variant asi raz za 3 mesiace (10,1%) a 7,5% starých rodičov odpovedalo, že ich najstaršie vnúča sa na nich obracia s prosbou o radu zhruba raz za pol roka. Aj tieto odpovede prispievajú k zisteniam o potrebnosti a mieste starých rodičov pre život ich vnúchat, ktoré reprezentujú mládež. Môžeme teda konštatovať, že z pohľadu respondentov sa 46,7% najstarších vnúchat obracia na svojich starých rodičov s prosbou o radu pravidelne (29,1% približne raz za mesiac; 10,1% asi raz za 3 mesiace; 7,5% zhruba raz za pol roka). Nepravidelne (menej často) žiada o radu svojich starých rodičov 30,8% najstarších vnúchat a o čosi viac ako 1/5 (22,5%) seniorov uviedla, že najstaršie vnúčatá nežiadajú svojich starých rodičov o radu vôbec.

Graf č. 7: Frekvencia obracania sa najstarších vnúchat k seniorom s prosbou o radu (v %).

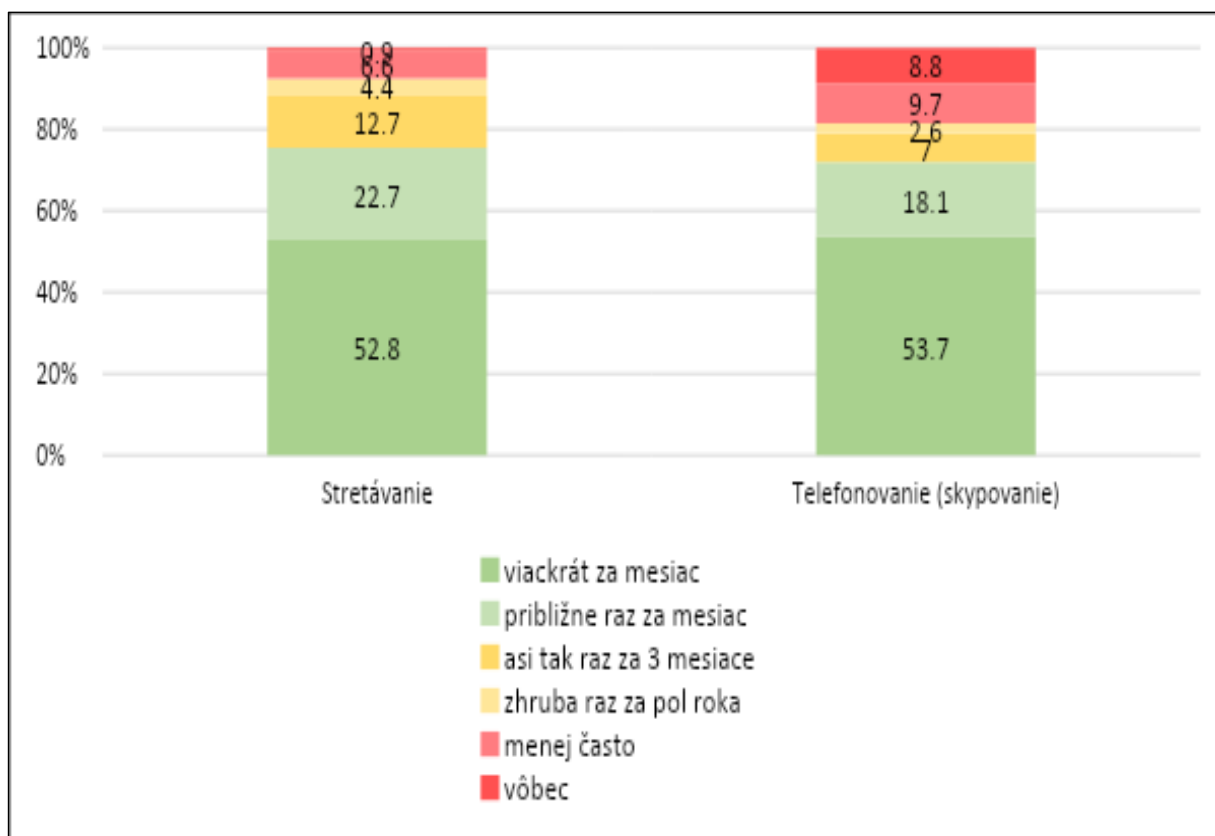
Frekvencia stretávania sa s najstarším vnúčaťom

V prvom slede analýz častosti stretávania sa seniorov s ich najstarším vnúčaťom sme identifikovali približne podobné rozloženie odpovedí seniorov pri stretávaní sa ako aj pri telefonovaní/skypovaní (graf č. 8). V oboch prípadoch je percentuálne najviac odpovedí vyjadrených variantom viackrát za mesiac (52,8% stretnutie; 53,7% telefonovanie/skypovanie).

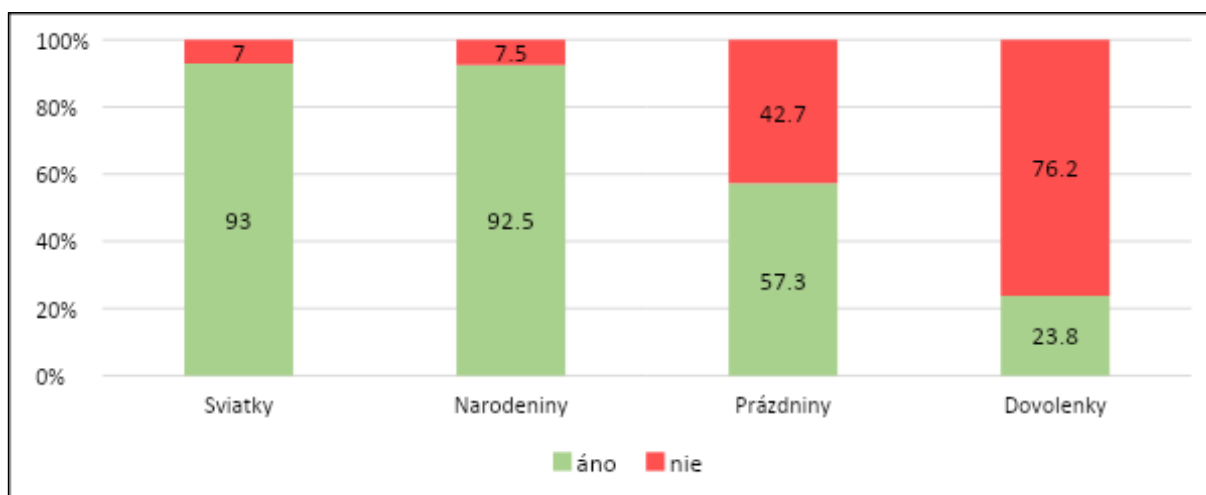
Približne raz za mesiac sa so svojím najstarším vnúčaťom stretlo, resp. telefonovalo/skypovalo 22,7%, resp. 18,1% respondentov, a asi raz za tri mesiace absolvovalo stretnutie 12,7% a telefonát/skypovanie 7,0% seniorov. Zhruba 4,4% respondentov sa stretlo s najstarším vnúčaťom raz za pol roka a telefonovanie/skypovanie v tejto frekvencii realizovalo 2,6 % respondentov. Menej často alebo vôbec predstavuje pri položke stretnutie 7,5% odpovedí a pri telefonovaní/skypovaní 18,5% odpovedí. Z distribúcie oboch premenných možno tiež konštatovať, že:

viac ako 4/5 seniorov (88,2%) sa so svojím najstarším vnúčaťom stretáva v pravidelných intervaloch (viackrát za mesiac, približne raz za mesiac, asi raz za 3 mesiace) a takmer 4/5 seniorov (78,8%) je so svojím najstarším vnúčaťom rovnako v pravidelnom (viackrát za mesiac, približne raz za mesiac, asi raz za 3 mesiace) telefonickom/skypovom kontakte.

Graf č. 8: Frekvencia stretávania sa a telefonovania/skypovania s najstarším vnúčaťom (v %).

Graf č. 9: Trávenie času s najstarším vnúčaťom počas rozličných spoločenských udalostí (v %).

Tiež nás zaujímalo, či sa respondenti stretávajú so svojím najstarším vnúčaťom pri rozličných spoločenských podujatiach/udalostiach a (aj) takouto formou trávia spolu čas. Percentuálne najviac respondentov (viac ako 4/5) sa s vnúčaťom stretáva počas sviatkov – 93% a počas osláv narodenín – 92,5%. Viac ako 1/2 respondentov trávi čas spolu s najstarším vnúčaťom cez prázdniny – 57,3 % a na dovolenky spolu s ním chodí o čosi viac ako 1/5, t. j. 23,8% seniorov.

Index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom

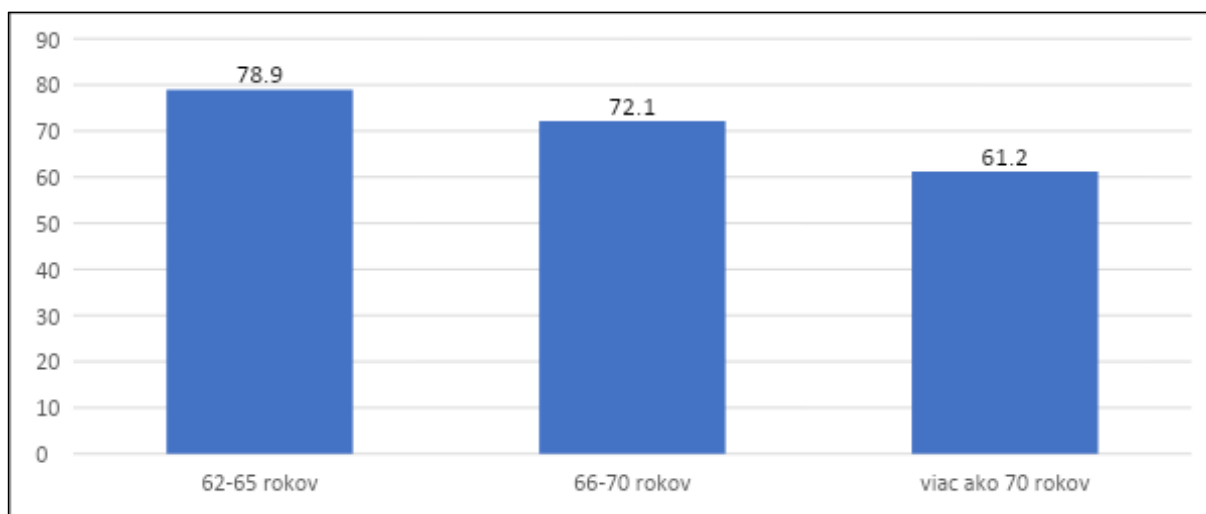
V ďalšom kroku sme sa sústredili na vykonanie podrobnejších analýz. Za týmto účelom sme vytvorili index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom, a to tak, že sme obodovali odpovede pri jednotlivých položkách. Súčet takto získaných bodov sme prepočítali na stupnici od 0 (nízka frekvencia stretávania sa) po 100, pričom hodnota blízka 100 vyjadruje intenzívnu frekvenciu stretávania sa starých rodičov so svojím najstarším vnúčaťom. Následne sme pristúpili k porovnaniu hodnôt indexu stretávania sa so sledovanými socio-demografickými znakmi a štatisticky významné rozdiely sme zistili podľa veku [(Spearman rho = -0,319, $p < 0,001$) a ($F(2, 226) = 10,459$, $p < 0,001$)], vzdelania [(Spearman rho = 0,205, $p = 0,002$) a ($F(3, 225) = 3,863$, $p = 0,010$)] a rodinného stavu ($F(3,225) = 4,432$, $p = 0,005$).

Priemerné hodnoty indexu frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa veku uvádzame v grafe č. 10. Ukázalo sa, že najčastejšiu frekvenciu stretávania sa so svojím najstarším vnúčaťom vykazujú mladší seniori vo vekovej kategórii 62 až 65 rokov (78,9) v porovnaní so staršími seniormi vo vekovej kategórii 66 až 70 rokov (72,1) a vo veku viac ako 70 rokov (61,2).

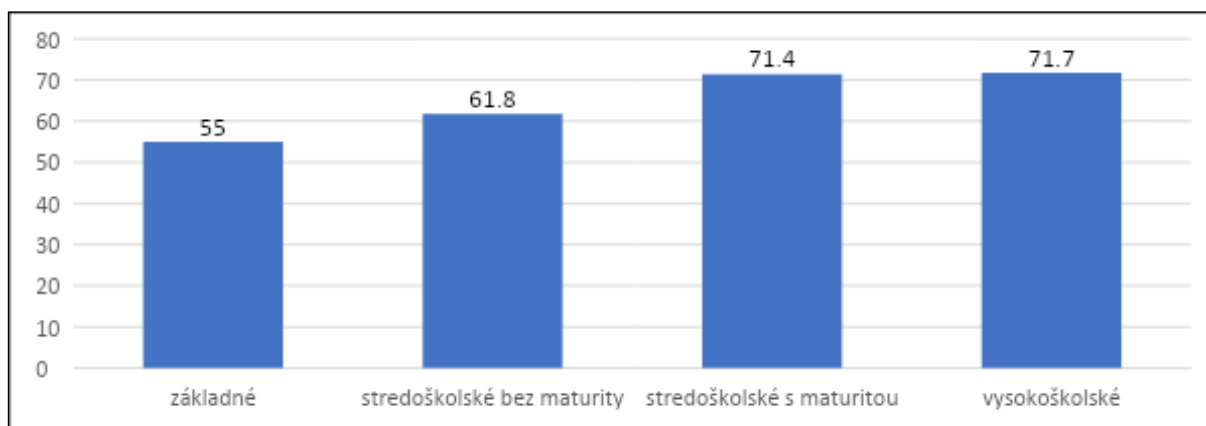
V grafe č. 11 sú prezentované priemerné hodnoty indexu frekvencie stretávania sa podľa vzdelania, pričom platí, že seniori s vyšším dosiahnutým vzdelaním (vysokoškolské vzdelanie – 71,7; stredoškolské vzdelanie s maturitou – 71,4) sa so svojim najstarším vnúčaťom stretávajú častejšie ako seniori, ktorí majú nižšie dosiahnuté vzdelanie (stredoškolské bez maturity – 61,8 a základné vzdelanie – 55).

Pri zameraní sa na priemerné hodnoty indexu frekvencie stretávania sa starých rodičov s najstarším vnúčaťom podľa rodinného stavu (graf č. 12) je zrejmé, že najvyššia miera frekvencie stretnutí bola identifikovaná u ženatých/vydatých seniorov/senioriek (72,5), za ktorými nasledujú rozvedení respondenti (68,2) a napokon ovdovení (62,1) a slobodní seniori/seniorky (33,3).

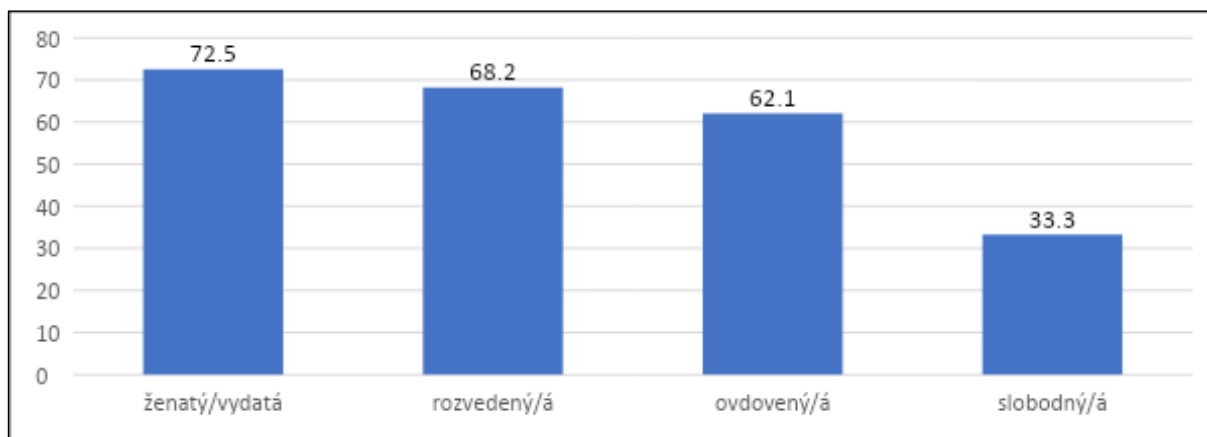
Graf č. 10: Index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa vekových kategórií (priemerné hodnoty).

Graf č. 11: Index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa stupňa dosiahnutého vzdelania (priemerné hodnoty).

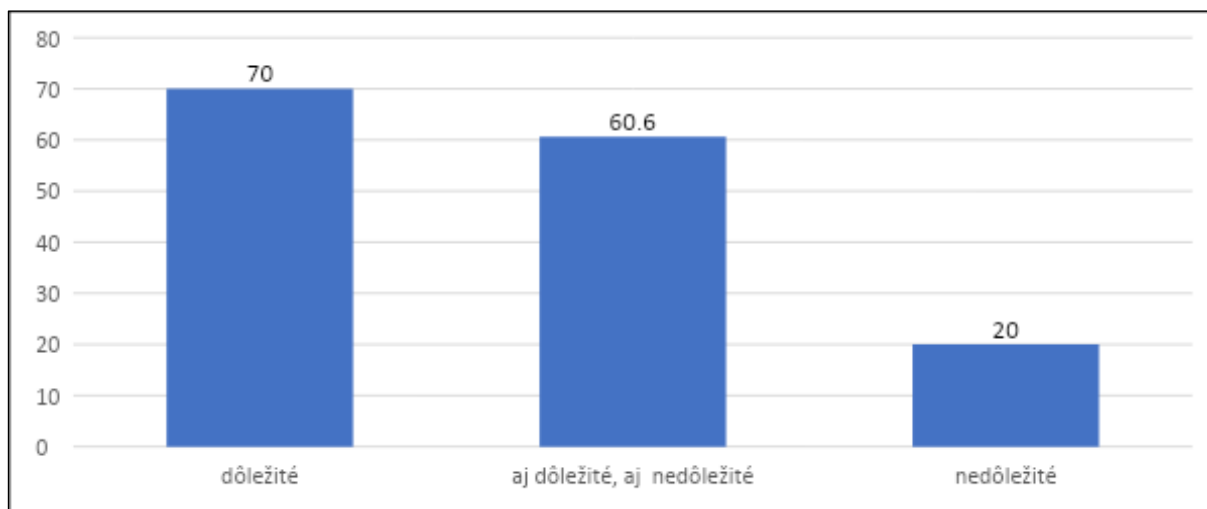
Graf č. 12: Index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa rodinného stavu (priemerné hodnoty).

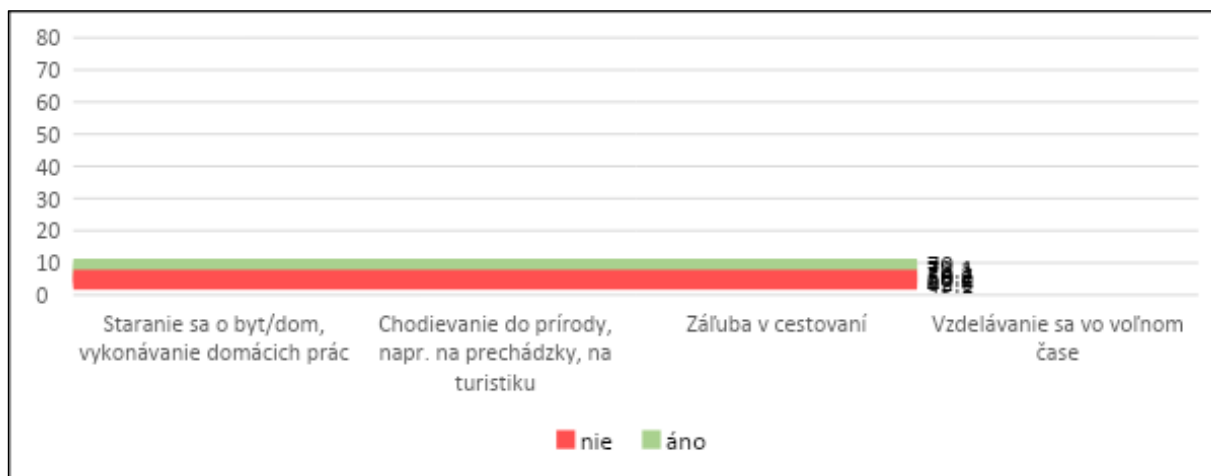
Index frekvencie stretávania sa starých rodičov so svojím najstarším vnúčaťom sme následne korelovali s ďalšími premennými, pričom štatisticky významné súvislosti sme zistili pri miere dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami [(Spearman rho = -0,255, $p < 0,001$ a ($F(4, 224) = 7,811$, $p < 0,001$)], ako aj podľa nasledovných aktivít seniorov: vzdelávanie sa vo voľnom čase ($F(1, 227) = 5,318$, $p = 0,022$), záľuba v cestovaní ($F(1, 227) = 11,591$, $p = 0,001$), chodovanie do prírody, napr. na prechádzky a na turistiku ($F(1, 227) = 5,720$, $p = 0,018$), staranie sa o byt/dom, vykonávanie domácich prác ($F(1, 227) = 13,217$, $p < 0,001$).

V grafoch č. 13 a č. 14 podrobnejšie prezentujeme zistenia prostredníctvom priemerných hodnôt. V kontexte týchto analýz konštatujeme, že tí starí rodičia, pre ktorých je dôležité mať so svojimi vnúčatami dobré vzťahy, sa so svojím najstarším vnúčaťom stretávajú v oveľa vyššej frekvencii (70) ako tí seniori, pre ktorých sú vzťahy s vnúčatami v ich živote nedôležité (20). Respondenti vzdelávajúci sa vo svojom voľnom čase (70) vykazujú oveľa intenzívnejšiu frekvenciu stretávania sa so svojím najstarším vnúčaťom ako respondenti, ktorí sa vo svojom voľnom čase nevzdelávajú (58,6). Seniori majúci záľubu v cestovaní, ktoré aj realizujú, vykazujú intenzívnejšiu frekvenciu stretávania sa so svojím najstarším vnúčaťom (72,1) ako seniori, ktorí záľubu v cestovaní nemajú (60,2). Nadväzne, starí rodičia, ktorí radi chodia do prírody (napr. na prechádzky alebo turistiku), deklarovali v odpovediach intenzívnejšiu frekvenciu stretávaní sa s vnúčatami (71,1) v porovnaní so seniormi, ktorí do prírody chodia neradi (62,6). Vyššiu mieru frekvencie stretávaní sa s vnúčatami majú starí rodičia, ktorí sa starajú o byt/dom a vykonávajú domáce práce (70,2), v porovnaní s tými, ktorí sa takto o dom/byt nestarajú a žiadne domáce práce nevykonávajú (49,1).

Graf č. 13: Index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa miery dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami (priemerné hodnoty).

Graf č. 14: Index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa rozličných aktivít seniorov (priemerné hodnoty).

Pre úplnosť dodajme, že index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom nekoreluje s pohlavím, krajom, veľkosťou sídla, počtom detí, ani deklarovaným vierovyznaním a u respondentov hlásiacich sa k cirkvi (rímsko-katolíckej, grécko-katolíckej a evanjelickej a. v.) nekoreluje ani s frekvenciou modlitby, frekvenciou navštevovania bohoslužieb, frekvenciou pristupovania ku svätej spovedi, frekvenciou pristupovania k svätému prijímaniu a frekvenciou čítania si Biblie či inej náboženskej literatúry.

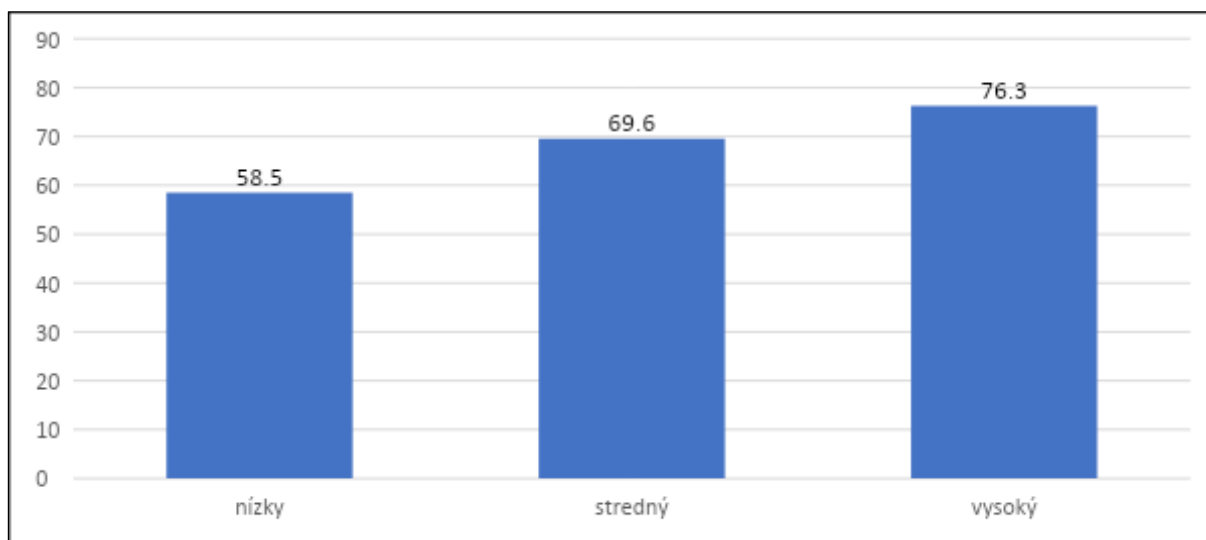
Za účelom získania ďalších poznatkov sme sa rozhodli dať do súvislosti index frekvencie stretávania sa seniorov so svojím najstarším vnúčaťom s ďalšími vytvorenými indexmi a zistiť,

či medzi nimi existujú korelácie. Tie sme zistili podľa indexu sociálnej podpory a indexu celkovej spokojnosti so životom.

Index (fonde) sociálnej podpory (t. j. miera sociálnej podpory od rodiny, priateľov a iných ľudí) bol skonštruovaný z 12 položiek opatrených tou istou škálou miery súhlasu: „Keď som v núdzi, existuje človek, ktorý mi je nablízku,“ „Existuje človek, s ktorým sa môžem podeliť o svoje radosti a starosti,“ „Moja rodina sa mi skutočne snaží pomáhať,“ „Mám od mojej rodiny citovú podporu a pomoc,“ „Existuje človek, ktorý je pre mňa zdrojom radosti a spokojnosti,“ „Moji priatelia sa mi skutočne snažia pomáhať,“ „Keď sa mi niečo nedarí, môžem sa na svojich priateľov spoľahnúť a oprieť sa o nich,“ „So svojou rodinou môžem hovoriť o svojich problémoch,“ „Mám priateľov, s ktorými sa môžem podeliť o svoje radosti a starosti,“ „Existuje človek, ktorému nie je jedno, čo cítim a ako na tom som,“ „Moja rodina mi pri rozhodovaní pomáha,“ „O svojich problémoch si môžem so svojimi priateľmi pohovoriť“. Pri jeho výpočte sme postupovali obdobne ako pri indexe frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom. Najprv sme obodovali odpovede pri všetkých (12) položkách a súčet takto získaných bodov sme prepočítali v intervale na škále od 0 (nízka sociálna podpora) po 100 (vysoká sociálna podpora). Tento index bol dostatočne reliabilný (Cronbach alpha = 0,939).

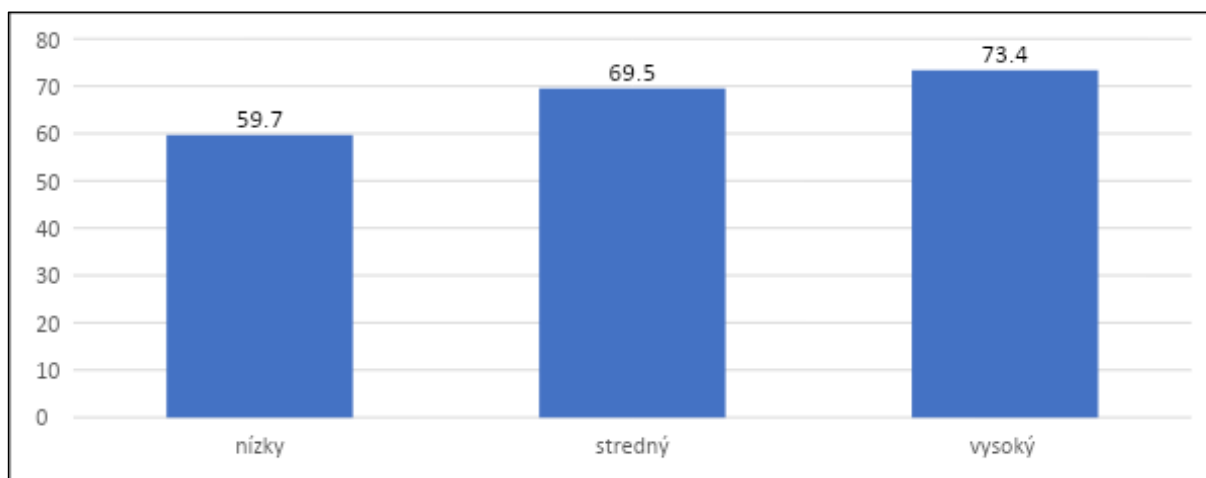
V ďalšom kroku analýz sme podľa hodnoty indexu frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom rozdelili odpovede seniorov do troch skupín, pričom prvú skupinu – pod nízkym kvartilom – tvorilo 25% respondentov s najnižšou častotou stretávania sa s vnúčaťom, nasledujúcu 50% respondentov v strede a nad horným kvartilom sa nachádzalo 25% respondentov s najvyššou frekvenciou stretávania sa. Podľa zastúpenia v jednotlivých kvartiloch sme porovnali hodnoty indexu frekvencie stretávania sa starých rodičov s najstarším vnúčaťom s hodnotami indexu sociálnej podpory vnúčaťa [(Spearman rho = 0,228, p = 0,001) a $F(2, 226) = 8,001$, p < 0,001)]. Preukázalo sa, že tí seniori, ktorým sa zo strany ich sociálneho okolia dostáva intenzívnejšej sociálnej podpory, sa stretávajú s najstarším vnúčaťom častejšie ako tí, ktorí disponujú nižším fondom sociálnej podpory (namerané údaje prezentujeme v grafe č. 15).

Graf č. 15: Index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa kvartilového rozdelenia fondu sociálnej podpory (priemerné hodnoty).

V grafe č. 16 zas prezentujeme rozdiely v hodnotách indexu frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa kvartilového rozdelenia indexu celkovej spokojnosti so životom – opäť na nízky, stredný a vysoký. Ako je vidieť, tieto údaje ukazujú, že intenzívnejšie sa so svojím najstarším vnúčaťom stretávajú respondenti, ktorí sú so svojím životom celkovo viac spokojnejší ako tí, ktorí so svojím životom tak spokojní nie sú [(Spearman rho = 0,195, p = 0,003) a (F(2, 226) = 4,399, p = 0,013)].

Graf č. 16: Index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa kvartilového rozdelenia indexu celkovej spokojnosti so životom (priemerné hodnoty).

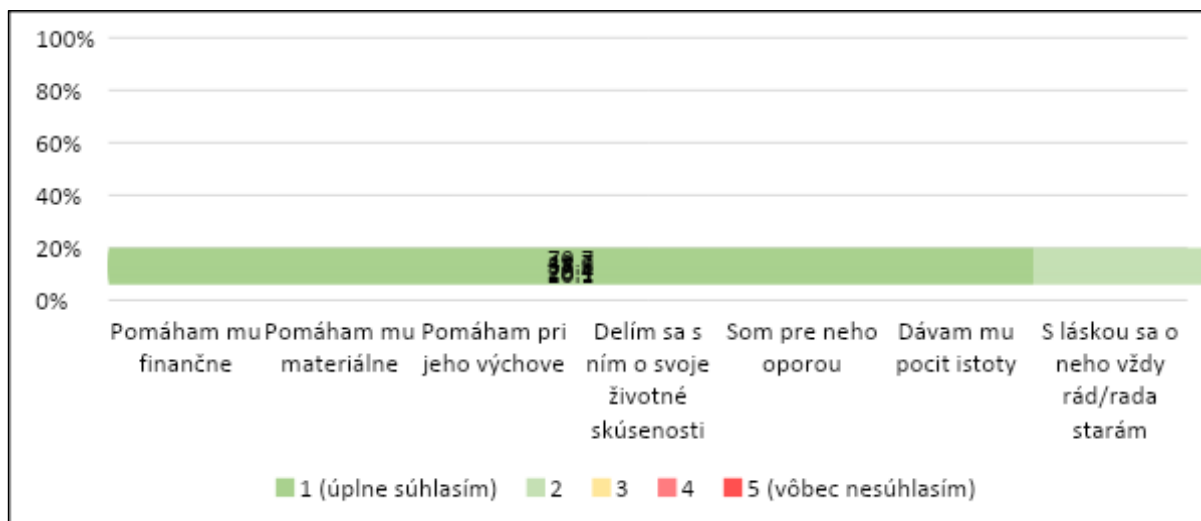
Z metodologického hľadiska poznamenávame, že index celkovej spokojnosti so životom pozostáva z troch dimenzií: hodnotenie životnej úrovne domácnosti, hodnotenie zdravotného stavu a napokon miera pocitu šťastia a celkovej spokojnosti so životom. Index sa z týchto premenných vypočítal na stupnici od 0 (nízka spokojnosť so životom) po 100 (vysoká spokojnosť so životom), pričom na tejto báze vytvorený index je dostatočne reliabilný (Cronbach alpha = 0,714).

Intenzita podpory najstaršieho vnúčaťa

V kontexte stanovených cieľov považujeme za dôležité prezentovať aj poznatky týkajúce sa miery intenzity podpory najstarších vnúčať zo strany ich starých rodičov. Seniorom bolo predložených sedem výrokov, ku ktorým sa vyjadrovali na 5-stupňovej škále, pričom bod 1 znamenal úplný súhlas a bod 5 úplný nesúhlas s danými výroky. Distribúcia odpovedí za jednotlivé výroky sa nachádza v grafe č. 17, pričom odpovede na výroky sú zoradené podľa výšky skóre od najvyššej miery po najnižšiu mieru súhlasu.

Respondenti uviedli najviac súhlasných odpovedí pri výroku „s láskou sa o neho vždy rád/rada starám“, s ktorým úplne súhlasili viac ako 2/3 starých rodičov (70,7%). Ďalší v poradí je výrok „dávam mu pocit istoty“, pri ktorom úplný súhlas predstavuje 43,7% (o čosi viac ako 2/5 respondentov). Nasledujú dva výroky s veľmi podobnou distribúciou odpovedí. S tvrdením „som pre neho oporou“ úplne súhlasilo 38,9% seniorov a pri výroku „delím sa s ním o svoje životné skúsenosti“ miera úplného súhlasu činí 37,6% (v oboch prípadoch o čosi viac ako 1/3 odpovedí). Najnižšiu mieru súhlasu respondenti uvádzali pri výrokoch „pomáham mu materiálne“ a „pomáham mu finančne“ – zhodne po 20,1%.

Graf č. 17: Intenzita podpory najstaršieho vnúčaťa (v %).

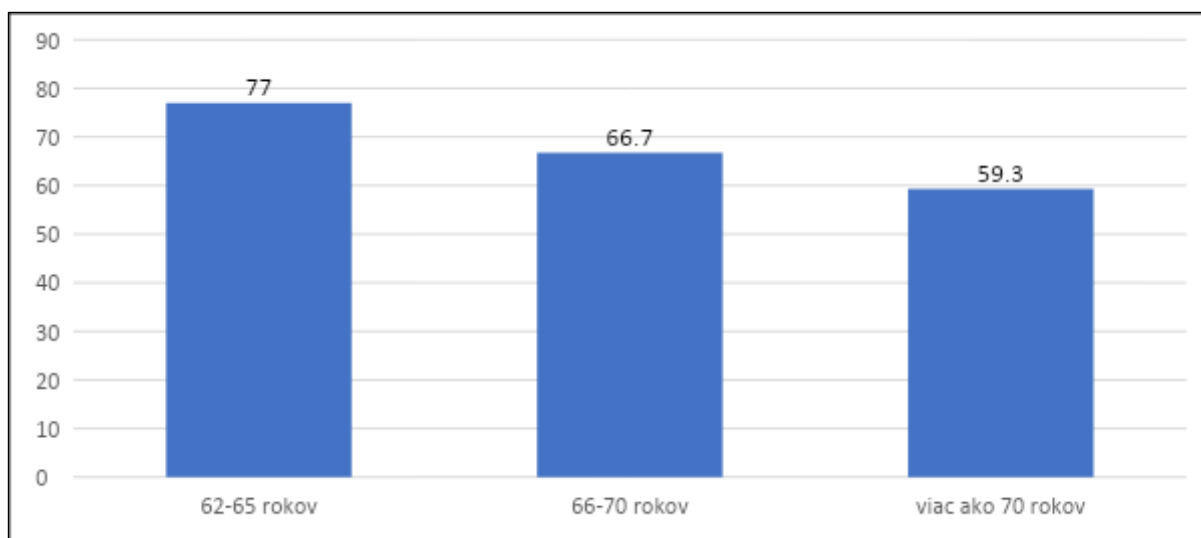

Pristúpili sme ku skonštruovaniu indexu intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa a obdobne ako pri predchádzajúcich indexoch sme obodovali odpovede pri jednotlivých položkách/výrokoch. Súčet takto získaných bodov sme prepočítali na škále od 0 po 100, pričom hodnota blízka 100 vyjadruje veľmi intenzívnu podporu najstaršieho vnúčaťa zo strany starého rodiča a hodnota blízka 0 vyjadruje veľmi nízku podporu tohto vnúčaťa. Na tejto báze vytvorený index je vysoko reliabilný (Cronbach alpha = 0,872).

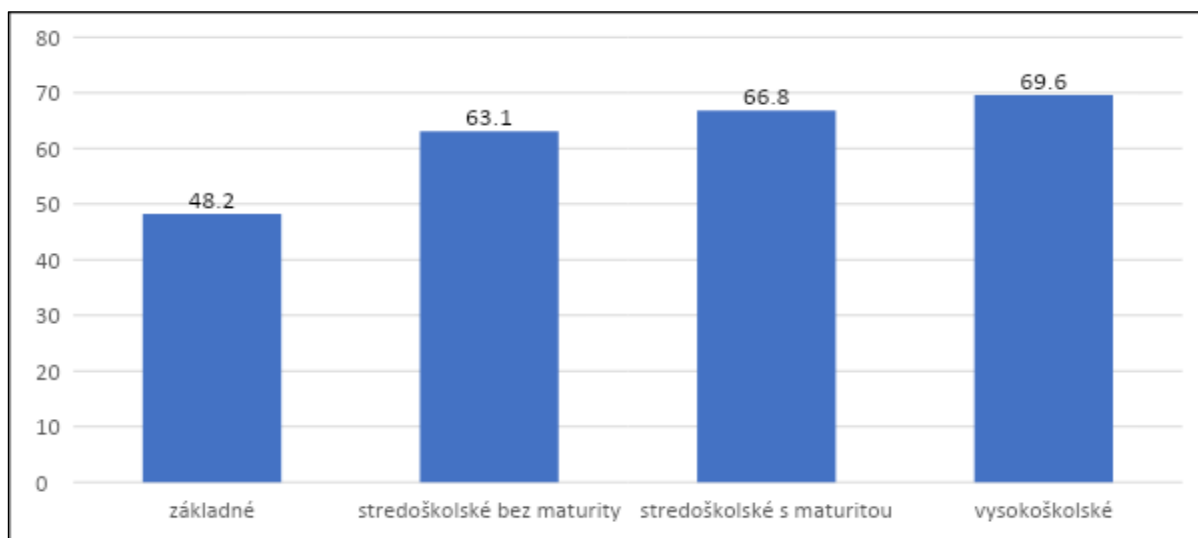
Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa sme ponajprv korelovali so socio-demografickými znakmi a štatisticky významné rozdiely sme zistili podľa:

veku [(Spearman rho = -0,252, $p < 0,001$) a ($F(2, 226) = 9,668$, $p < 0,001$)], pri ktorom platí, že intenzita podpory stúpa so znižujúcim sa vekom seniorov, čo tiež znamená, že starí rodičia vo veku 62 až 65 rokov podporujú svoje najstaršie vnúča intenzívnejšie (77) ako starí rodičia vo veku viac ako 70 rokov (59,3); najvyššieho dosiahnutého vzdelania [(Spearman rho = 0,192, $p = 0,004$) a ($F(3, 225) = 4,535$, $p = 0,004$)], pričom intenzívnejšej podpory sa dostáva najstarším vnúčatám, ktorých starí rodičia dosiahli vysokoškolské vzdelanie (69,6) a stredoškolské vzdelanie s maturitou (66,8) v porovnaní so starými rodičmi so stredoškolským vzdelaním bez maturity (63,1) a najmä v porovnaní so seniormi s dosiahnutým základným vzdelaním (48,2); rodinného stavu ($F(3,225) = 6,936$, $p < 0,001$), kde vyššia miera intenzity podpory sa dostáva najstarším vnúčatám, ktorých starí rodičia sú ženatí/vydaté (70,9) v porovnaní s rozvedenými (60,1) a osobitne so slobodnými starými rodičmi (35,7). Grafické zobrazenia zistení uvádzame prostredníctvom priemerných hodnôt v grafoch č. 18, 19 a 20.

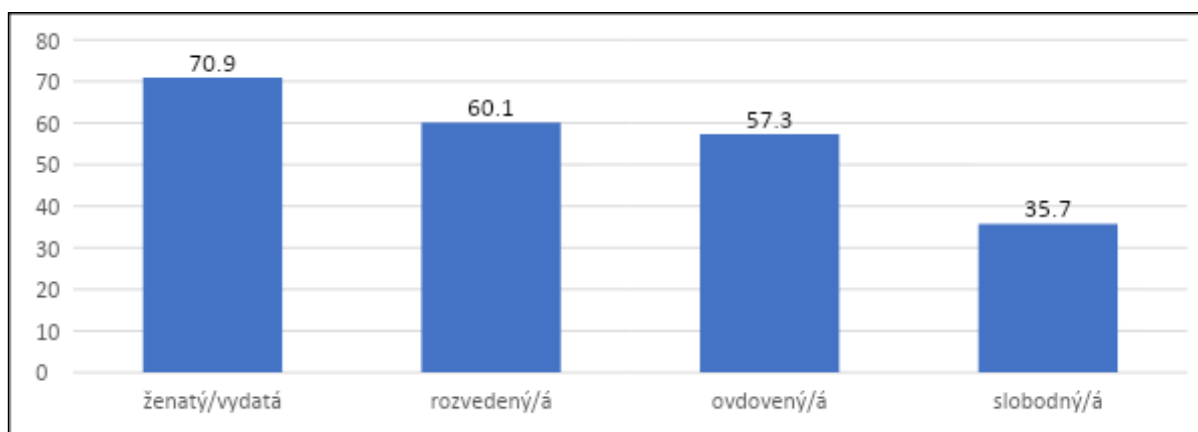
Graf č. 18: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa vekových kategórií (priemerné hodnoty).

Graf č. 19: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa stupňa dosiahnutého vzdelania (priemerné hodnoty).

Graf č. 20: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa rodinného stavu (priemerné hodnoty).

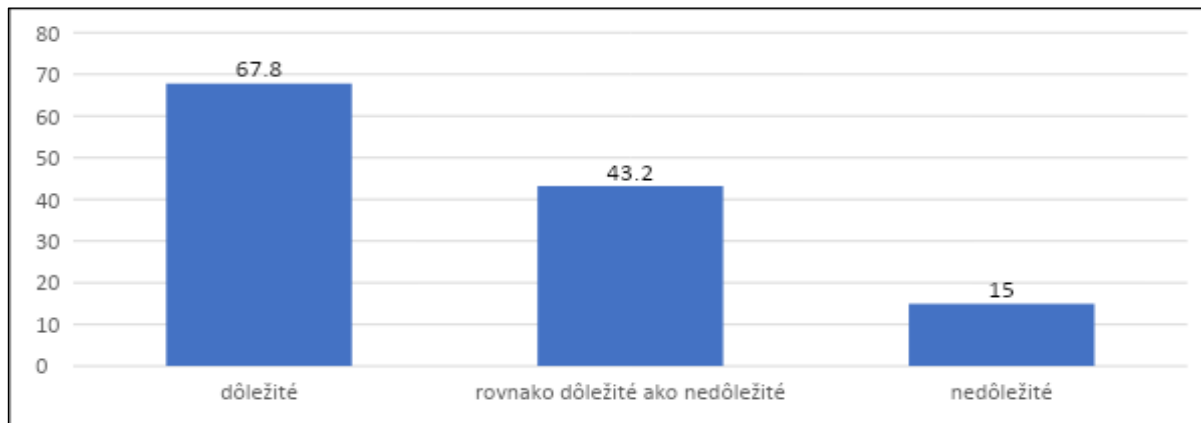

Následne sme index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa korelovali s ďalšími premennými a štatisticky významné rozdiely sme identifikovali podľa miery dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami [(Spearman rho = -0,365, $p < 0,001$) a ($F(4, 224) = 13,990$, $p < 0,001$)], ako aj podľa niektorých voľnočasových aktivít seniorov: vzdelávania sa vo voľnom čase ($F(1, 227) = 17,413$, $p < 0,001$), záľuby v cestovaní ($F(1, 227) = 5,789$, $p = 0,017$), chodievania do prírody, napr. na prechádzky a na turistiku ($F(1, 227) = 5,376$, $p = 0,021$) a starania sa o byt/dom či vykonávania domácich prác ($F(1, 227) = 17,124$, $p < 0,001$).

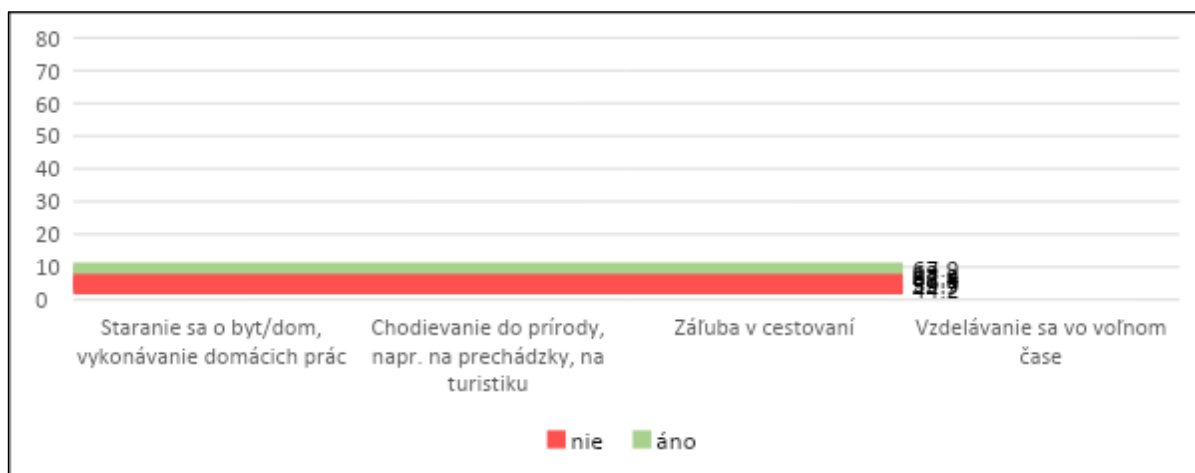
Na základe vyššie uvedených analýz môžeme konštatovať, že:

starí rodičia, pre ktorých je (veľmi) dôležité mať vybudované dobré vzťahy s vnúčatami, sa s nimi stretávajú oveľa častejšie (67,8) ako tí starí rodičia, ktorí pokladajú dobré vzťahy s vnúčatami aj za dôležité, aj za nedôležité (a teda sa v tejto záležitosti nevedia rozhodnúť) (43,2) a najmä v porovnaní s tými seniormi, ktorí dobré vzťahy s vnúčatami označili za nedôležité (15). Oveľa intenzívnejšie podporujú najstaršie vnúča respondenti, ktorí sa vo svojom voľnom čase vzdelávajú (67,9), ako tí, ktorí sa vo svojom voľnom čase nevzdelávajú (48,5). Seniori majúci záľubu v cestovaní (68) svoje najstaršie vnúča podporujú intenzívnejšie ako seniori nemajúci záľubu v cestovaní (59,7). Intenzívnejšej podpory sa dostáva najstarším vnúčatám od starých rodičov, ktorí chodia do prírody, napr. na prechádzky a na turistiku (67,9), ako od tých, ktorí nechodia do prírody, ani na prechádzky, ani na turistiku (59,9). Starí rodičia starajúci sa o byt/dom a vykonávajúci domáce práce (67,4) oveľa intenzívnejšie podporujú najstaršie vnúča v porovnaní s tými, ktorí sa takto o svoj dom/byt nestarajú a nevykonávajú žiadne domáce práce (44,2). Grafické zobrazenie uvedených premenných prezentujeme v grafoch č. 21 a 22.

Graf č. 21: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa miery dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami (priemerné hodnoty).

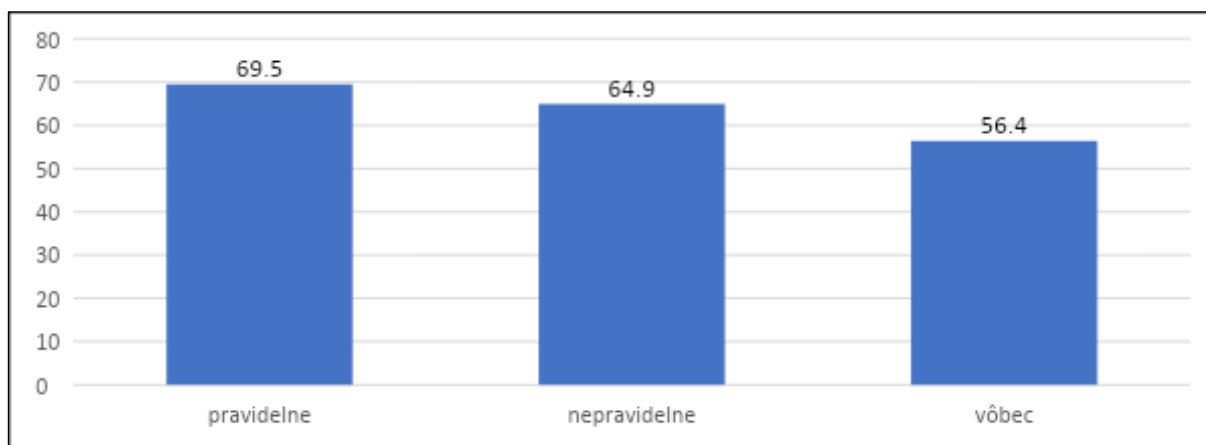

Graf č. 22: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa rozličných aktivít seniorov (priemerné hodnoty).

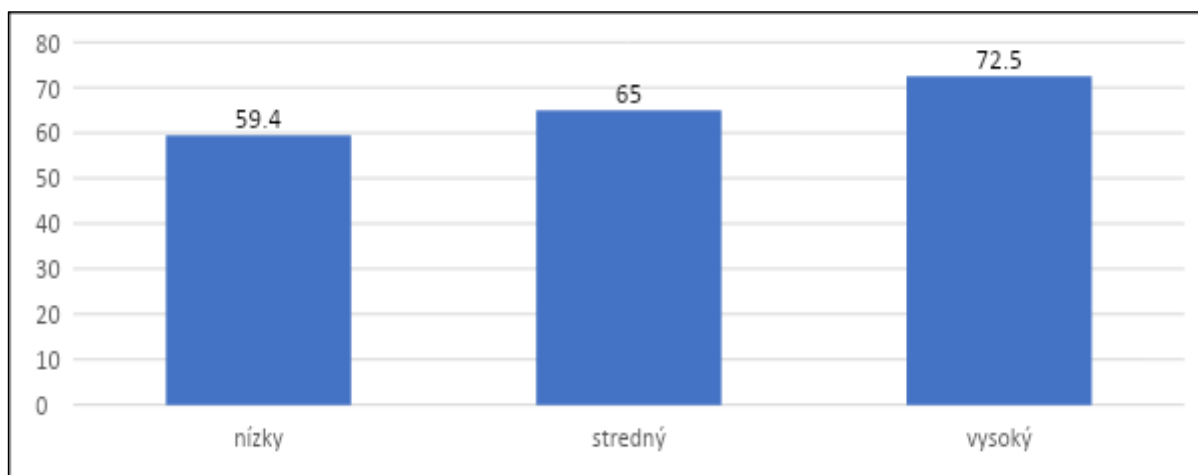
V kontexte nastoleného javu, a teda (miery) intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa, sme v ďalšom slede analyzovali odpovede seniorov hlásiacich sa k cirkvi, a to rímsko-katolíckej, evanjelickej a. v. a grécko-katolíckej. Zaujímalo nás, či medzi indexom intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa a jednotlivých premenných snímkujuúcich vybrané dimenzie náboženstva existujú korelácie. Štatisticky významné rozdiely sme zistili podľa frekvencie modlitby (Spearman rho = -0,163, p = 0,018): s častosťou modlitby narastá frekvencia podpory najstaršieho vnúčaťa; podľa frekvencie pristupovania ku svätej spovedi [(Spearman rho = -0,145, p = 0,035 a F(2, 210) = 3,133, p = 0,046)]: čím častejšie sa seniori spovedajú, tým intenzívnejšie podporujú svoje najstaršie vnúča; a podľa frekvencie čítania si Biblie a inej náboženskej literatúry [(Spearman rho = -0,167, p = 0,015 a F(2, 210) = 3,092, p = 0,047)]: respondenti pravidelne čítajúci Bibliu alebo inú náboženskú literatúru intenzívnejšie podporujú svoje najstaršie vnúča (69,5) v porovnaní s nepravidelne čítajúcimi si (64,9) a osobitne so seniormi nečítajúcimi Bibliu alebo inú náboženskú literatúru vôbec (56,4). Grafickú prezentáciu priemerných hodnôt uvádzame v grafe č. 23.

Graf č. 23: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa frekvencie čítania si Biblie a inej náboženskej literatúry (priemerné hodnoty).

Vychádzajúc z týchto zistení sme prišli k skonštruovaniu indexu náboženskej praxe pozostávajúceho z 5 položiek (frekvencia modlitby, frekvencia navštevovania bohoslužieb, frekvencia pristupovania ku svätej spovedi, frekvencia pristupovania k svätému prijímaniu, frekvencia čítania si Biblie a inej náboženskej literatúry) a podobne ako pri predchádzajúcich indexoch sme obodovali odpovede pri jednotlivých položkách. Súčet takto získaných bodov sme prepočítali na stupnici od 0 po 100, pričom hodnota blízka bodu 0 predstavuje menej aktívnu náboženskú prax a hodnoty bližšie k 100 zas vyjadrujú aktívnu náboženskú prax. Dodajme, že na tejto báze vytvorený index je vysoko reliabilný (Cronbach alpha = 0,892). Pri vzájomnej korelácii indexu intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa a indexu náboženskej praxe sme tento rozdelili na kvartily. Priemerné hodnoty indexu intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa uvádzame v grafe č. 24, pričom sa preukázalo, že seniori, ktorí majú vysokú mieru náboženskej praxe, podporujú najstaršie vnúča intenzívnejšie (72,5) ako seniori s nízkou mierou náboženskej praxe (59,4) [(Spearman rho = 0,207, p = 0,002) a (F (2, 210) = 3,837, p = 0,023)].

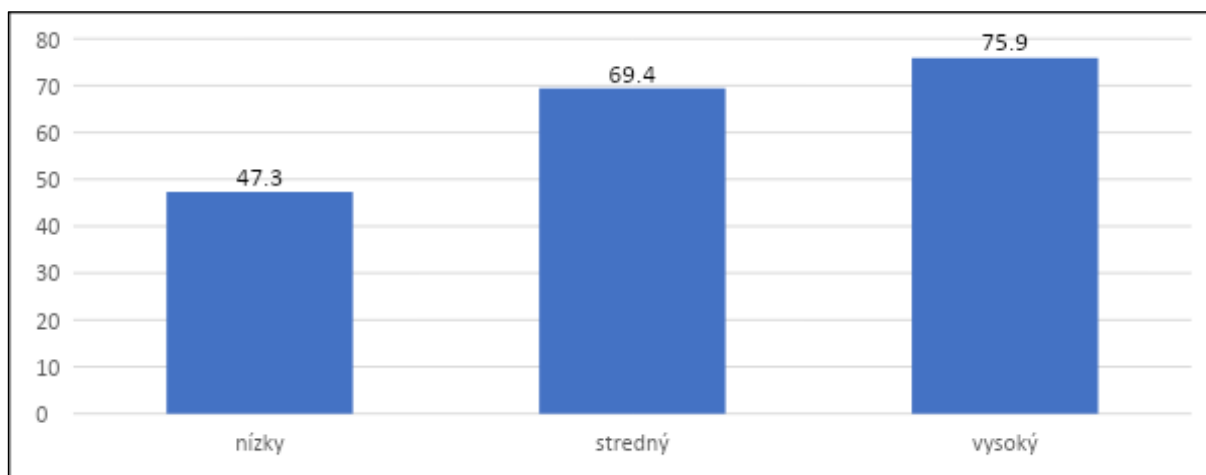
Graf č. 24: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa kvartilového rozdelenia indexu náboženskej praxe (priemerné hodnoty).

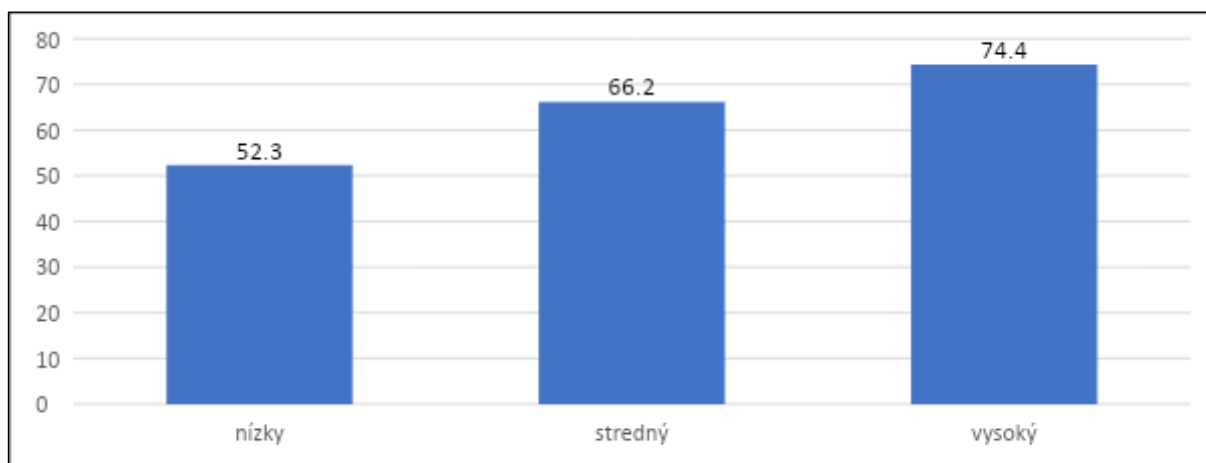
V neposlednom rade treba zdôrazniť, že index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa koreluje tiež s indexom fondu sociálnej podpory a indexom celkovej spokojnosti so životom, pričom v grafoch č. 25 a 26 uvádzame priemerné hodnoty indexu intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa tak podľa kvartilového rozdelenia indexu fondu sociálnej podpory, ako aj podľa kvartilového rozdelenia celkovej spokojnosti so životom.

Môžeme konštatovať, že seniori, ktorým sa dostáva značne nižšej sociálnej podpory, menej intenzívne podporujú svoje najstaršie vnúča (47,3) v porovnaní so seniormi, ktorým sa zo strany ich sociálneho okolia dostáva vyššej miery sociálnej podpory (75,9): [(Spearman rho = 0,387, $p < 0,001$) a $F(2, 226) = 28,068$, $p < 0,001$]. Taktiež platí, že starí rodičia, ktorí sú celkovo spokojnejší so svojím životom, podporujú svoje najstaršie vnúča oveľa intenzívnejšie (74,4) ako starí rodičia, ktorí sú so svojím životom celkovo nespokojnejší (52,3): [(Spearman rho = 0,289, $p < 0,001$) a $F(2, 226) = 12,401$, $p < 0,001$].

Graf č. 25: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa kvartilového rozdelenia indexu fondu sociálnej podpory (priemerné hodnoty).

Graf č. 26: Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa podľa kvartilového rozdelenia indexu celkovej spokojnosti so životom (priemerné hodnoty).

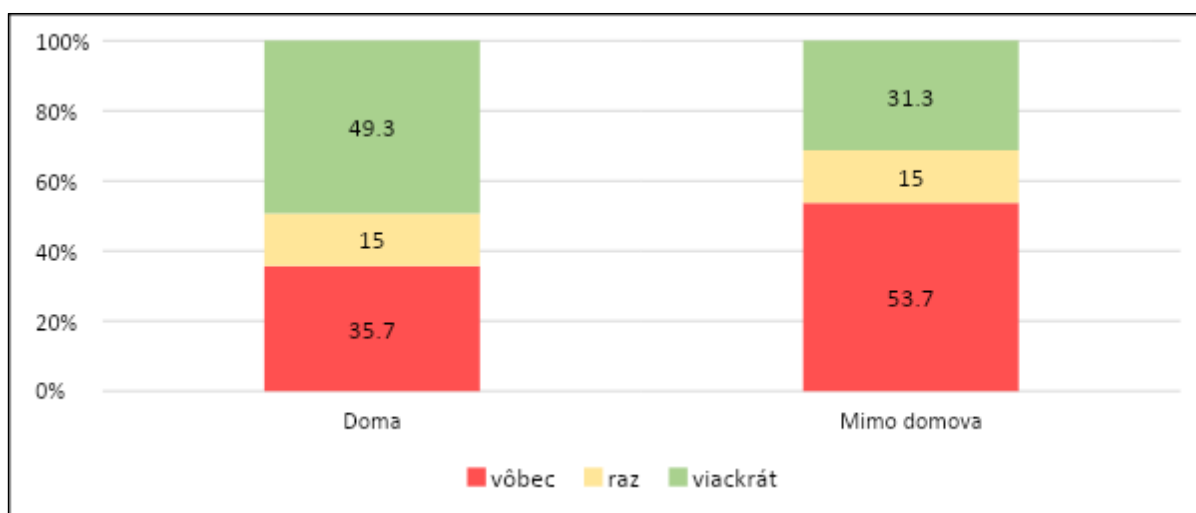
Intenzita aktívneho trávenia voľného času s najstaršími vnúčatami

Za nemenej dôležitú oblasť ohľadom mapovania vzťahov medzi starými rodičmi a ich najstaršími vnukmi a vnučkami považujeme ich spoločné trávenie voľného času, a to buď doma alebo mimo domova. Túto skutočnosť sme sledovali v časovom horizonte troch posledných mesiacov (odo dňa vyplňania dotazníkov) a mieru intenzity spoločného trávenia voľného času zas na stupnici odpovedí od bolo to viackrát, raz a vôbec. Z odpovedí seniorov (graf č. 27) vyplýva, že takmer 1/2 starých rodičov (49,8%) spolu so svojim najstarším vnúčaťom doma buď pozerali nejaký program v televízii či na DVD (resp. videu), hrali sa nejakú spoločenskú hru alebo majstrovali. Takýmto činnostiam alebo aktivitám sa doma spolu s najstarším vnúčaťom vôbec nevenovala o čosi viac ako 1/3 respondentov (35,7%). Raz za posledné tri

mesiace sa venovalo týmto aktivitám spolu s najstaršími vnukmi a vnučkami 15% starých rodičov.

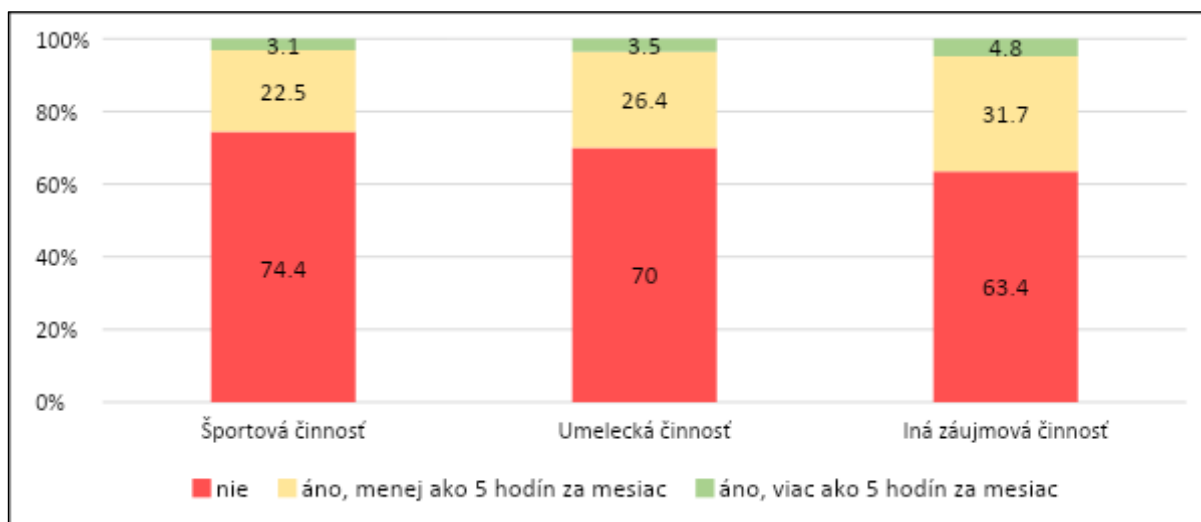
Mimo domova sa za posledné tri mesiace takýmto činnostiam spolu s vnúčatami vôbec nevenovala viac ako 1/2 respondentov (53,7%), viackrát tomu tak bolo takmer u 1/3 seniorov (31,3%) a variant raz za mesiac uviedlo 15% seniorov.

Graf č. 27: Frekvencia aktívneho venovania sa najstaršiemu vnúčaťu doma (napr. zahranie sa spoločenskej hry, pozretie si nejakého programu v televízii, na DVD či na videu, majstrovanie) a mimo domova (napr. športovanie, návšteva športového alebo kultúrneho podujatia, turistika) za posledné 3 mesiace (v %).

V grafe č. 28 uvádzame prehľad aktívneho trávenia voľného času starých rodičov s ich najstarším vnúčaťom za jednotlivé oblasti, a to športovú, umeleckú a inú záujmovú činnosť. Je zjavné, že spoločne s vnukmi a vnučkami sa športovej činnosti nevenujú viac ako 2/3 seniorov (74,4%), obdobne je tomu pri umeleckej činnosti – o čosi viac ako 2/3, t. j. 70% – a pri inej záujmovej činnosti je tomu tak u takmer 2/3, t. j. u 63,4% seniorov. O čosi viac ako 1/5 starých rodičov sa spolu s najstarším vnúčaťom venuje športovej činnosti menej ako 5 hodín za mesiac; podobne je tomu tak aj pri umeleckej činnosti, pričom o čosi viac ako 1/5 (26,4%) seniorov tak koná menej ako 5 hodín za mesiac. Inej záujmovej činnosti sa spoločne nevenujú takmer 2/3 seniorov (63,4%) a menej ako 5 hodín za mesiac tak činí takmer 1/3 starých rodičov (31,7%).

Graf č. 28: Frekvencia venovania sa športovej, umeleckej a inej záujmovej činnosti s najstarším vnúčaťom (v %).

Za účelom zistenia hlbších poznatkov o sledovanej problematike sme pristúpili k vytvoreniu indexu aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom, ktorý pozostáva z vyššie zmienených položiek a ktorý je dostatočne reliabilný (Cronbach alpha = 0,715). Pri sledovaní korelácií so socio-demografickými znakmi sa nám potvrdili tri, a to podľa:

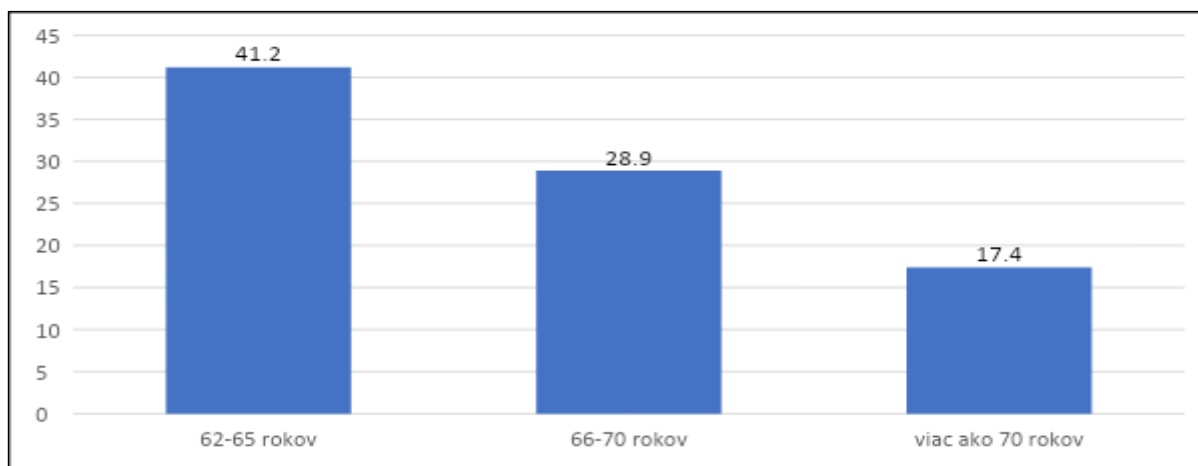
veku [(Spearman rho = -0,411, $p < 0,001$) a ($F(2, 224) = 24,465$, $p < 0,001$)] – najstarší seniори vo vekovej kategórii viac ako 70 rokov trávajú aktívne voľný čas spolu so svojím najstarším vnúčaťom na podstatne nižšej úrovni (17,4) v porovnaní s mladšími seniormi vo veku 66 až 70 rokov (28,9), avšak osobitne s najmladšími seniormi vo veku 62 až 65 rokov (41,2);

najvyššieho dosiahnutého vzdelania [(Spearman rho = 0,278, $p < 0,001$) a ($F(3, 223) = 8,311$, $p < 0,001$)] – najaktívnejšie trávajú voľný čas spolu s najstarším vnúčaťom vysokoškolsky vzdelaní starí rodičia (30,5) a starí rodičia so stredoškolským vzdelaním s maturitou (29,3); napokon najmenej intenzívne trávajú voľný čas so svojím najstarším vnúčaťom seniори so stredoškolským vzdelaním bez maturity (19,3) a najmä seniори so základným vzdelaním (7,7); rodinného stavu ($F(3,223) = 4,886$, $p = 0,003$) – najaktívnejší v spoločnom trávení voľného času so svojimi najstaršími vnukmi a vnučkami sú ženatí/vydaté seniори/seniorky (30,2) a rozvedení/é seniори/seniorky (29,4), zatiaľ čo najmenej aktívni v tomto smere sú slobodní/é seniори/seniorky (20,0) a ovdovelí/o vdoveli seniори/seniorky (18,7). Grafickú prezentáciu priemerných hodnôt uvádzame v grafoch č. 29, 30 a 31.

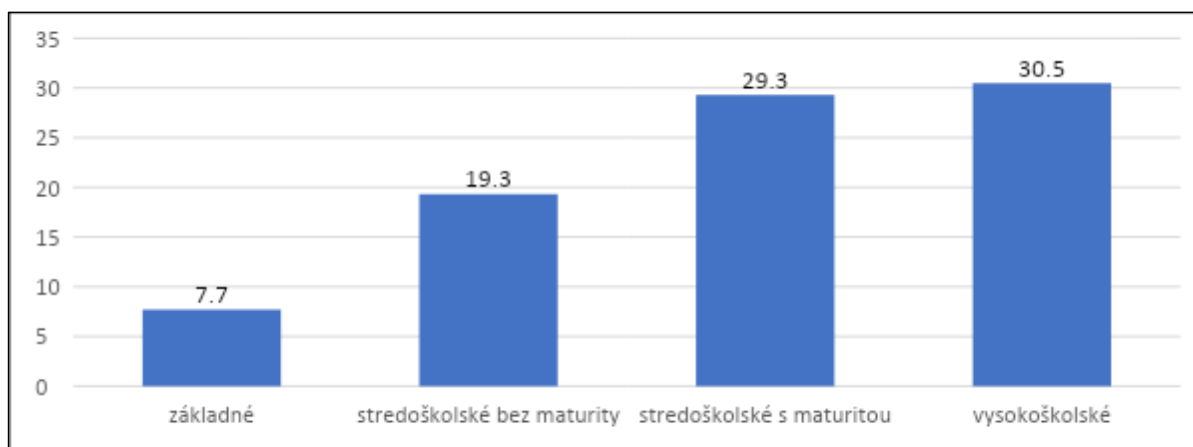
Dodajme, že index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom u respondentov hlásiacich sa k rímsko-katolíckej cirkvi, k evanjelickej cirkvi a. v. a ku grécko-katolíckej cirkvi nekoreluje s frekvenciou modlitby, frekvenciou navštevovania bohoslužieb,

frekvenciou pristupovania ku svätej spovedi, frekvenciou pristupovania k svätému prijímaniu, ani s frekvenciou čítania Biblie či inej náboženskej literatúry.

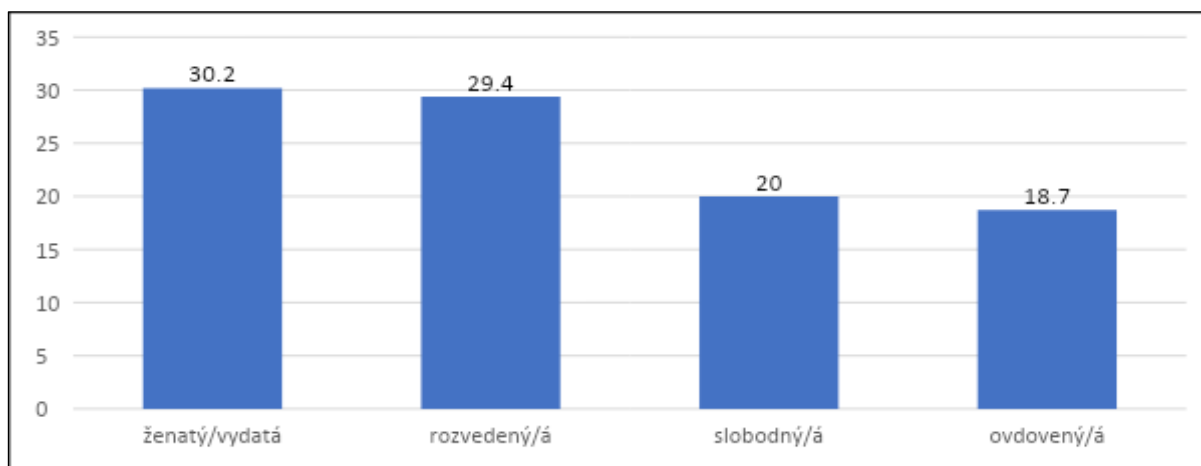
Graf č. 29: Index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom podľa vekových kategórií (priemerné hodnoty).

Graf č. 30: Index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom podľa stupňa dosiahnutého vzdelania (priemerné hodnoty).

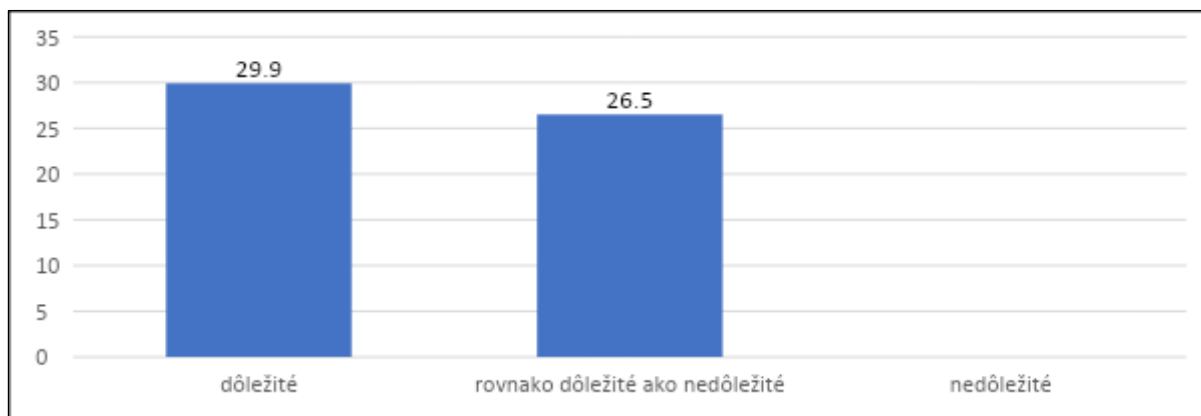

Graf č. 31: Index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom podľa rodinného stavu (priemerné hodnoty).

Pri porovnávaní hodnôt indexu aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom s ďalšími sledovanými premennými sme štatisticky významné rozdiely zistili podľa rozličných voľnočasových aktivít seniorov, ako aj podľa miery dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami: [(Spearman rho = -0,108, p = 0,050) a ($F(2, 224) = 3,041$, p = 0,050)]. Intenzívnejšie trávia svoj voľný čas s najstarším vnúčaťom seniori, pre ktorých je dôležité mať dobré vzťahy s vnúčatami, v porovnaní so seniormi, ktorí ich považujú rovnako za dôležité, ako aj nedôležité (26,5), osobitne však v porovnaní so seniormi považujúcimi dobré vzťahy s vnúčatami za nedôležité (0). Priemerné hodnoty sú uvedené v grafe č. 32.

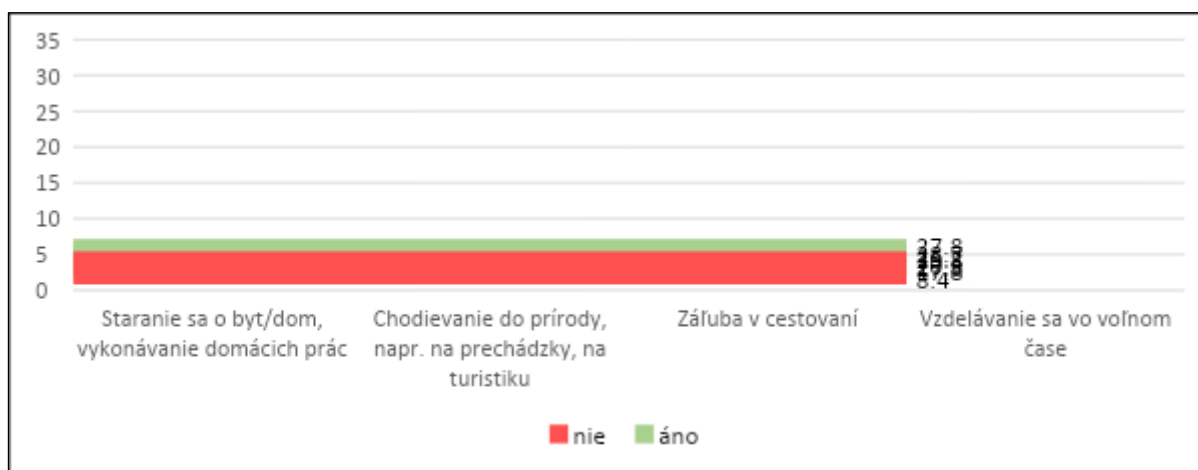
Graf č. 32: Index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom podľa miery dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami (priemerné hodnoty).

Analyzujúc zistenia podľa rozličných aktivít seniorov konštatujeme, že ide o vzdelávanie sa vo voľnom čase $F(1, 225) = 8,540$, p = 0,004, záľubu v cestovaní $F(1, 225) = 7,070$, p = 0,008,

chodievania do prírody, napr. na prechádzky a na turistiku $F(1, 225) = 15,250$, $p < 0,001$ a staranie sa o byt/dom a vykonávanie domácich prác $F(1, 225) = 14,206$, $p < 0,001$. Priemerné hodnoty sa nachádzajú v grafe č. 33.

Graf č. 33: Index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom podľa rozličných aktivít seniorov (priemerné hodnoty).

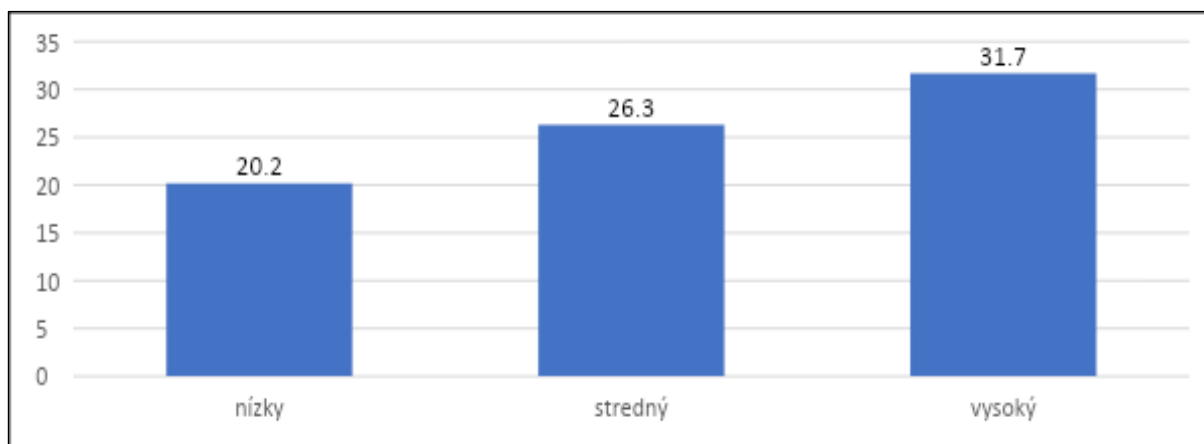

Ako teda vyplýva zo zistení, starí rodičia, ktorí sa vo svojom voľnom čase vzdelávajú intenzívnejšie, trávajú svoj voľný čas s najstarším vnúčaťom intenzívnejšie (27,8) než tí seniori, ktorí sa vo svojom voľnom čase nevzdelávajú (15,2). Seniori majúci záľubu v cestovaní trávajú svoj voľný čas s najstarším vnúčaťom aktívnejšie (28,7) ako seniori nemajúci záľubu v cestovaní (20,3). Starí rodičia, ktorí v rámci svojho voľného času chodia do prírody, napr. na prechádzky či turistiku, sú práve tí, ktorí zároveň aktívnejšie trávajú svoj voľný čas aj s najstarším vnúčaťom (29,8) ako tí starí rodičia, ktorí do prírody nechodievajú (17,8), a seniori starajúci sa o svoj dom/byt a vykonávajúci domáce práce sa vo svojom voľnom čase aktívnejšie venujú najstarším vnúčatám (27,8) v porovnaní so seniormi nevykonávajúcimi takéto domáce práce (8,4).

Prostredníctvom vykonania ďalších analýz sme zistili, že ukazovateľom, ktorý výraznejšie diferencuje mieru intenzity aktívneho trávenia voľného času s vnúčatami, je aj miera sociálnej podpory zo sociálneho prostredia starých rodičov. Pri vzájomnej korelácii kvartilového rozdelenia indexov (indexu aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom a indexu sociálnej podpory) sa preukázalo, že starí rodičia, ktorým sa dostáva vyššej miery sociálnej podpory zo strany ich sociálneho okolia, vo vyššej intenzite aktívne trávajú čas so svojím najstarším vnúčaťom (31,7) ako seniori, ktorým sa dostáva nižšej sociálnej podpory (20,2):

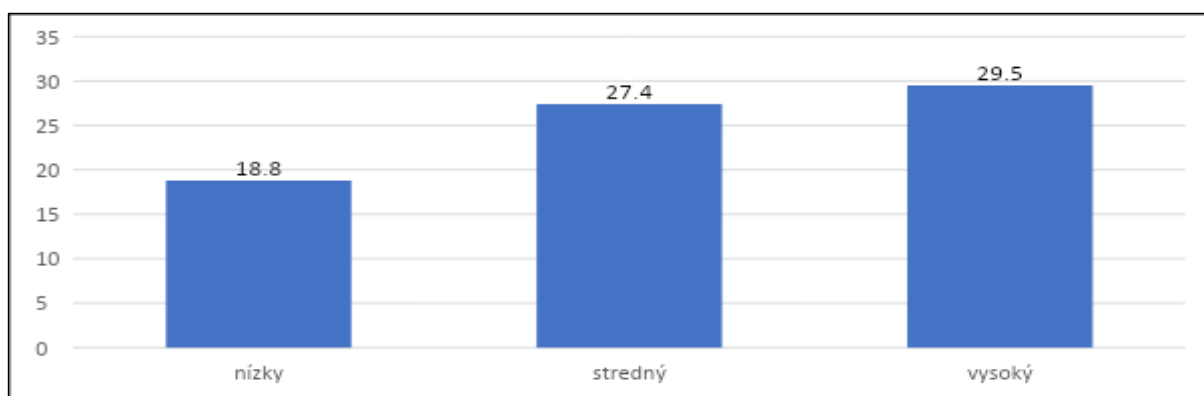
[(Spearman $\rho = 0,186$, $p = 0,005$) a ($F(2, 224) = 3,917$, $p = 0,021$)]. Grafickú distribúciu priemerných hodnôt uvádzame v grafe č. 34.

Graf č. 34: Index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom podľa kvartilového rozdelenia fondu sociálnej podpory (priemerné hodnoty).

V nasledujúcom kroku sme zas index aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom korelovali s indexom celkovej spokojnosti so životom, a to tak, že sme ho rozdelili na kvartily. Distribúcia hodnôt súvzťažnosti medzi intenzitou trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom a miery celkovej spokojnosti so životom (graf č. 35) opätovne potvrdzujú naše zistenia [(Spearman $\rho = 0,163$, $p = 0,014$) a ($F(2, 224) = 3,581$, $p = 0,029$)]. Interpretáciu by sme mohli uviesť nasledovne: starí rodičia, ktorí sú celkovo spokojnejší so svojím životom, intenzívnejšie a aktívnejšie trávia svoj voľný čas so svojimi najstaršími vnúčatami (29,5) v porovnaní s tými seniormi, ktorí pociťujú nižšiu mieru celkovej spokojnosti so svojím životom (20,2).

Graf č. 35: Index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom podľa kvartilového rozdelenia indexu celkovej spokojnosti so životom (priemerné hodnoty).

5.4. Závěry a interpretácia výsledkov

V súvislosti so skúmaním postavenia seniorov v rodine (majúcich aspoň 1 vnúča), ktorí boli objektom kvantitatívneho sociologického výskumu, sme si stanovili sedem hlavných cieľov. Vykonali sme analýzy 1., 2. a 3. stupňa a zisťovali sme mnohé súvzťahnosti, pričom na ich základe je možné podať nasledovné zistenia.

5.4.1. Starí rodičia a najstaršie vnúčatá

Zmapovať základné/prvotné údaje o počte vnúchat, o mieste bydliska najstarších vnúchat, o vzdialenosti medzi bydliskom starých rodičov a najstarších vnúchat, ako aj o veku najstarších vnúchat. Pri zisťovaní počtu vnúchat sa v odpovediach seniorov ukázalo, že najviac z nich – takmer 2/5 – má päť a viac vnúchat, 1/5 má štyri vnúčatá, nasledujú seniori s dvoma vnúchatami, ďalej seniori s troma vnúchatami a napokon seniori s jedným vnúčaťom. Keďže prostredníctvom naformulovaných otázok v dotazníku sa pri skúmaní kvality vzťahu starého rodiča a vnúčaťa rekognoskoval iba vzťah s najstarším vnúčaťom, konštatujeme, že takmer 1/2 respondentov má najstaršie vnúča vo veku viac ako 20 rokov, veková kategória vnúchat 11 až 15 rokov je druhá najpočetnejšia, tretia najpočetnejšia je kategória 6 až 10 rokov, nasleduje kategória 16 až 20 rokov a najmenej početnou je veková kategória najstarších vnúchat. Sledujúc miesto bydliska konštatujeme, že viac ako 2/5 seniorov bývajú v tej istej obci ako ich najstaršie vnúča, o čosi viac ako 1/5 v inej obci toho istého okresu, v inom okrese alebo v inom kraji ako vnúčatá žije takmer 1/5 seniorov a napokon nasleduje variant bývania v zahraničí. Detailnejšie analýzy veku najstaršieho vnúčaťa podľa miesta bydliska seniorov preukázali, že najvyšší podiel najstarších vnúchat vo veku viac ako 20 rokov v porovnaní s ostatnými vekovými kategóriami býva v zahraničí (takmer 2/3), čo potvrdilo aj sledovanie súvislostí medzi vekom najstarších vnúchat respondentov a vzdialenosťou medzi bydliskom respondentov a týchto vnúchat – takmer 2/3 vnúchat majúcich viac ako 20 rokov býva od svojich starých rodičov vo vzdialenosti viac ako 100 km. Zistili sme, že sledované ukazovatele medzi sebou korelujú a so zvyšujúcim sa vekom najstaršieho vnúčaťa sa zväčšuje vzdialenosť medzi bydliskom starých rodičov a vnúchat.

Údaje o vzdialenosti medzi bydliskom starého rodiča a najstaršieho vnúčaťa doplníme nasledovnými zisteniami: viac ako 1/2 seniorov je vzdialená od najstaršieho vnúčaťa do 10 km, pričom z nich viac ako 1/5 starých rodičov uviedla, že na pešiu vzdialenosť. Taktiež viac ako 1/5 seniorov odpovedala, že bydlisko medzi nimi a najstarším vnúčaťom je vzdialené od 10 do 100 km a menej ako 1/5 seniorov zas uviedla, že ich najstaršie vnúča od nich býva vo vzdialenosti viac ako 100 km.

5.4.2. Hodnotové orientácie starých rodičov

Cieľom bolo identifikovať, aké hodnoty považujú seniori vo svojom živote za dôležité (láska, vernosť, zodpovednosť, schopnosť odpúšťať a zmierovať sa s inými, náboženstvo a dobré vzťahy so svojimi vnúčatami), a zistiť ich mieru dôležitosti. V tejto súvislosti tiež vysledovať mieru frekvencie obracania sa najstarších vnúchat k seniorom s prosbou o radu. Respondentom bola prostredníctvom dotazníka predložená otázka zisťujúca ich hodnotové orientácie. Seniori sa vyjadrovali k 6 položkám (láska, vernosť, dobré vzťahy s vnúčatami, zodpovednosť, schopnosť odpúšťať a zmierovať sa s inými, náboženstvo) na 5 stupňovej škále (veľmi dôležité, skôr dôležité, aj dôležité, aj nedôležité, skôr nedôležité, úplne nedôležité), ktorá bola následne rekódovaná na trojstupňovú škálu (dôležité, aj dôležité, aj nedôležité, nedôležité). Zistilo sa, že za dôležité pre svoj život považujú starí rodičia predovšetkým vernosť a zodpovednosť (zhodne po 94,4%), nasledujú dobré vzťahy s vnúčatami a láska (zhodne po 93%), schopnosť odpúšťať a zmierovať sa s inými (86,4%) a nakoniec náboženstvo (81,6%).

Keď sa sústredíme na identifikovanie miery dôležitosti, ktorú pripisujú seniori dobrým vzťahom s vnúčatami, môžeme konštatovať, že takmer 4/5 respondentov ich poníma ako veľmi dôležité a za skôr dôležité ich označilo 14,8% (spolu 93% respondentov). Len 4,8% seniorov ich vo svojom živote považuje za čiastočne dôležité, ako aj čiastočne nedôležité, a iba 2,1% ich označilo za nedôležité (skôr nedôležité – 1,7%; úplne nedôležité – 0,4%).

V tejto súvislosti uvádzame aj odpovede respondentov týkajúce sa častosti obracania sa najstarších vnúchat na starých rodičov ohľadom prosieb o radu. Distribúcia odpovedí je nasledovná: najviac respondentov (takmer 1/3) uviedlo, že je tomu tak menej často ako raz za pol roka, takmer 30% respondentov (29,1%) uvádza druhý najpočetnejší variant častosti prosieb o radu, t. j. približne raz za mesiac, nasleduje variant vôbec, čo predstavuje o čosi viac ako 1/5 odpovedí. Ďalším v poradí je variant asi raz za 3 mesiace (10,1%) a 7,5% starých rodičov odpovedalo, že ich najstaršie vnúča sa na nich obracia s prosbou o radu zhruba raz za pol roka. Aj tieto odpovede prispievajú k zisteniam o potrebnosti a mieste starých rodičov pre život ich vnúchat, ktoré reprezentujú mládež. Môžeme teda konštatovať, že z pohľadu respondentov sa 46,7% najstarších vnúchat obracia na svojich starých rodičov s prosbou o radu pravidelne (29,1% približne raz za mesiac; 10,1% asi raz za 3 mesiace; zhruba raz za pol roka 7,5%). Nepravidelne (menej často) žiada o radu svojich starých rodičov 30,8% najstarších vnúchat a o čosi viac ako 1/5 (22,5%) seniorov uviedla, že najstaršie vnúčatá nežiadajú svojich starých rodičov o radu vôbec.

5.4.3. Frekvencia stretávania sa s najstarším vnúčaťom (index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom)

Cieľom bolo zanalyzovať častosť/frekvenciu stretávania sa seniorov s najstarším vnúčaťom tak osobným stretnutím, ako aj prostredníctvom telefonovania/skypovania, a zároveň určiť, pri akých príležitostiach, resp. spoločenských udalostiach sa spolu stretávajú.

V prvom slede analýz častosti stretávania sa seniorov s ich najstarším vnúčaťom sme identifikovali približne podobné rozloženie odpovedí seniorov pri stretávaní sa, ako aj pri telefonovaní/skypovaní s ním. V oboch prípadoch je percentuálne najviac odpovedí vyjadrených variantom viackrát za mesiac (o čosi viac ako 1/2). Približne raz za mesiac sa so svojím najstarším vnúčaťom stretla, resp. s ním telefonovala/skypovala o čosi viac ako 1/5 respondentov a asi raz za tri mesiace s ním absolvovalo stretnutie 12,7% a telefonát/skypovanie 7,0% seniorov. Zhruba 4,4% respondentov sa stretli s najstarším vnúčaťom raz za pol roka a telefonovanie/skypovanie v tejto frekvencii realizovalo 2,6% respondentov. Menej často alebo vôbec predstavuje pri položke stretnutie 7,5% odpovedí a pri telefonovaní/skypovaní 18,5% odpovedí. Z distribúcie oboch premenných možno taktiež konštatovať, že:

viac ako 4/5 seniorov sa so svojím najstarším vnúčaťom stretávajú v pravidelných intervaloch (viackrát za mesiac, približne raz za mesiac, asi raz za 3 mesiace) a

takmer 4/5 seniorov sú rovnako v pravidelnom (viackrát za mesiac, približne raz za mesiac, asi raz za 3 mesiace) telefonickom/skypovom kontakte so svojím najstarším vnúčaťom.

Tiež nás zaujímalo, či sa respondenti stretávajú so svojím najstarším vnúčaťom pri rozličných spoločenských podujatiach/udalostiach a aj takouto formou trávia spolu čas. Viac ako 4/5 sa s vnúčaťom stretávajú počas sviatkov a počas osláv narodenín. Viac ako 1/2 respondentov trávi čas spolu s najstarším vnúčaťom cez prázdniny a na dovolenky spolu s ním ich chodí o čosi viac ako 1/5.

V ďalšom kroku sme sa sústredili na vykonanie podrobnejších analýz. Za týmto účelom sme vytvorili index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom, a to tak, že sme obodovali odpovede pri jednotlivých položkách. Súčet takto získaných bodov sme prepočítali na škále od 0 (nízka frekvencia stretávania sa) po 100, pričom hodnota blízka 100 vyjadruje intenzívnu frekvenciu stretávania sa starých rodičov so svojím najstarším vnúčaťom. Následne sme pristúpili k porovnaniu hodnôt indexu stretávania sa so sledovanými socio-demografickými znakmi a štatisticky významné rozdiely sme zistili podľa veku, vzdelania a rodinného stavu. Ukázalo sa, že najčastejšiu frekvenciu stretávania sa so svojím najstarším vnúčaťom vykazujú mladší seniori vo vekovej kategórii 62 až 65 rokov v porovnaní so staršími seniormi vo vekovej kategórii 66 až 70 rokov a vo veku viac ako 70 rokov. Seniori s vyšším dosiahnutým vzdelaním

(vysokoškolské vzdelanie a stredoškolské vzdelanie s maturitou) sa častejšie stretávajú so svojím najstarším vnúčaťom ako seniori, ktorí majú nižšie dosiahnuté vzdelanie (stredoškolské bez maturity a základné vzdelanie). Podľa rodinného stavu je zrejmé, že najvyššia miera frekvencie stretnutí bola identifikovaná u ženatých/vydatých seniorov/senioriek, za ktorými nasledujú rozvedení respondenti a napokon ovdovení a slobodní seniori/seniorky.

Index frekvencie stretávania sa starých rodičov so svojím najstarším vnúčaťom sme následne korelovali s ďalšími premennými, pričom štatisticky významné súvislosti sme zistili s mierou dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami, ako aj podľa nasledovných aktivít seniorov:

- ☐ vzdelávanie sa vo voľnom čase,
- ☐ záľuba v cestovaní,
- ☐ chodievanie do prírody, napr. na prechádzky, na turistiku,
- ☐ staranie sa o byt/dom, vykonávanie domácich prác.

V kontexte týchto analýz konštatujeme, že starí rodičia, pre ktorých je dôležité mať so svojimi vnúčatami dobré vzťahy, sa oveľa častejšie stretávajú so svojím najstarším vnúčaťom ako tí, pre ktorých sú vzťahy s vnúčatami v ich živote nedôležité. Respondenti vzdelávajúci sa vo svojom voľnom čase vykazujú oveľa intenzívnejšiu frekvenciu stretávania sa so svojím najstarším vnúčaťom ako respondenti, ktorí sa vo svojom voľnom čase nevzdelávajú. Seniori majúci záľubu v cestovaní, ktoré aj realizujú, vykazujú intenzívnejšiu frekvenciu stretávania sa so svojím najstarším vnúčaťom ako seniori, ktorí záľubu v cestovaní nemajú. Nadväzne, starí rodičia, ktorí radi chodia do prírody (napr. na prechádzky alebo turistiku), deklarovali v odpovediach intenzívnejšiu frekvenciu stretávaní sa s vnúčatami v porovnaní so seniormi, ktorí neradi chodia do prírody. Vyššiu mieru frekvencie stretávaní sa s vnúčatami majú starí rodičia, ktorí sa starajú o byt/dom a vykonávajú domáce, v porovnaní s tými, ktorí sa takto o dom/byt nestarajú a žiadne domáce práce nevykonávajú.

Pre úplnosť dodajme, že index frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom nekoreluje s pohlavím, krajom, veľkosťou sídla, počtom detí, ani s deklarovaným vierovyznaním, a u respondentov hlásiacich sa k cirkvi (rímsko-katolíckej, grécko-katolíckej a evanjelickej a. v.) nekoreluje ani s frekvenciou modlitby, frekvenciou navštevovania bohoslužieb, frekvenciou pristupovania ku svätej spovedi, frekvenciou pristupovania k svätému prijímaniu, ani frekvenciou čítania si Biblie a inej náboženskej literatúry.

Za účelom získania ďalších poznatkov sme sa rozhodli dať do súvzťažnosti index frekvencie stretávania sa seniorov so svojím najstarším vnúčaťom s ďalšími vytvorenými indexmi a zistiť, či medzi nimi existujú štatisticky významné súvislosti. Tie sme zistili podľa indexu sociálnej podpory a indexu celkovej spokojnosti so životom.

Index (fonde) sociálnej podpory (t. j. miera sociálnej podpory od rodiny, priateľov a iných ľudí) bol skonštruovaný z 12 položiek opatrených tou istou 5-stupňovou škálou miery súhlasu: „Keď som v núdzi, existuje človek, ktorý mi je nablízku,“ „Existuje človek, s ktorým sa môžem podeliť o svoje radosti a starosti,“ „Moja rodina sa mi skutočne snaží pomáhať,“ „Mám od mojej rodiny citovú podporu a pomoc,“ „Existuje človek, ktorý je pre mňa zdrojom radosti a spokojnosti,“ „Moji priatelia sa mi skutočne snažia pomáhať,“ „Keď sa mi niečo nedarí, môžem sa na svojich priateľov spoľahnúť a oprieť sa o nich,“ „So svojou rodinou môžem hovoriť o svojich problémoch,“ „Mám priateľov, s ktorými sa môžem podeliť o svoje radosti a starosti,“ „Existuje človek, ktorému nie je jedno, čo cítim a ako na tom som,“ „Moja rodina mi pri rozhodovaní pomáha,“ „O svojich problémoch si môžem so svojimi priateľmi pohovoriť“. Pri jeho výpočte sme postupovali obdobne ako pri indexe frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom. Najprv sme obodovali odpovede pri všetkých 12 položkách a súčet takto získaných bodov sme prepočítali na intervale stupnice od 0 (nízka sociálna podpora) po 100 (vysoká sociálna podpora). Tento index bol dostatočne reliabilný (Cronbach alpha = 0,939). V ďalšom kroku analýz sme podľa hodnoty indexu frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom rozdelili odpovede seniorov do troch skupín, pričom prvú skupinu – pod nízkym kvartilom – tvorilo 25% respondentov s najnižšou častotou stretávania sa s vnúčaťom, nasledujúcu 50% respondentov v strede a nad horným kvartilom sa nachádzalo 25% respondentov s najvyššou frekvenciou stretávania sa s najstarším vnúčaťom. Podľa zastúpenia v jednotlivých kvartiloch sme porovnali hodnoty indexu frekvencie stretávania sa starých rodičov s najstarším vnúčaťom s hodnotami indexu sociálnej podpory seniorov a preukázalo sa, že tí seniori, ktorým sa zo strany ich sociálneho okolia dostáva intenzívnejšej sociálnej podpory, sa stretávajú s najstarším vnúčaťom častejšie ako tí, ktorí disponujú nižším fondom sociálnej podpory.

Následne sa zisťovali rozdiely v hodnotách indexu frekvencie stretávania sa s najstarším vnúčaťom podľa kvartilového rozdelenia indexu celkovej spokojnosti so životom – opäť na nízky, stredný a vysoký. Preukázalo sa, že intenzívnejšie sa so svojím najstarším vnúčaťom stretávajú respondenti, ktorí sú so svojím životom celkovo spokojnejší ako tí, ktorí so svojím životom tak spokojní nie sú.

Z metodologického hľadiska poznamenávame, že index celkovej spokojnosti so životom pozostáva z troch dimenzií: hodnotenie životnej úrovne domácnosti, hodnotenie zdravotného stavu a napokon miera pocitu šťastia a celkovej spokojnosti so životom. Index sa z týchto premenných vypočítal na stupnici od 0 (nízka spokojnosť so životom) po 100 (vysoká

spokojnosť so životom), pričom na tejto báze vytvorený index je dostatočne reliabilný (Cronbach alpha = 0,714).

5.4.4. Intenzita podpory najstaršieho vnúčaťa

Naším cieľom v tomto kontexte bolo preskúmať názory týkajúce sa spôsobov a miery intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa zo strany seniorov. V súvislosti so získavaním informácií týkajúcich sa miery intenzity podpory najstarších vnúčať zo strany ich starých rodičov bolo seniorom predložených sedem výrokov, ku ktorým sa vyjadrovali na 5-stupňovej škále, pričom bod 1 znamenal úplný súhlas a bod 5 úplný nesúhlas s danými výroky. Distribúcia odpovedí za jednotlivé výroky preukázala, že respondenti uviedli najviac súhlasných odpovedí pri výroku „S láskou sa o neho vždy rád/rada starám“, s ktorým úplne súhlasili viac ako 2/3 starých rodičov. Ďalší v poradí je výrok „Dávam mu pocit istoty“, pri ktorom úplný súhlas vyjadruje o čosi viac ako 2/5 respondentov. Nasledujú dva výroky s veľmi podobnou distribúciou odpovedí a v oboch prípadoch miera úplného súhlasu činila o niečo viac ako 1/3 odpovedí („Som pre neho oporou“, „Delím sa s ním o svoje životné skúsenosti“). Najnižšiu mieru súhlasu respondenti uvádzali pri výrokoch „Pomáham mu materiálne“ a „Pomáham mu finančne“ – zhodne 1/5.

Pristúpili sme ku skonštruovaniu indexu intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa a obdobne ako pri predchádzajúcich indexoch sme obodovali odpovede pri jednotlivých položkách/výrokoch. Súčet takto získaných bodov sme prepočítali na stupnici od 0 po 100, pričom hodnota blízka 100 vyjadruje veľmi intenzívnu podporu najstaršieho vnúčaťa zo strany starého rodiča a hodnota blízka 0 zas poukazuje na veľmi nízku podporu vnúčaťa. Na tejto báze vytvorený index je vysoko reliabilný (Cronbach alpha = 0,872).

Index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa sme ponajprv korelovali so socio-demografickými znakmi a štatisticky významné rozdiely sme zistili podľa:

veku, pri ktorom platí, že intenzita podpory stúpa so znižujúcim sa vekom seniora, čo inými slovami znamená, že starí rodičia vo veku 62 až 65 rokov podporujú svoje najstaršie vnúča intenzívnejšie ako starí rodičia vo veku viac ako 70 rokov;

najvyššieho dosiahnutého vzdelania, kde intenzívnejšej podpory sa dostáva najstarším vnúčaťám, ktorých starí rodičia dosiahli vysokoškolské vzdelanie a stredoškolské vzdelanie s maturitou v porovnaní so starými rodičmi so stredoškolským vzdelaním bez maturity a najmä v porovnaní so seniormi s dosiahnutým základným vzdelaním a

rodinného stavu, pričom vyššia miera intenzity podpory sa dostáva najstarším vnúčatám, ktorých starí rodičia sú ženatí/vydaté v porovnaní s rozvedenými a osobitne so slobodnými starými rodičmi.

Následne sme index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa korelovali s ďalšími premennými a štatisticky významné rozdiely sme identifikovali podľa miery dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami, ako aj podľa niektorých voľnočasových aktivít seniorov: vzdelávanie sa vo voľnom čase, záľuba v cestovaní; chodievanie do prírody, napr. na prechádzky a na turistiku, starostlivosť o byt/dom a vykonávanie domácich prác. Na základe vyššie uvedených analýz môžeme konštatovať, že:

starí rodičia, pre ktorých je (veľmi) dôležité mať vybudované dobré vzťahy s vnúčatami, sa s nimi stretávajú oveľa častejšie ako tí starí rodičia, ktorí pokladajú dobré vzťahy s vnúčatami aj za dôležité, aj za nedôležité, a teda sa v tejto záležitosti nevedia rozhodnúť, a najmä v porovnaní s tými seniormi, ktorí dobré vzťahy s vnúčatami označili za nedôležité;

oveľa intenzívnejšie podporujú najstaršie vnúča respondenti, ktorí sa vo svojom voľnom čase vzdelávajú než ako tí, ktorí sa vo svojom voľnom čase nevzdelávajú;

seniori majúci záľubu v cestovaní svoje najstaršie vnúča podporujú intenzívnejšie ako seniori nemajúci záľubu v cestovaní;

intenzívnejšej podpory sa dostáva najstarším vnúčatám od starých rodičov, ktorí chodia do prírody, napr. na prechádzky a na turistiku, ako od tých, ktorí nechodia do prírody, ani na prechádzky, ani na turistiku;

starí rodičia starajúci sa o byt/dom a vykonávajúci domáce práce oveľa intenzívnejšie podporujú najstaršie vnúča v porovnaní s tými, ktorí sa takto o svoj dom/byt nestarajú a nevykonávajú žiadne domáce práce.

V kontexte nastoleného javu, a teda miery intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa sme v ďalšom slede analyzovali odpovede seniorov hlásiacich sa k cirkvi, a to rímsko-katolíckej, evanjelickej a. v. a grécko-katolíckej. Zaujímalo nás, či medzi indexom intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa a jednotlivých premenných snímajúcich vybrané dimenzie náboženstva existujú korelácie. Štatisticky významné rozdiely sme zistili podľa frekvencie modlitby: s častotou modlitby narastá frekvencia podpory najstaršieho vnúčaťa; podľa frekvencie pristupovania ku svätej spovedi – čím častejšie sa seniori spovedajú, tým intenzívnejšie podporujú svoje najstaršie vnúča; podľa frekvencie čítania si Biblie a inej náboženskej literatúry – respondenti pravidelne čítajúci Bibliu alebo inú náboženskú literatúru intenzívnejšie podporujú svoje najstaršie vnúča v porovnaní s nepravidelne čítajúcimi si a osobitne so seniormi nečítajúcimi Bibliu alebo inú náboženskú literatúru vôbec.

Vychádzajúc z týchto zistení sme prišli k skonštruovaniu indexu náboženskej praxe pozostávajúceho z 5 položiek (frekvencia modlitby, frekvencia navštevovania bohoslužieb, frekvencia pristupovania ku svätej spovedi, frekvencia pristupovania k svätému prijímaniu, frekvencia čítania si Biblie a inej náboženskej literatúry) a podobne ako pri predchádzajúcich indexoch sme obodovali odpovede pri jednotlivých položkách. Súčet takto získaných bodov sme prepočítali na stupnici od 0 po 100, pričom hodnota blízka bodu 0 predstavuje pasívnu náboženskú prax a hodnoty bližšie k 100 zas vyjadrujú aktívnu náboženskú prax. Dodajme, že na tejto báze vytvorený index je vysoko reliabilný (Cronbach alpha = 0,892). Pri vzájomnej korelácii indexu intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa a indexu náboženskej praxe sme tento rozdelili na kvartily. Priemerné hodnoty indexu intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa preukázali, že seniori, ktorí majú vysokú mieru náboženskej praxe, podporujú najstaršie vnúča intenzívnejšie ako seniori s nízkou mierou náboženskej praxe.

V neposlednom rade treba zdôrazniť, že index intenzity podpory najstaršieho vnúčaťa koreluje tiež s indexom fondu sociálnej podpory a indexom celkovej spokojnosti so životom. Môžeme konštatovať, že seniori, ktorým sa dostáva značne nižšej sociálnej podpory, podporujú svoje najstaršie vnúča menej intenzívne v porovnaní so seniormi, ktorým sa zo strany ich sociálneho okolia dostáva vyššej miery sociálnej podpory. Taktiež platí, že starí rodičia, ktorí sú vo vyššej miere celkovo spokojnejší so svojím životom, podporujú svoje najstaršie vnúča oveľa intenzívnejšie ako starí rodičia, ktorí sú so svojím životom celkovo nespokojnejší.

5.4.5. Intenzita aktívneho trávenia voľného času s najstaršími vnúčatami

Zaumišlením bolo zistiť, či a do akej miery trávia starí rodičia svoj voľný čas v spoločnosti najstarších vnúčať, ako aj identifikovať činnosti, ktorým sa aktívne venujú doma a mimo domova. Za nemenej dôležitú oblasť ohľadom mapovania vzťahov medzi starými rodičmi a ich najstaršími vnukmi a vnučkami považujeme ich spoločné trávenie voľného času, a to buď doma alebo mimo domova. Túto skutočnosť sme sledovali v časovom horizonte troch posledných mesiacov odo dňa vyplňania dotazníkov a mieru intenzity spoločného trávenia voľného času zas na stupnici: bolo to viackrát, raz a vôbec. Z odpovedí seniorov vyplýva, že takmer 1/2 starých rodičov spolu so svojím najstarším vnúčaťom doma pozerali nejaký program v televízii, na DVD alebo na videu, hrali sa nejakú spoločenskú hru alebo majstrovali. Takýmito činnosťami alebo aktivitami sa doma spolu s najstarším vnúčaťom vôbec nevenovali o čosi viac ako 1/3 respondentov. Raz za posledné tri mesiace sa venovali týmto aktivitám spolu s najstaršími vnukmi a vnučkami 15% starých rodičov.

Mimo domova sa za posledné tri mesiace takýmto činnostiam spolu s vnúčatami vôbec nevenovala viac ako 1/2 respondentov, viackrát tomu tak bolo takmer u 1/3 seniorov a variant raz za mesiac uviedlo 15% seniorov.

Čo sa týka oblastí aktívneho trávenia voľného času starých rodičov s ich najstarším vnúčaťom, a to športovú, umeleckú a inú záujmovú činnosť, je zjavné, že spoločne s vnukmi a vnučkami sa športovej činnosti nevenujú viac ako 2/3 seniorov, obdobne je tomu pri umeleckej činnosti – o čosi viac ako 2/3 – a pri inej záujmovej činnosti je tomu tak u takmer 2/3 seniorov. O niečo viac ako 1/5 starých rodičov sa spolu s najstarším vnúčaťom venuje športovej činnosti menej ako 5 hodín za mesiac. Podobne je tomu tak aj pri umeleckej činnosti, pričom o niečo viac ako 1/5 tak koná menej ako 5 hodín za mesiac. Inej záujmovej činnosti sa spoločne nevenujú takmer 2/3 seniorov a menej ako 5 hodín za mesiac tak činí takmer 1/3 starých rodičov.

Za účelom zistenia hlbších poznatkov o sledovanej problematike sme pristúpili k vytvoreniu indexu aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom, ktorý pozostáva z piatich vyššie zmienených položiek a ktorý je dostatočne reliabilný (Cronbach alpha = 0,715). Pri sledovaní korelácií so socio-demografickými znakmi sa nám potvrdili tri, a to podľa:

veku – najstarší seniory vo vekovej kategórii viac ako 70 rokov trávajú aktívne voľný čas spolu so svojím najstarším vnúčaťom na podstatne nižšej úrovni v porovnaní s mladšími seniormi vo veku 66 až 70 rokov, avšak osobitne s najmladšími seniormi vo veku 62 až 65 rokov;

najvyššie dosiahnutého vzdelania – najaktívnejšie trávajú voľný čas spolu s najstarším vnúčaťom vysokoškolsky vzdelaní starí rodičia a starí rodičia so stredoškolským vzdelaním s maturitou; napokon najmenej intenzívne trávajú voľný čas so svojím najstarším vnúčaťom seniory so stredoškolským vzdelaním bez maturity a najmä seniory so základným vzdelaním;

rodinného stavu – najaktívnejší v spoločnom trávení voľného času so svojimi najstaršími vnukmi a vnučkami sú ženatí/vydaté seniory/seniorky a rozvedení/é seniory/seniorky, zatiaľ čo najmenej aktívni v tomto smere sú slobodní/é seniory/seniorky a ovdovelí/ovdovelé seniory/seniorky.

Dodajme, že index intenzity aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom u respondentov hlásiacich sa k rímsko-katolíckej cirkvi, k evanjelickej cirkvi a. v. a grécko-katolíckej cirkvi nekoreluje s frekvenciou modlitby, frekvenciou navštevovania bohoslužieb, frekvenciou pristupovania ku svätej spovedi, frekvenciou pristupovania k svätému prijímaniu, ani s frekvenciou čítania si Biblie a inej náboženskej literatúry.

Pri porovnávaní hodnôt indexu aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom s ďalšími sledovanými premennými sme štatisticky významné rozdiely zistili podľa rozličných voľnočasových aktivít seniorov, ako aj podľa miery dôležitosti dobrých vzťahov s vnúčatami:

intenzívnejšie trávia svoj voľný čas s najstarším vnúčaťom seniormi, pre ktorých je dôležité mať dobré vzťahy s vnúčatami v porovnaní so seniormi, ktorí ich považujú rovnako za dôležité, ako aj nedôležité, osobitne však v porovnaní so seniormi považujúcimi dobré vzťahy s vnúčatami za nedôležité.

Analyzujúc zistenia podľa rozličných aktivít seniorov konštatujeme, že ide o vzdelávanie sa vo voľnom čase, záľubu v cestovaní, chodievanie do prírody, napr. na prechádzky a na turistiku, a staranie sa o byt/dom či vykonávanie domácich prác. Ako teda vyplýva zo zistení, starí rodičia, ktorí sa vo svojom voľnom čase vzdelávajú intenzívnejšie, trávia viac svojho voľného času s najstarším vnúčaťom ako tí seniormi, ktorí sa vo svojom voľnom čase nevzdelávajú. Seniormi majúci záľubu v cestovaní trávia svoj voľný čas s najstarším vnúčaťom aktívnejšie ako seniormi nemajúci záľubu v cestovaní. Starí rodičia, ktorí v rámci svojho voľného času chodia do prírody, napr. na prechádzky či turistiku, sú práve tí, ktorí zároveň aktívnejšie trávia svoj voľný čas aj s najstarším vnúčaťom ako tí starí rodičia, ktorí do prírody nechodievajú, a seniormi starajúci sa o svoj dom/byt a vykonávajúci domáce práce sa vo svojom voľnom čase aktívnejšie venujú najstarším vnúčatám v porovnaní so seniormi nevykonávajúcimi takéto domáce práce. Prostredníctvom vykonania ďalších analýz sme zistili, že ukazovateľom, ktorý výraznejšie diferencuje mieru intenzity aktívneho trávenia voľného času s vnúčatami, je aj miera sociálnej podpory zo sociálneho prostredia starých rodičov. Pri vzájomnej korelácii kvartilového rozdelenia indexov (index aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom a index sociálnej podpory) sa preukázalo, že starí rodičia, ktorým sa dostáva vyššej miery sociálnej podpory zo strany ich sociálneho okolia, vo vyššej intenzite aktívne trávia čas so svojím najstarším vnúčaťom ako seniormi, ktorým sa dostáva nižšej sociálnej podpory.

V nasledujúcom kroku sme index aktívneho trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom korelovali s indexom celkovej spokojnosti so životom, a to tak, že sme ho rozdelili na kvartily. Distribúcia hodnôt súvzťažnosti medzi intenzitou trávenia voľného času s najstarším vnúčaťom a miery celkovej spokojnosti so životom opätovne potvrdzuje naše zistenia. Interpretáciu by sme mohli uviesť nasledovne: starí rodičia, ktorí sú celkovo spokojnejší so svojím životom, trávia voľný čas so svojimi najstaršími vnúčatami intenzívnejšie a aktívnejšie v porovnaní s tými, ktorí pociťujú nižšiu mieru celkovej spokojnosti so svojím životom.

ZÁVER

Udržovať a vytvárať blízky sociálny vzťah, byť niekomu nablízku, mať k niekomu dôveru a niekomu prináležať sú potreby hlboko zakorenené v každom jednom z nás. Láska sa ukazuje ako hodnota mimoriadne dôležitá pre zmysluplný život. Z filozofického hľadiska je naša existencia charakterizovaná zvlášť tým, že chápe človeka ako bytie smerujúce k istému cieľu. Podľa Slaninku (2014) interpersonálne vzťahy zahŕňajú predovšetkým formačné aspekty získané z interakcie s inými ľuďmi. Dôležitým formačným aspektom sú hodnoty. Pre ľudskú osobu je nutná jasnosť v tejto rovine, preto je potrebné byť sústredený nielen na prirodzené hodnoty, ale v období seniorského veku aj na hodnoty sebatranscendentné a spirituálne. V tomto kontexte je dôležité neustále rozoznávanie medzi reálnym a zdanlivým v živote ľudskej osoby, ako aj neustále snaženie sa o zrelosť. Nájsť svoje miesto v živote a tvorivo ho naplniť je úsilím a celistvým procesom, ktorý si vyžaduje celého človeka. Ak toto človek vo svojom živote objaví, prejaví sa to vo všetkých oblastiach jeho života. Identita je aktívnym procesom správnej sebadefinície, a to v rámci otázok: *Kto som? Kým chcem byť? Kam kráčam? Ku komu patrí?* Pre rozvoj identity má vždy veľký význam tzv. krízový proces. Je to spôsob riešenia krízy, čo má vždy určitý dosah na rozvoj našej identity. Život človeka by mal byť plodným, inak stratí svoj význam a bude žitý iba egoisticky. Dorásť do zrelosti znamená nebáť sa aj ťažkých vecí a byť druhým spoľahlivou oporou. Práve aspekt opory a odovzdávania životných skúseností a hodnôt sa javí vysoko aktuálny a významný v období seniorského veku a medzigeneračnej siete. Transgeneračné väzby podľa Tótovej (2011) sú putá, ktoré nás vzájomne spájajú a predpokladajú prekročiť pohľady nášho chápania za horizonty nukleárnej rodiny, ako aj pokúsiť sa vnímať generácie našich predkov a širšieho príbuzenstva ako našu súčasť spolu s jej odkazmi a históriou späť s našimi osobnými príbehmi. Vidieť širšiu synchronizáciu a posvätné archetypy predchádzajúcich generácií ako miesto, kde sa učíme, vnímame a definujeme, kam patríme a kde v rode pokračujeme. Dnešná rodina prestáva byť viazaná na miestne kontexty sociálnej interakcie, napriek tomu však ontologické bezpečie tradičnej rodiny bolo zakotvené v lokálnych kontextoch pestujúcich pevné body, ktoré boli vsadené do širšej rodiny a línie našich predkov. Predpoklad, že rodina a jej stabilita je ukotvená práve v transgeneračnej skúsenosti, prináša možnosti čerpať schopnosti a zručnosti zo zdedených zdrojov, ale aj predávať nové zdroje ďalej, niečo opraviť, zmeniť či pridať. To, ako konáme dnes, to, čo dáva zmysel a čo vedie naše skutky, z čoho sa čerpajú naše zvyklosti, nepochádza iba z nás, je to z dedičstva predchádzajúcej generácie, nášho kontextu a rodu. Cesta

životného cyklu človeka nie je iba termínom, ktorý sa vymedzuje narodením a smrťou, ale prekračuje spolubytie zosnulého s jeho rodinou. Život každého jedného z nás má sám v sebe svoje vlastné povolanie, poslanie aj úlohu. Pre nás je dôležité naplniť ju čo najlepšie a najplnohodnotnejšie. Cesta spoznávania seba a svojho miesta, ako aj odovzdávanie skúseností a odkazov medzi generáciami umožňuje ukotvenie a stabilitu, porozumenie vlastným princípom správania a zároveň dáva príležitosť pokračovania v našej osobnej jedinečnosti. Veríme, že uvedená publikácia prispeje k tomuto širšiemu chápaniu medzigeneračnej siete ako cesty systemickej perspektívy rastu a uzdravovania, posilní súdržnosť rodinných členov a umožní stále obnovenie rovnováhy a pochopenie života v širšom kontexte jeho tajomnosti a zmysluplnosti.

LITERATÚRA

ALBERTINI, M., KOHLI, M.: *The Generational Contract in the Family*: In: Analysis of Transfer Regimes in Europe – European Sociological Review, 2012, Volume 29, Issue 4, pp. 828–840. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/esr/jcs061> (4.12.2019).

ALBERTINI, M., KOHLI, M., VOGEL, C.: *Intergenerational Transfers of Time and Money in European Families: Common Patterns – Different Regimes?* In: Journal of European Social Policy, 2007, Vol 17(4), pp. 319–334. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/238429155_Intergenerational_Transfers_of_Time_and_Money_in_European_Families_Common_Patterns-Different_Regimes (8.12.2019).

ARPINO, B., BORDONE, V., BALBO, N.: *Grandparenting, education and subjective well-being of older Europeans*. In: European Journal of Ageing, 2018, 15, pp. 251–263. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10433-018-0467-2> (7.10.2019).

ATTIAS-DONFUT, C., OGG, J., WOLFF, F. CH.: *European patterns of financial and time transfers*. In: European Journal of Ageing, 2005, 2(3), pp. 161–173. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/225655725_European_patterns_of_financial_and_time_transfers/download (4.5.2019).

ERIKSON, E. H.: *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Portál, 2015.

EUROSTAT: *Population age structure*. Dostupné na: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Population_age_structure_by_major_age_groups,_2007_and_2017_\(%25_of_the_total_population\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Population_age_structure_by_major_age_groups,_2007_and_2017_(%25_of_the_total_population).png). (29.3.2019).

GLASER, K. et al.: *Grandparenting in Europe. Grandparents Plus: London*. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/267335686_Glaser_K_Ribe_E_Montserrat_Waginger_U_Price_D_Stuchbury_R_and_Tinker_A_2010_Grandparenting_in_Europe_Grandparents_Plus_London (8.9.2019).

HAGESTAD, G. O., UHLENBERG, P.: *The Social Separation of Old and Young: A Root of Ageism*. In: Journal of Social Issues, 2005, 61 (2), pp. 343-360. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2005.00409> (4.7.2019).

HAGESTAD, G. O.: *Transfers between grandparents and grandchildren: the importance of taking a three-generation perspective*. In: Zeitschrift für Familienforschung, 2006, 18(3), pp. 315-332. Dostupné na: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/5801/ssoar-zff-2006-h_3-hagestad-transfers_between_grandparents_and_grandchildren.pdf?sequence=1 (7.9.2019).

HALAMA, P. a kol.: *Religiozita, spiritualita a osobnosť*. Bratislava: SAV, 2006.

HENRETTA, J. C., GRUNDY, E., HARRIS, S.: *The influence of socioeconomic and health differences on parents' provision of help to adult children: British-United States comparison*. In: Ageing and society, 2002, 22, pp. 441-458. Dostupné na: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/S0144686X02008735> (6.8.2019).

HOFF, P. D.: *Extending the rank likelihood for semiparametric copula estimation*. In: The Annals of Applied Statistics, 2007, Vol. 1, No. 1, pp. 265-283. Dostupné na: <https://projecteuclid.org/euclid.aoas/1183143739> (7.9.2019).

HOFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004.

HUPKOVÁ, M.: *Rozvíjanie sociálnych spôsobilostí v pomáhajúcich profesiách*. Bratislava: Iris, 2011.

KOLLÁR, R., KOLLÁROVÁ, M.: *Zamýšľaná plodnosť mladých ľudí na Slovensku, poznatky zo sociologického výskumu*. In: Matulník, J. – Kollár, R. (Eds.), 2015: Slovensko 10 rokov v Európskej únii. Zborník referátov z Výročnej konferencie Slovenskej sociologickej spoločnosti pri SAV, ktorá sa konala v dňoch 25.-26. apríla 2014. SSS pri SAV: Bratislava, s. 171-180. Dostupné na: <http://www.sociologia.eu.sk/wp-content/uploads/2015/03/Zbornik-z-Vyrocnej-konferencie-SSS-pri-SAV-2014.pdf> (8.10.2019).

KLENOVSKÝ, L.: *Terénna sociálna práca*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2006.

KRATOCHVÍLOVÁ, E.: *Pedagogika voľného času*. Trnava: Typy Universitatis Tyrnaviensis, 2010.

KRUPA, S. a kol.: *Rozvoj komunitných sociálnych služieb*. Bratislava: Rada pre poradenstvo v sociálnej práci. 2006.

KRUPA, S., JAMBOROVÁ, R. a kol.: *Sociálna práca v obci*. Bratislava: Rada pre poradenstvo v sociálnej práci, 2005, Študijný text č. 2, s. 37-40.

KŘIVOHLAVÝ, J.: *Psychologie smysluplnosti existence*. Praha: Grada, 2006, 1.vyd.

KŘIVOHLAVÝ, J.: *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2011.

LENNARTSSON, C., SILVERSTEIN, M., FRITZELL, J.: *Time-for-Money Exchanges Between Older and Younger Generations in Swedish Families*. In: *Journal of Family Issues*, 2010, 31(2), pp. 189-210. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/0192513X09344158> (6.11.2019).

LIKOVÁ, J.: *Prežívaná životná zmysluplnosť, subjektívna životná spokojnosť a zvládanie smrti u seniorov*. Olomouc: Diplomová práca, 2012.

LINHART, J. a kol.: *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.

LONGOVÁ, A.: *Umenie načúvať*. Trnava: Dobrá kniha, 1990, 2002.

LUKANIČ, A.: *Vzťah ako tanec, spolu a každý sám*. Bratislava: Slovak academic press, 1995.

MATOUŠEK O. a kol.: *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005.

MATULNÍK J. a kol.: *Analýza sociálnych a zdravotných dôsledkov zmien demografického správania na Slovensku*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2004.

MATULNÍK J.: *Pokles pôrodnosti na Slovensku. Sociologická perspektíva*. Trnava: FHTU, 1998.

MATULNÍK J. a kol.: *Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy*. Trnava: FHTU, 2002.
Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/rodina.pdf> (3.3.2020).

MICHANČOVÁ, S.: *Spôsob trávenia voľného času u seniorov*. In: Paľa, G. (Ed.): *Voľný čas seniorov na počiatku 21. storočia*. Zborník prednášok z vedeckej konferencie. Prešov: GTFPU, 2009.

MUTCHLER, J. E., BAKER, L. A.: *A Demographic Examination of Grandparent Caregivers in the Census 2000 Supplementary Survey*. In: *Population Research and Policy Review*, 2004, Vol. 23, No. 4, pp. 359-377. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/40230866> (7.9.2019).

PASTOR K.: *Demografické zmeny v reťazci príčin a následkov*. In: Matulník, J. (Ed.): *Sociálne a demografické dôsledky zmien demografického správania na Slovensku ako výskumný problém*. Trnava: Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 2004.

PASTOR K.: *Demografické dôsledky zmien demografického správania*. In: Matulník J. a kol.: *Analýza sociálnych a zdravotných dôsledkov zmien demografického správania na Slovensku*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006.

PASTOR, K.: *Inštitúcia manželstva v Európskej únii*. In: Matulník, J. – Kollár, R. (Eds.): *Slovensko 10 rokov v Európskej únii*. Zborník referátov z Výročnej konferencie Slovenskej sociologickej spoločnosti pri SAV, ktorá sa konala v dňoch 25. – 26. apríla 2014. SSS pri SAV: Bratislava, 2015, s. 21-33. Dostupné na: <http://www.sociologia.eu.sk/wp-content/uploads/2015/03/Zbornik-z-Vyrocnnej-konferencie-SSS-pri-SAV-2014.pdf> (4.10.2019).

PIEPER, J.: *Voľný čas a kult*. Trnava: Filozofická fakulta, 2017.

POKORNÁ, A.: *Komunikace se seniory*. České Budějovice: Grada, 2010, s. 69.

SMÉKAL, V.: *Psychologie duchovního života*. Brno: Cesta, 2017, s. 70.

SOLDO, B., HILL, M.: *Family Structure and Transfer Measures in the Health and Retirement Study*. In: *The Journal of Human Resources*, 1995, pp. 108-137. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/246161260_Family_Structure_and_Transfer_Measures_in_the_Health_and_Retirement_Study (4.12.2019).

ŠÚ SR: 2019. Dostupné na: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SLOVSTAT/om2023rs/Vekov%C3%A9%20zlo%C5%BEnie%20obyvate%C4%BEstva%20SR%20pod%C4%BEda%20pohlavia%20a%205o%C4%8Dn%C3%BDch%20vek%C3%BDch%20skup%C3%ADn%205Bom2023rs%5D (6.2.2020).

ŠÚ SR, 2019: Dostupné na: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SLOVSTAT/om2017rs/Rodinn%C3%BD%20stav%20obyvate%C4%BEstva%20pod%C4%BEda%20pohlavia%20a%205-ro%C4%8Dn%C3%BDch%20vek%C3%BDch%20skup%C3%ADn%205Bom2017rs%5D (6.2.2019).

ŠÚ SR, 2019: Dostupné na: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SLOVSTAT/om2020rs/Stredn%C3%A1%20d%C4%BACa%20C5%BEka%20C5%BEivota%20pod%C4%BEda%20pohlavia%20pre%205-ro%C4%8Dn%C3%A9%20vek%C3%A9%20skupiny%205Bom2020rs%5D (6.2.2019).

TOMASSINI, C. et al.: *Contacts between elderly parents and their children in four European countries: current patterns and future prospects*. In: *European Journal of Ageing*, 2004, 1, pp. 54-63. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5502680/> (7.9.2019).

TÓTHOVÁ, J.: *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2011.

UHLENBERG, P., HAMILL, B.: *Frequency of grandparent contact with grandchild sets: six factors that make a difference*. In: *The Gerontologist*, 1998, Volume 38, Issue 3, pp. 276-285. Dostupné na: <https://academic.oup.com/gerontologist/article/38/3/276/603278> (4.4.2020).

VAN DE KAA, D. J.: *The Idea of Second Demographic Transition in Industrialized Countries*. Tokyo: National Institute of Population and Social Security, 2002.

VAN DE KAA, D. J.: *Innovative Contraceptive Technology and Demographic Behaviour*. In: *Innovation Magazine*, 2004, Vol. 5, No. 1.

Summary

Aging is an integral part of life. It is the life stage of every human being. In the context of the second demographic revolution, according to Dirk J. van Ka, (2008), the demographic structure of Europe and also the USA is changing more and more significantly. The statistical forecasts in the demographic reports compiled by the European Commission of the General Secretariat for Employment and Social Affairs in Luxembourg assume an increase in the number of older people in the population. The aging process will therefore accelerate in the coming decades. While there are currently two inhabitants under the age of 17 per capita over the age of 65, in 2050, according to the middle variant, this ratio will be the opposite. There will be almost two inhabitants over the age of 65 per inhabitant under the age of 17. The publication is divided into five chapters, which deal with demographic development, value system and developmental stages of man, his life tasks, meaningfulness of existence and transfer of life experience mainly through spending free time, means of communication, personal contacts and value system of seniors. The last chapter is a research part that examines the intergenerational influences in terms of leisure activities, mutual communication and time together between grandparents and the eldest grandchild. The research was carried out in September to October 2018 by quantitative data collection. In the selection of respondents, an improbable selection was used, namely the so-called purposeful selection. The collection of primary empirical data was combined, both online in the Google forms format (<https://docs.google.com/forms>) and by the technique of handing out and collecting structured questionnaires through trained interviewers. We received answers from 236 respondents, but after clearing, we worked with the data database of 229 respondents. The questionnaire consisted of 45 questions (75 variables) and 5 of them were batteries. The research subjects were seniors who reached the age of 62 and have at least 1 grandchild.

Subsequently, grades of 1st, 2nd and 3rd degree were performed. We analyzed the obtained empirical data using the contingency coefficient (Cramer V), the correlation coefficient of the order correlation (Spearman rho), and we also used the analysis of variance (F-test).

Research has shown that as the age of the oldest grandchild increases, the distance between the residence of the grandparents and the grandchildren increases. Also, the intensity of active leisure time with the oldest grandchildren outside the home, i.e. in nature or on vacation, has not been addressed by more than $\frac{1}{2}$ respondents in the last three months. Less than $\frac{1}{3}$ of seniors are engaged in sports activities with grandchildren, otherwise it is in artistic activities, where it is a little more than $\frac{2}{3}$. Another question was the frequency of meeting a senior with the oldest grandchild through telephone/Skype, in both cases the percentage of the most answers expressed by the variant several times a month is a little more than $\frac{1}{2}$ respondents, so they answered in the affirmative.

We were also interested in whether the respondents meet their oldest grandchild at various social events and spend time together in this way. More than $\frac{4}{5}$ meet their grandchild during the holidays and during birthday parties. In the **value orientation of grandparents, we found out** what are the most important values of seniors. Grandparents consider loyalty and responsibility (94.4% each) to be important for their lives, followed by good relationships with grandchildren and love (93% each), the ability to forgive and reconcile with others (86.4%), and finally religion (81.6%). Another research question was whether grandchildren were looking for advice with their grandparents. From the research sample, we can state that 46.7% of the oldest grandchildren turn to their grandparents for advice.

Growing up to maturity means not being afraid of difficult things and being a reliable support to others. It is the aspect of supporting and passing on life experience and values that seems

highly topical and important in the period of senior age and the intergenerational network. Transgenerational ties according to Tóťová (2011) are bonds that connect us to each other and presuppose exceeding the views of our understanding of the horizons of the nuclear family, as well as trying to perceive generations of our ancestors and wider kinship as part of us together with its references and history back to our personal stories. To see the broader synchronization and sacred archetypes of previous generations as a place where we learn, perceive and define where we belong and where we continue in the family. Today's family is no longer tied to local contexts of social interaction, yet the ontological security of the traditional family has been rooted in local contexts cultivating strong points that have been embedded in the wider family and lineage of our ancestors. The assumption that the family and its stability is anchored precisely in the transgenerational experience brings opportunities to draw abilities and skills from inherited resources, but also to pass on new resources, repair, change or add something. What we do today, what makes sense and what leads our deeds, from which our habits are derived, is not just from us, it is from the legacy of the previous generation, our context and clan. The path of a person's life cycle is not only a term defined by birth and death, but transcends the coexistence of the deceased with his family. The life of each one of us has its own vocation, mission and role. It is important for us to fulfil it as best and fully as possible. The way of knowing oneself and one's place, as well as passing on experiences and messages between generations, allows anchoring and stability, understanding one's own principles of behaviour, while giving the opportunity to continue the family, transcend generations, and give life the dynamism of development and growth in each person and its uniqueness.

© Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta, 2020
© PhDr. Renáta Jamborová, PhD., 2020

Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava
tel.: +421 2/52 77 54 10
www.tftu.sk

Senior v sieti medzigeneračného vplyvu

Výstup z projektu APVV 15–0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“

Vedecká monografia

Prvé vydanie

Recenzenti: Prof. PhDr. Mária Šmidová, PhD.
Doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.

Vydala Dobrá kniha
pre Teologickú fakultu Trnavskej univerzity
ako svoju 1 428. publikáciu, na Slovensku 1 200.

Dobrá kniha, P. O. Box 26
Štefánikova 44, 917 01 Trnava
tel.: 033/59 34 211
e-mail: dobrakniha@dobrakniha.sk
www.dobrakniha.sk

Strán 83 – AH 4,36

ISBN 978-80-8191-214-6

